

Edícia
ŠTÚDIE
A NÁZORY

INSTITÚT
PRE VEREJNÉ
OTÁZKY

**Táto kniha vychádza s podporou
Freedom House a DFID**

Edícia
ŠTÚDIE
A NÁZORY

MICHAL VAŠEČKA
MARTINA JURÁSKOVÁ
ELENA KRIGLEROVÁ
PETER PULIŠ
JANA RYBOVÁ

RÓMSKE HLASY

RÓMOVIA A ICH POLITICKÁ PARTICIPÁCIA
V TRANSFORMAČNOM OBDOBÍ

INSTITÚT
PRE VEREJNÉ
OTÁZKY

RÓMSKE HLASY
RÓMOVIA A ICH POLITICKÁ PARTICIPÁCIA
V TRANSFORMAČNOM OBDOBÍ

Edícia ŠTÚDIE A NÁZORY

Michal Vašečka – kapitola 1
Martina Jurásková – kapitola 4
Elena Kriglerová – kapitola 5
Peter Puliš – kapitola 2
Jana Rybová – kapitola 3

Lektori: PhDr. Olga Gyárfášová
PhDr. Imrich Vašečka

© IVO – Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002

ISBN: 80-88935-36-9

ÚVOD	9
------------	---

KAPITOLA 1

RÓMOVIA A POLITICKÁ PARTICIPÁCIA – „ELIGO ERGO SUM“

(M. Vašečka)	19
--------------------	----

1. POLITICKÉ STRANY NA SLOVENSKU A RÓMSKA PROBLEMATIKA	19
1.1. Postoje politických strán k rómskej problematike	19
1.2. Rómska agenda v programoch politických strán v parlamentných voľbách 1990 – 1998	20
1.3. Rómska agenda počas parlamentných volieb 2002	22
2. ÚČASŤ RÓMOV V PARLAMENTNÝCH VOLBÁCH	24
2.1. Deklarovaná účasť Rómov v parlamentných voľbách 1998 a 2002	24
2.2. Príčiny rozhodnutia zúčastniť sa alebo nezúčastniť sa parlamentných volieb	27
3. KOHO VOLIA RÓMOVIA A PREČO?	30
3.1. Parlamentné voľby 1998	30
3.2. Parlamentné voľby 2002	33
4. ČO ZNAMENÁ VÝSLEDOK PARLAMENTNÝCH VOLIEB PRE RÓMOV?	38

KAPITOLA 2

RÓMSKI VOLIČI A ICH HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE (P. Puliš)

1. ÚVOD	41
2. HISTORICKÝ FENOMÉN ASIMILÁCIE	42
2.1. Uhorsko v 14. storočí a prvé asimilačné opatrenia	42
2.2. Asimilačné opatrenia po druhej svetovej vojne	43
2.3. Potlačanie rómskej identity opatreniami socialistického sociálneho štátu	44

6	3. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE RÓMOV, ALEBO HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE „URČITEĽ“ SOCIÁLNEJ KATEGÓRIE?	44
	3.1. Existuje ešte rómska etnická identita?	45
	4. SILA AUTORITY ALEBO OSOBNÁ SLOBODA?	46
	4.1. Prijímanie rozhodnutí v rodine	46
	4.2. Výber manželského partnera	48
	4.3. Fyzické trestanie detí	49
	4.4. Trest smrti	50
	4.5. Zabezpečenie poriadku v spoločnosti	50
	4.6. Konzistentnosť postojov na škále autoritarizmus – liberalizmus	51
	5. NAPRAVO – NALAVO A VÔBEC NIEKAM?	55
	5.1. Financovanie zdravotníctva a školstva	55
	5.2. Má štát regulovať ceny tovarov a služieb?	56
	5.3. Spoločenská solidarita	57
	5.4. Príjmové nerovnosti	58
	5.5. Diskriminácia na trhu práce	59
	5.6. Je zaradovanie sa Rómov v pravo-lavom spektre konzistentné? ...	60
	6. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE RÓMOV A MAJORITY	62
	7. AKO A KTO MÔŽE RÓMSKÝCH VOLIČOV OSLOVIŤ?	64
	8. „RÓMSKY VOLIČ“ – UNIVERZÁLNY FENOMÉN ALEBO ZRADNÉ ZOVŠEOBECNENIE?	65

KAPITOLA 3

RÓMSKA POLITICKÁ REPREZENTÁCIA (J. Rybová)

	1. ÚVOD	67
	2. VÝVOJ RÓMSKEJ POLITICKEJ SCÉNY	69
	2.1. Vývoj do roku 1989	69
	2.2. Vývoj po roku 1989	70
	3. SNAHY O ZJEDNOTENIE RÓMSKEJ POLITICKEJ SCÉNY	73
	4. VOLEBNÉ STRATÉGIE RÓMSKÝCH POLITICKÝCH STRÁN	76
	4.1. Parlamentné voľby 1990	76
	4.2. Parlamentné voľby 1992	76
	4.3. Parlamentné voľby 1994	77
	4.4. Parlamentné voľby 1998	78
	4.5. Parlamentné voľby 2002	78
	5. VNÍMANIE RÓMSKEJ POLITICKEJ REPREZENTÁCIE RÓMAMI ...	80
	6. ZÁVER	88

KAPITOLA 4**MIGRÁCIA RÓMOV DO KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE**

<i>(M. Jurásková)</i>	91
1. ÚVOD	91
2. STRUČNÁ CHRONOLÓGIA UDALOSTÍ SPOJENÝCH S MIGRÁCIOU RÓMOV	92
2.1. Prvá vlna migrácie	92
2.2. Druhá vlna migrácie	93
2.3. Tretia vlna migrácie	93
3. PROFIL MIGRANTOV A POTENCIÁLNYCH MIGRANTOV	99
3.1. Tradičné členenie	100
3.2. Sociálna diferenciacia	100
3.3. Profil potenciálnych migrantov	101
4. PRÍČINY MIGRÁCIE	106
5. POSTOJ RÓMOV K SLOVENSKU A K EURÓPSKEJ ÚNII	109
5.1. Postoje Rómov k Slovensku	109
5.2. Postoje Rómov k členstvu v EÚ	112
5.3. Výhody a nevýhody členstva v EÚ očami Rómov	113

KAPITOLA 5**RÓMOVIA VERZUS MAJORITA – POSTOJE, VZŤAHY,**

KONFLIKTY <i>(E. Kriglerová)</i>	119
1. ÚVOD	119
2. FORMOVANIE POSTOJOV A VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV	122
2.1. Historické súvislosti	122
2.2. Politika voči Rómom	123
2.3. Sociálna situácia Rómov po roku 1989	124
3. POSTOJE	127
3.1. Postoje majority k Rómom	127
3.2. Postoje Rómov k majorite	131
4. VZÁJOMNÉ VZŤAHY MEDZI RÓMAMI A MAJORITOU	132
4.1. Ako vnímajú spolužitie s Rómami Nerómovia?	132
4.2. Ako vnímajú Rómovia spolužitie s Nerómami ?	133
4.2.1. Medzinárodné porovnanie	134
4.2.2. Prípady Slovenska	134
4.3. Interetnické vzťahy v českej republike	138

8	5. INTERETNICKÉ KONFLIKTY	140
	5.1. Interetnické konflikty v Českej republike	140
	5.2. Interetnické konflikty na Slovensku očami Rómov	142
	5.2.1. Konflikty s Nerómami	145
	5.2.2. Konflikty so starostom	146
	5.2.3. Konflikty so skinheadmi	146
	5.2.4. Konflikty s učiteľmi	147
	6. OČAKÁVANÉ VZŤAHY V BUDÚCNOSTI	147
	6.1. Aké vzťahy v budúcnosti očakávajú Rómovia?	148
	6.2. Ako vidia budúcnosť vzájomných vzťahov Nerómovia?	149

PRÍLOHA 1

DOTAZNÍK – PRVOSTUPŇOVÉ TRIEDENIE	153
---	-----

PRÍLOHA 2

VÝSKUMNÝ TÍM	162
--------------------	-----

PRÍLOHA 3

ZOZNAM ANKETÁROV	163
------------------------	-----

LITERATÚRA	165
-------------------------	-----

KRÍZA RÓMSKEJ IDENTITY A POLITICKÁ PARTICIPÁCIA

Parlamentné voľby v septembri 2002 boli kľúčové z hľadiska integračného úsilia Slovenskej republiky. Vláda SR v rokoch 1998 – 2002 odstránila všetky nedostatky v oblasti ochrany ľudských a menšinových práv, ktoré boli príčinou predchádzajúceho neplnenia kodanských kritérií pre vstup Slovenska do Európskej únie. Slovenská republika podpísala a ratifikovala väčšinu relevantných medzinárodných dokumentov a zmlúv v oblasti ľudských a menšinových práv a je z tohto hľadiska štandardnou európskou krajinou.

V hodnoteniach medzinárodných organizácií však ostáva rómska téma na Slovensku problematickou oblasťou, ktorej neriešenie ohrozuje sociálny a politický zmier v krajine. Nedostatočný pokrok v tejto oblasti je často vnímaný ako zlyhávanie krajiny v transformačnom procese. Rómska téma teda ostáva na začiatku 21. storočia pre Slovensko jednou z najväčších výziev do budúcnosti. Majorita si však túto výzvu nie vždy plne uvedomuje a politické elity na ňu príliš často nereflektujú. A ľudia, ktorí sú schopní vynútiť si riešenia, sú stále zastúpení v kriticky malom počte.

V krajine, kde sú Rómovia najsilnejšie odmietanou sociálnou skupinou, je neochota „policy makers“ zasiahnuť do istej miery pochopiteľná, aj keď rozhodne nie akceptovateľná. Veľmi vážnym problémom pre majoritu na Slovensku však je chýbajúci partner pre riešenie. Kombinácia neochoty riešiť negatívne fenomény spojené s rómskou problematikou, neochota majority prizvať k riešeniam samotných Rómov a neexistencia reálnej rómskej reprezentácie vytvárajú stav, keď je veľmi obtiažne posunúť tento problém o krok vpred.

Ako však riešiť rómsku problematiku bez samotných Rómov? Rómska participácia na veciach verejných je minimálna, zodpovednosť za tento stav však rozhodne nesú obe strany. Majorita je intuitívne opatrná pri prizývaní Rómov k politickej a občianskej participácii, a Rómovia naopak zatiaľ na Slovensku nevytvorili relevantnú politickú reprezentáciu schopnú podieľať sa na pozitívnych riešeniach, teda takú, ktorá by sa mohla stať relevantným partnerom.

10 | **Rómovia** tak stoja pred dilemou – ak majú snahu zúčastňovať sa politického života, **môžu uplatniť dvojakú stratégiu – účasť na kandidátkach majoritných politických strán, alebo vytvárať samostatné rómske politické strany.** Ak by sa dala schematicky zhrnúť skúsenosť Rómov s týmito dvoma stratégiami, možno konštatovať, že majoritné politické strany o rómskych kandidátoch nejavia veľký záujem, a pri druhej stratégii neexistuje šanca na úspech. Rómska politická strana má minimálne šance prekročiť päťpercentnú hranicu potrebnú na úspech v parlamentných voľbách už z dôvodu demografickej štruktúry rómskej populácie.

Frustrácia z nemožnosti riešiť tzv. rómsku problematiku tak narastá na oboch stranách – majority i samotných Rómov. U rómskej politickej reprezentácie môže táto frustrácia viesť v istom časovom horizonte k radikalizácii. Pozitívne riešenia rómskej problematiky tak môžu mať dva základné spúšťače. Buď sa objaví, prípadne vyostří konflikt medzi Rómami a majoritou do tej miery, že majorita bude prinútená prijať operatívne riešenia, alebo si tieto riešenia vynúti nová sformovaná rómska politická reprezentácia – ktorá získa vážnosť a silu porovnateľnú s politickou reprezentáciou maďarskej menšiny, a ktorá ju dokáže využívať na efektívne presadzovanie záujmov rómskej menšiny.

Na rozdiel od iných národností žijúcich na Slovensku sa však v súvislosti s Rómami objavuje jeden problém, ktorý si Rómovia ani majoritná populácia úplne neuvedomujú. Reprezentujú vôbec rómski lídri samotných Rómov? Odpoveď je jednoduchá – nereprezentujú. Ani v očiach majority (rómski lídri neboli volení, a preto je ich legitimita formálne ľahko spochybniteľná), ani v očiach samých Rómov. Chýbajúca legitimita však nie je výlučne dôsledkom nedospelosti rómskej politickej scény a jej nevykryštalizovanosti. **Podstata problému sa ukrýva predovšetkým v kríze rómskej identity.**

Rómsky národ je jediným väčším európskym národom, ktorý nedokončil emancipačný proces či tzv. proces národného obrodovania, ktorým postupne prešla väčšina európskych národov so všetkými pozitívnymi, ale najmä negatívnymi dôsledkami. Z pohľadu konštruktivistickej paradigmy vzniku národov rómsky národ nemal dostatok možností, času a sily „skonštruovať“ základné znaky svojho národa. Vo svete, kde národný štát hrá nezanedbateľnú úlohu pri formovaní politicko-ekonomických podmienok na svojom území aj pri utváraní identity svojich obyvateľov, a kde národ predstavuje jediný realistický socio-kultúrny rámec pre moderný svetový poriadok (navzdory jeho schopnostiam generovať všeobecný teror a deštrukciu), sú Rómovia zásadným spôsobom znevýhodnení oproti ostatným európskym národom.

Zároveň je potrebné spomenúť, že väčšina európskych štátov vyvinula v posledných dvoch storočiach veľké úsilie o asimiláciu Rómov, čo sa v mnohých krajinách aj podarilo. Mohli by sme namietat', že proces asimilácie Rómov na Slovensku rozhodne nie je ukončený a budeme mať pravdu – **asimilácia bola úspešná skôr v smere kultúrneho vykorenenia než integrácie, či aspoň akomodácie Rómov**. Faktom ostáva, že väčšina Rómov nielen na Slovensku, ale v celoeurópskom kontexte sa podvedome a neuvedomele usiluje dokončiť proces asimilácie v snahe vo všetkom sa zblížiť s majoritnou populáciou a svoju rómsku identitu si zachovať iba v úzkom rodinnom kruhu.

V tom istom čase úzka vrstva rómskej inteligencie, podobne ako v minulosti inteligencia iných národov, vrátane slovenského, začína proces národného obrodzenia Rómov. Snažia sa o to predovšetkým prostredníctvom rómskej politickej reprezentácie, ktorá je však silne odmietaná samotnými Rómami a paradoxne pozitívne vnímaná skôr majoritnou inteligenciou. **Práve zrážka dvoch odlišných koncepcií – národno-emancipačnej na strane rómskej inteligencie a asimilačnej na strane širokých vrstiev rómskej populácie – vytvára neriešiteľnú situáciu, ktorá majoritu iba utvrdzuje v jej predsudkoch voči Rómom**. Rómovia tak z pohľadu majority pochopiteľne artikulujú svoje predstavy o riešeníach tzv. rómskej problematiky nekonzistentne. Majorita však tiež nevie zadefinovať svoj prístup k Rómom a výsledkom je séria nedorozumení a dlhoročných frustrujúcich zážitkov na oboch stranách.

Prečo vlastne Rómovia nedokončili svoj národno-vedomovací proces? Príčin je mnoho, schematicky môžeme uviesť nasledujúce:

- Rómovia neboli pred príchodom do Európy homogénnou etnickou skupinou, tieto rozdiely etnického charakteru komplikujú vzájomnú komunikáciu európskych Rómov do dnešných dní.
- Rómovia boli v minulosti neagrárnym spoločenstvom. Národy však bývajú spojené s konkrétnou „zemou“, ich spojenie s územím vytvára etnický charakter národov.
- Prežívajúci kastovný systém možno chápať ako špecifickú formu predkapitalistických vzťahov, ktoré vytvorili bariéry nedovoľujúce vytvorenie spoločnej identity rôznych sociálnych skupín. V takomto prostredí sa prirodzene vytvorili iné typy identít, ktoré spôsobili vznik „etnicky indiferentných komunit“.
- Rómovia v minulosti patrili k najnižším sociálnym vrstvám spoločnosti a boli si rovní – vo svojej chudobe. Väčšina úspešných Rómov unikala pred svojou etnicitou a odmietala sa hlásiť k svojim koreňom.

- Rómske špecifiká, ktoré sú stavebnými kameňmi národnej emancipácie, boli vytvárané zvonku majoritou.
- Vzhľadom na tendencie k rýchlym zmenám Rómovia nikdy nevytvárali stabilné kultúrne inštitúcie – permanentné provizórium, v ktorom Rómovia žili, neumožňovalo vytváranie silnejšej národnej identity.
- Rómska orientácia na súčasnosť neprospievala národno-vedomovacím snahám – národno-emancipačný proces vyžaduje rozmyšľanie o budúcnosti.
- Identita Rómov je veľmi často identitou primárnych skupín, kolektívna pamäť je často spojená s rodinnou pamäťou. Národ je však sociologicky sekundárnou skupinou, preto v minulosti nemohol vzniknúť rómsky národ.

Môžeme si však položiť otázku, ktorá by mohla byť pre mnohých rómskych intelektuálov provokatívna. Je vôbec potrebné dokončovať rómsky národno-vedomovací proces v situácii, keď je väčšina rómskej populácie silne asimilovaná? Je rozumné dokončovať proces nacionalizácie a etnizácie v 21. storočí, keď skúsenosti iných národov z minulých storočí hovoria o kontroverznosti týchto snáh?

Teoretik nacionalizmu Arnošt Gellner spochybňuje legitimitu a ciele etno-identifikačných pokusov – podľa neho je vytváranie nových národov nezmyselné predovšetkým z ekonomických dôvodov. Podľa Gellnera politická a ekonomická moc ostáva v rukách elity, nie v rukách všetkých príslušníkov národa. Navyše cieľom emancipačných snáh je vytvorenie národného štátu, čo je v prípade Rómov problematické hneď z viacerých dôvodov a takáto snaha by bola odsúdená na neúspech hneď v začiatku (Gellner, 1993).

Ale prečo Rómom upierať to, čo bolo umožnené ostatným národom? V prospech rómskych národno-emancipačných snáh naopak hovorí étos liberalizmu, ktorý ponúka prostredníctvom vytvorenia národnej komunity možnosť zrovnoprávniť jej členov. To by mohlo byť v prípade Rómov veľmi silným momentom. Pre populáciu, ktorá je taká uzavretá do svojich tradičných komunit, ešte stále endogamná s prežívajúcim kvázi-kastovným systémom, so silným sociálnym dištancom medzi jednotlivými členmi a silnými sub-etnickými rozdeleniami by zrod národa znamenal oslobodenie. Tieto otázky však nemá (a nielen na Slovensku) zodpovedané ani rómska populácia, ani majorita.

Napriek všetkému sa však pokusy o budovanie rómskeho národa stávajú realitou – systematické snahy o budovanie vnútrorómskej kohézie a pocitu rómskej spolupatričnosti nevyhnutne otvárajú túto diskusiu. Tieto snahy sa s predmetňujú v čoraz intenzívnejšom zviditeľňovaní sa v politickej sfére.

O ČOM JE TÁTO PUBLIKÁCIA?

Táto kniha analyzuje viaceré aspekty rómskej politickej reprezentácie a participácie a poukazuje na biele miesta v chápaní „rómskej politiky“ a „rómskeho politického života“. Kniha je produktom programu Výskum národnostných menšín Inštitútu pre verejné otázky (IVO). Tento program sa systematicky zaoberá tzv. rómskou problematikou a podieľal sa na viacerých kvalitatívnych i kvantitatívnych výskumoch týkajúcich sa Rómov.

Tieto výskumy poukázali z hľadiska rómskej politickej reprezentácie na mnohé nové skutočnosti, špecifikovali iné a predovšetkým úspešne rozbili viaceré mýty, ktoré sú v majoritnej populácii rozšírené v súvislosti s tzv. rómskou politikou. V júni 2002 Martina Jurásková, Elena Kriglerová, Peter Puliš a Jana Rybová pod vedením riaditeľa spomínaného programu Michala Vašečka uskutočnili sociologickú sondu do rómskej politickej participácie. Zamerali sa pritom na skutočnosti, ktoré neboli výskumne pokryté a sú pre majoritu aj pre samotných Rómov veľkou neznámou.

Tento výskumný projekt finančne podporili Freedom House a Ministerstvo pre sociálny rozvoj (DFID) fungujúce pod hlavičkou veľvyslanectva Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a Severného Írska. Zameral sa na volebné preferencie Rómov, na ich účasť vo voľbách v rokoch 1998 a 2002, na vnímanie rómskej politickej scény, na názory Rómov na integračné snahy Slovenska, na ich hodnotové orientácie a na vzťahy s majoritou.

Michal Vašečka sa vo svojej časti *Rómovia a politická participácia – „Eligo Ergo Sum“* zameral na volebnú účasť Rómov v parlamentných voľbách v rokoch 1998 a 2002, na výber politických strán respondentmi a na dôvody pre takýto výber a preferencie pre parlamentné voľby 2002. **Peter Puliš** vo svojej kapitole *Rómski voliči a ich hodnotové orientácie* opisuje základné piliere politickej participácie Rómov v transformačnom období prostredníctvom analýzy ich hodnotových orientácií a skúma konzistentnosť postojov Rómov. **Jana Rybová** vo svojej stati *Rómska politická reprezentácia* opisuje vývoj rómskej politickej scény na Slovensku, volebné stratégie rómskych politických strán a vnímanie rómskej politickej reprezentácie Rómami. **Martina Jurásková** v kapitole nazvanej *Migrácia Rómov do krajín Európskej únie* rozoberá postoj Rómov k Slovensku a k Európskej únii a analyzuje migračný potenciál Rómov na Slovensku. **Elena Kriglerová** v poslednej časti *Rómovia verzus majorita – postoje, vzťahy, konflikty* skúma formovanie postojov a vzájomných vzťahov, vzájomné vzťahy medzi Rómami a majoritou, interetnické konflikty a očakávané vzťahy v budúcnosti.

14 | Na zber empirických dát sme použili dotazník, výskumnú vzorku tvorilo 323 rómskych respondentov zo siedmich okresov Slovenska – Skalice, Lip-tovského Mikuláša, Brezna, Kežmarku, Gelnice, Vranova nad Topľou a Bar-dejova. Dáta získané vo výskume boli využité nielen pre túto publikáciu, ale boli publikované už pred parlamentnými voľbami a použité pre viaceré pre-dvolebné analýzy týkajúce sa rómskej politickej participácie.

Je otáznne, do akej miery zistenia výskumu ovplyvnili správanie politických strán vo vzťahu k Rómom – faktom však ostáva, že na rozdiel od všetkých predchádzajúcich parlamentných volieb na Slovensku po roku 1989, odbor-ná aj laická verejnosť mala tento raz k dispozícii pomerne podrobnú sondu do politického života Rómov na Slovensku.

VÝBER VÝSKUMNEJ VZORKY

Vybrať reprezentatívnu vzorku spomedzi rómskej populácie je veľmi nároč-ná, ak nie neuskutočniteľná úloha, pretože základné údaje o tejto populácii, teda o základnom súbore nie sú známe. Vzhľadom na skutočnosť, že Rómo-via často odmietajú deklarovat svoju etnicitu¹ je väčšina štatistických dát pre výskumníkov nepoužiteľná, vypovedajú totiž iba o menšej časti Rómov žijúcich na Slovensku.

Rómovia nedeklarujú svoju etnicitu z viacerých dôvodov. Pred rokom 1989 nemali možnosť hlásiť sa k svojej etnickej príslušnosti. Keďže v tomto obdo-bí oficiálne existovala len slovenská národnosť, veľká časť Rómov si ju osvo-jiła. Spĺvanie štátnej a etnickej príslušnosti spôsobilo, že ešte dnes veľká časť príslušníkov rómskeho etnika nerozlišuje štátnu príslušnosť a etnicitu. Aj keď si veľká časť Rómov v prostredí svojej rodiny a komunity zachováva etnickú identitu, má strach deklarovat ju vo verejnom priestore, pretože pre majoritu má príslušnosť k rómskemu etniku negatívnu konotáciu.

Aby sme teda dodržali zásady korektného sociologického výskumu, v son-de IVO z júla 2002 boli dotazovaní len tí respondenti, ktorí sa cítia byť Ró-mami. V úvode sondy bola použitá filtračná otázka „Považujete sa za Róma?“, ktorou sme identifikovali respondentov sondy.

¹ Pri sčítaní obyvateľov v roku 2001 deklarovala svoju rómsku etnickú príslušnosť iba časť z odhadovaného skutočného počtu Rómov – bolo to 89 920, čo znamená 1,7 % z celkovej po-pulácie. Odhady o počte Rómov na Slovensku sú ale oveľa vyššie.

Sonda IVO z júla 2002 bola prvotným vstupom do doposiaľ nepreskúmanej oblasti, preto na základe jej výsledkov nemôžeme konštatovať absolútne tvrdenia. Analýza tak iba pomáha formulovať konkrétnejšie hypotézy, ktoré však potrebujú hlbšie preskúmanie. Predkladaná sonda si nekladie za cieľ byť reprezentatívnou a poskytnúť presné údaje o celej rómskej minorite žijúcej na Slovensku. Napriek tomu sme sa pri výbere výskumnej vzorky pokúsili zachovať isté pomerné zastúpenie jednotlivých kategórií vo výbere. Základnými kritériami boli:

- Pohlavie: muži (53 %), ženy (47 %).
- Vekové kategórie:
 - 18 – 29 rokov (29,7 %),
 - 30 – 39 rokov (28,2 %),
 - 40 – 49 rokov (22,9 %),
 - 50 – 59 rokov (12,4 %),
 - 60 – 69 rokov (5,6 %),
 - 70 rokov a viac (1,2 %).²
- Vzdelanie: základné (66,9 %), učňovské (29,1 %), stredoškolské (4 %).
- Socio-ekonomický status: zamestnaný (10 %), nezamestnaný (65,3 %), materská dovolenka (8,6 %), dôchodca (14,9 %).
- Miera integrácie: integrovaní (29 %), separovaní (41 %), koncentrovaní (18 %), segregovaní (12 %).³
- Región: Rómovia nie sú na území Slovenska zastúpení rovnomerne. Väčšina Rómov žije na území východného Slovenska a smerom na západ ich zastúpenie klesá. Túto nerovnomernosť zastúpenia sme sa aj my pokúsili zohľadniť pri výbere okresov, v ktorých prebiehal výskum. Vzhľadom na nízke zastúpenie Rómov na západe Slovenska, vybrali sme v tomto regióne iba jeden okres – Skalicu (16,7 %). Na strednom Slovensku sme vybrali okresy Brezno (21,7 %) a Liptovský Mikuláš (13 %) a na východe štyri okresy – Vranov nad Topľou (11,5 %), Gelnicu (14,9 %), Kežmarok (12,1 %) a Bardejov (9,9 %).

² Veková pyramída rómskej populácie má odlišný tvar ako u majoritnej populácie. Dominujú nižšie vekové kategórie, smerom do výšky sa zužuje (pozri Vaňo – Haviarová, 2002).

³ V prípade tohto kritéria neexistujú ani odhady pomerného zastúpenia jednotlivých typov osídlení, pretože táto problematika nie je vôbec zmapovaná a definície toho, aké osídlenie je napríklad separované a ktoré segregované sa líšia a nie sú ustálené. Cieľom tohto výskumu preto bolo v prvom rade postihnúť všetky typy osídlení.

Výskum v rámci rómskej populácie možno považovať za jednu z najzložitejších úloh, ktoré možno pred výskumníka postaviť. Rómski respondenti často pristupujú s nedôverou k anketárom, ktorí prídu do rómskej komunity, čo platí najmä v prípade segregovaných osád, kde je kontakt s majoritou veľmi zriedkavý. Značnú nedôveru môžu v tomto prípade vzbudzovať aj dotazníky, ktoré môžu evokovať napríklad formuláre z odboru sociálnych vecí. Preto je nevyhnutné zvoliť oveľa opatrnejší prístup najmä zo strany anketárov, ktorí musia byť adekvátne vyškolení. Nie je totiž možné jednoducho prísť do osady a predložiť respondentom dotazník na vyplnenie. Často je potrebné použiť prístup blízky etnológom, keď anketári musia dosiahnuť u rómskych respondentov dôveru neformálnym rozhovorom, pri ktorom je potrebné vysvetliť, že realizovaný výskum je anonymný a získané informácie nebudú nijakým spôsobom zneužitú. Na základe predchádzajúcich výskumov je možné tvrdiť, že ak sa anketárom nepodarí vzbudiť dôveru, rómski respondenti majú tendenciu poskytovať skôr odpovede, o ktorých si myslia, že sa od nich očakávajú.

Takýto typ výskumu vyžaduje aj vysokú profesionalitu anketárov. Niekedy sú v kontakte s respondentmi, ktorí si sami želajú vyplniť dotazník, inokedy však z vyššie uvedených dôvodov nie je vôbec možné dotazník respondentom ukázať. To znamená, že anketári musia poznať podrobne všetky otázky aj varianty dotazníka a odpovede na tieto otázky získavať na základe neformálneho rozhovoru. Po mnohonásobnej skúsenosti sa ukázalo, že takýto prístup získavania údajov je často oveľa efektívnejší (niekedy dokonca jediný možný), pretože Rómovia spontánne vyjadrujú svoje názory a tým sa stávajú ich odpovede spoľahlivejšími.

MIERA INTEGRÁCIE

Rómovia sú veľmi heterogénnou a vnútorne diferencovanou skupinou. Okrem výrazných rozdielov daných príslušnosťou k subetnickej skupine, používaným jazykom, je nevyhnutné pri výskume tejto minority zohľadniť aj iné diferenciálne kritéria. Z hľadiska analýzy politickej participácie sa na základe viacerých sociologických a etnologických výskumov ukázali ako veľmi dôležité tieto kritéria: postavenie a miesto v sociálnej štruktúre tak spoločnosti, ako aj vlastnej komunity; typ lokality (mesto – vidiek); miera pozitív-

nych kontaktov s nerómskym obyvateľstvom; stav regiónu; početnosť a koncentrácia Rómov; proporcia rómskej populácie vo vzťahu k majoritnej spoločnosti a v neposlednom rade stupeň a typ integrácie resp. segregácie.

Práve toto posledné kritérium sa ukazuje byť jedným z najvýznamnejších. Čím je rómska komunita segregovanejšia a izolovanejšia (geograficky aj sociálne), tým je väčšia početnosť a koncentrácia Rómov v danom osídlení a nižšia miera pozitívnych kontaktov s Nerómami. To výrazne vplýva na znižovanie socio-ekonomicko-kultúrnej úrovne rómskej komunity, čo v konečnom dôsledku znamená aj vyššie riziko a mieru chudoby (Radičová, 2001; *Chudoba Rómov...*, 2002; Vašečka – Džambazovič, 2000; Mann, 2000a). Preto bola aj v tomto výskume zohľadnená táto diferenciácia a výskumný tím použil nasledovnú typológiu⁴ Rómov na základe charakteru osídlenia, v ktorom žijú:

- **Segregované** – typickým príkladom sú rómske osady (romano gava). Ide o samostatný urbanistický celok, ktorý je fyzicky oddelený od obce a fakticky tvorí samostatný útvar. Často je od obce vzdialený aj niekoľko kilometrov a nie je zriedkavosťou, že z obce do osady nevedia štandardná prístupová cesta. Vyznačujú sa aj tým, že väčšina obydlí je postavená nelegálne, na cudzích pozemkoch, chýba základná infraštruktúra, inžinierske siete a komunálne služby. V týchto osadách je najvyššia koncentrácia rómskeho etnika, Nerómovia v nich žijú len veľmi zriedkavo a jej obyvatelia väčšinou neudržujú nijaké vzťahy s majoritou. Typickým príkladom je napríklad rómska osada v obci Letanovce (okres Spišská Nová Ves), alebo v obci Rakúsy (okres Kežmarok) či v obci Ortuťová (okres Bardejov).
- **Koncentrované** – typickým príkladom sú „rómske mestské getá“. Sú to samostatné sídelné útvary v rámci obcí, najčastejšie predstavujú samostatné ulice alebo štvrte, ktoré sú urbanisticky integrovanou súčasťou obce, ale socio-kultúrne tvoria samostatnú entitu. Napriek tomu, že tieto sídelné útvary sú „integrované“ do obce, ich obyvatelia sú prevažne Rómovia a vykazujú vo vysokej miere znaky typické pre Rómov zo segregovaných osád. Je pre ne typická vysoká koncentrácia rómskeho etnika a nízka frekvencia kontaktov s majoritou. Vzhľadom na to, že nie sú priestorovo vzdialení od obce, len zriedka sa potýkajú s problémom chýbajúcej infraštruktúry, inžinierskych sietí či komunálnych služieb. Typickým príkladom je košické sídlisko Luník IX.
- **Separované** – ide o sídelné útvary, ktoré sú fyzicky oddelené od obce, ale reálne sa nachádzajú v jej blízkosti, na okraji obce. Niekedy ich od obce

⁴ Táto typológia bola prvýkrát použitá vo výskume IVO/UNDP (november 2001) a ukázala sa ako relevantná.

delí nejaký prírodný útvar (najčastejšie potok), cesta alebo železničná trať, ale väčšinou obec plynulo prechádza do rómskeho osídlia. Miera koncentrácie Rómov je tu tiež vysoká, aj keď etnická heterogenita a teda aj frekvencia kontaktov s majoritou je predsa vyššia ako v predchádzajúcich dvoch prípadoch. Typickým príkladom je napríklad rómska osada v obci Svinia (okres Prešov) oddelená potokom, rómska osada v obci Kurov (okres Bardejov) oddelená nevelkým polom, alebo osady Rimavská Píla (okres Rimavská Sobota) či Huncovce (okres Kežmarok), ktoré sa nachádzajú za železničnou traťou. Príkladom separovanej osady, ktorá je na okraji obce, od ktorej ju nedelí nijaká bariéra je napríklad Soľ v okrese Vranov nad Topľou alebo Jakubany v okrese Stará Ľubovňa.

- **Integrované** – sú to rozptýlené komunity, ktoré už nemôžeme ani nazvať rómskym osídlením, pretože Rómovia v tomto prípade bývajú rozptýlene medzi majoritným obyvateľstvom a často sa snažia zakryť svoju rómsku identitu. Neutvárajú s inými Rómami komunitné väzby a frekvencia ich kontaktov s majoritou je veľmi vysoká. Typickým príkladom môže byť obec Nová Lesná (okres Kežmarok) alebo obec Jesenské (okres Rimavská Sobota), kde väčšina Rómov býva rozptýlene a zároveň plne integrované medzi Nerómami a ich domy sa v ničom neodlišujú od nerómskych. Priestorová rozptýlenosť rómskej komunity v obci vo všeobecnosti ešte nemusí automaticky znamenať jej sociálnu integráciu do majoritnej spoločnosti.

Rómska téma ostáva na začiatku 21. storočia jednou z najväčších výziev do budúcnosti. **Na otázky, ktoré vyplývajú z pokusov o riešenie tohto problému, dokážu odpovedať Rómovia aj majorita iba spoločne, vo vzájomnom partnerstve.** To je hlavný odkaz tejto publikácie.

Autori

Kapitola 1

RÓMOVIA A POLITICKÁ PARTICIPÁCIA – „ELIGO ERGO SUM“

1. POLITICKÉ STRANY NA SLOVENSKU A RÓMSKA PROBLEMATIKA

1.1. POSTOJE POLITICKÝCH STRÁN K RÓMSKEJ PROBLEMATIKE

Rómska problematika sa v diskurze väčšinových politických strán začala intenzívnejšie objavovať až po roku 1998. Dovtedy sa menšinová agenda politických strán orientovala predovšetkým na problematiku vzťahov s maďarskou menšinou.

Posun vo vnímaní tzv. rómskej problematiky politickými stranami spôsobilo niekoľko faktorov. K najdôležitejším z nich patrila predovšetkým migrácia Rómov do krajín Európskej únie (EÚ), predovšetkým do Veľkej Británie, Belgicka a škandinávskych krajín, spojená so žiadosťami o azyl, ako aj následné zavedenie vízovej povinnosti voči slovenským občanom zo strany týchto štátov. S rómskou migráciou súvisel aj tlak zo strany EÚ na slovenských politikov, aby k riešeniu situácie Rómov zaujali zásadnejšie stanovisko. K vnútropolitickým udalostiam stimulujúcim záujem politických strán o rómsku problematiku patrili predovšetkým opakujúce sa krádeže zemiakov a dreva na východnom Slovensku (Majchrák, 2002).

Charakteristickým znakom prístupu väčšinových politických strán k rómskej problematike bola prevaha často populistických reakcií na aktuálne udalosti nad komplexnejšími návrhmi. Kapitoly venované riešeniu situácie rómskej menšiny sa nevyskytujú v programových dokumentoch žiadnej z relevantných politických strán. Jedinou politickou stranou, ktorá do svojej agendy zaradila komplexnejší pohľad na riešenie róm-

20 | skej problematiky bola v parlamentných voľbách roku 2002 strana Smer (Majchrák, 2002).

O tom, že politickým stranám chýba komplexnejší pohľad na rómsku problematiku svedčí aj skutočnosť, že v podstate všetky politické strany vo svojich programových dokumentoch a volebných programoch kladú dôraz na riešenie problémov nezamestnanosti a chudoby v marginalizovaných regiónoch východného Slovenska, avšak riešenie týchto problémov nespájajú s návrhmi riešeni niektorých špecifických problémov rómskej menšiny.

Mnohí politici vo svojich vyjadreniach k rómskej problematike používajú výroky, ktoré sa dajú označiť za rasistické. Obzvlášť nebezpečná je skutočnosť, že nejde o okrajových politikov z marginálnych extrémistických strán, ale často aj o predstaviteľov parlamentných politických strán (Majchrák, 2002). V prípade mnohých z nich ide o premyslenú stratégiu s cieľom zvyšovať si popularitu využívaním pretrvávajúceho negatívneho vnímania Rómov u časti verejnosti. V rokoch 1998 – 2002 sa rasistických výrokov najčastejšie dopúšťali predstavitelia Slovenskej národnej strany (SNS), neskôr – po jej rozdelení – aj predstavitelia Pravej Slovenskej národnej strany (PSNS), takéto výroky sa však objavili aj u niektorých politikov z Hnutia za demokratické Slovensko (Vašečka, 2001a). Takéto výroky môžu prispievať k legitimizovaniu názorov a postojov rôznych pravicovo extrémistických hnutí. **Vzhľadom na to, že Rómovia sú jednou z najviac odmietaných skupín obyvateľstva, internalizácia radikálnych riešení na strane majority potom nie je prekvapujúca** (pozri box 1 v kapitole *Rómovia verzus majorita – postoje, vzťahy, konflikty*).

1.2. RÓMSKA AGENDA

V PROGRAMOCH POLITICKÝCH STRÁN

V PARLAMENTNÝCH VOLBÁCH 1990 – 1998

Problematike rómskej menšiny sa politické strany kandidujúce v parlamentných voľbách v roku 1990 nevenovali buď vôbec, alebo len veľmi okrajovo. Najčastejšie sa rómska problematika spomínala v tých častiach volebných programov, kde politické strany deklarovali rovnoprávne postavenie Slovákov a príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenska (išlo o programy Komunistickej strany Slovenska, Demokratickej strany, Strany zelených na Slovensku a koalície Maďarské kresťanskodemokratické hnutie – Spolužitie). Najobsiahlejšiu časť venovanú rómskej menšine spomedzi všetkých volebných programov obsahoval program hnutia Verejnosť proti násiliu (VPN).

V kapitole volebného programu VPN *Národný a národnostný pilier* sa okrem deklarácie záruk plnohodnotného spolužitia národnostných menšín a etnických skupín so slovenským národom objavuje aj zmienka o tom, že VPN „víta zdravé prúdy medzi Rómami, ktoré chcú vlastnými silami pozdvihnúť kultúru a životnú úroveň rómskej populácie, prispieť k dôstojnému životu Rómov u nás“. Vo voľbách v roku 1990 kandidovala Rómska občianska iniciatíva (ROI) v koalícii s Verejnou stranou proti násiliu. V tejto koalícii sa ROI podarilo získať jeden mandát v SNR, poslankyňou v SNR sa stala Anna Koptová. V týchto voľbách kandidovali rómski kandidáti aj na kandidátke KSS (Karol Seman, Vincent Danihel) (Majchrák, 2002).

Spomedzi kľúčových politických strán a hnutí mali pred parlamentnými voľbami v roku 1992 vo svojich volebných programoch pasáže dotýkajúce sa národnostnej politiky iba Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) a Strana demokratickej ľavice (SDL). Rómska menšina však nebola v programoch HZDS a SDL nikde explicitne spomenutá a aj z deklarácií uvedených vo volebnom programe SDL vyplýva, že boli predovšetkým odpoveďou na politické a kultúrne požiadavky maďarskej menšiny. **Jediným politickým subjektom, ktorý vo svojom volebnom programe v roku 1992 priamo spomenul rómsku menšinu bola koalícia MKDH – Spolužitie.** Táto koalícia politických strán v časti volebného programu venovanej školskej politike vyjadrila podporu vytvoreniu rómskych škôl a školských zariadení. Zároveň sa zaviazala presadzovať prehodnotenie systému materských, základných, stredných škôl a stredných odborných učilíšť tak, aby zodpovedali požiadavkám občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám (Majchrák, 2002).

Programy väčšiny relevantných politických strán kandidujúcich v parlamentných voľbách v roku 1994 – okrem KDH a ZRS – obsahovali ucelené časti zamerané na národnostnú politiku. **Problemátike rómskej menšiny sa však vo svojom volebnom programe stručne venovala iba SDL,** ktorá v časti *Práva príslušníkov národnostných menšín* deklarovala, že zá sociálne postavenie rómskej menšiny „bude riešiť vytváraním pracovných príležitostí a zlepšovaním vzdelanostnej úrovne“. V prípade SDL tak vlastne išlo o prvú politickú stranu kandidujúcu na Slovensku po roku 1990, ktorá vo svojom volebnom programe reflektovala existenciu problémov rómskej menšiny a načrtla možné, aj keď len veľmi všeobecné riešenia (Majchrák, 2002). V roku 1994 kandidovali štyria rómski kandidáti na kandidátke DÚ a to na reálne nezvoliteľných miestach.

Z relevantných politických strán kandidujúcich v parlamentných voľbách v roku 1998 venovali vo svojich programoch špeciálnu po-

22 | **zornosť rómskej problematike SDL, HZDS a SMK.** Najväčšiu pozornosť v porovnaní s ostatnými politickými stranami venovala vo svojom volebnom programe rómskej menšine opäťovne SDL, podľa ktorej je tzv. rómsky problém „predovšetkým vnútorný problém rómskej menšiny pri hľadaní vlastnej etnickej identity a ďalších možností jej naplnenia v oblasti školstva, kultúry, jazyka a následného sociálneho pozdvihnutia“.

Vo volebnom programe HZDS v roku 1998 sa rómskej problematike priamo dotýkajú dva body. Prvý z nich má zreteľný protimaďarský kontext vychádzajúci z tvrdení, že veľká časť občanov hlásiacich sa k maďarskej národnosti sú Rómovia – „je potrebné zvyšovať národnostné povedomie rómskeho etnika, aby sa aj v rámci sčítania ľudu mohli slobodne hlásiť k svojej príslušnosti“. V druhom bode sa HZDS zaväzuje „vytvárať podmienky na zriadenie pastoračných centier pre evanjelizáciu a pastoraáciu Rómov“. Nepriamo sa rómskej menšiny dotýka aj bod, v ktorom sa píše: „V prípade neprispôsobivých skupín občanov sprísniť formu poskytnutia sociálnej pomoci“. Tu HZDS sľubuje „zmeniť formu peňažného plnenia na hmotné plnenie sociálnej pomoci“.

Volebný program Strany maďarskej koalície (SMK) venoval rómskej menšine jeden odsek v kapitole o sociálnej politike. SMK v ňom zdôrazňuje potrebu „primeranej zainteresovanosti a zapojenia samotných rómskych komunít pri riešení rómskej problematiky“ (Majchrák, 2002).

V parlamentných voľbách v roku 1998 kandidovali na kandidátke HZDS predstavitelia Rómskej občianskej iniciatívy (ROI) Ján Kompuš s číslom 61 a Jozef Ravasz s číslom 88. Ján Kompuš tragicky zahynul počas predvolebnej kampane a Jozef Ravasz sa poslancom NR SR nestal.

Slovenská demokratická koalícia (SDK) podpísala zmluvu o predvolebnej a povolebnej spolupráci Rómskou inteligenciou za spolunažívanie (RIS), ktorá však po voľbách predstaviteľom RIS neprinesla žiadne relevantné výsledky.

1.4. RÓMSKA AGENDA POČAS PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2002

Vo volebných programoch politických strán, ktoré mali reálnu šancu uspieť v parlamentných voľbách v roku 2002, bolo riešenie problémov rómskej menšiny len okrajovou témou. Pokračoval však pozitívny trend spred parlamentných volieb v roku 1998, keď politické strany postupne upúšťajú od všeobecných deklarácií o potrebe riešenia problémov rómskej menšiny a pokúšajú sa navrhnúť konkrétnejšie opatrenia (Majchrák, 2002).

Najväčšiu pozornosť rómskej problematike spomedzi relevantných politických strán venovala vo svojom volebnom programe Aliancia nového občana (ANO). V jej volebnom programe sa nachádza samostatná podkapitola venovaná problematike rómskej menšiny. ANO vychádza vo svojom volebnom programe z konštatovania, že neriešenie rómskeho problému ohrozuje nás všetkých a zaväzuje sa presadiť nový prístup k riešeniu tejto problematiky pozostávajúci z nasledujúcich krokov:

- centralizácie zdrojov určených na riešenie rómskeho problému,
- vytvorenia centra na riešenie rómskej problematiky a jeho situovanie na východné Slovensko,
- zriadenia tzv. štátnej misionárskej činnosti, ktorej činnosť bude upravená zákonom a budú v nej pôsobiť absolventi vysokých škôl (psychológia, sociálna práca).

ANO navyše vytvorilo Radu Rómov, od ktorej si podľa vyjadrení jej predstaviteľov sľubovali zisk približne 40 000 voličov pre ANO.

Väčšiu pozornosť problémom rómskej menšiny v porovnaní s ostatnými politickými stranami venovala vo svojom volebnom programe aj Strana maďarskej koalície (SMK). SMK sa zaviazala presadzovať vypracovanie takých programov, ktoré sú postavené na aktívnej účasti Rómov. Navrhla aj konkrétnu formu jedného z takýchto programov, ktorým by malo byť vyškolenie rómskych asistentov, ktorí by po návrate do vlastnej komunity mali pomôcť pri tom, „aby sa Rómovia organizovali vlastnými silami“.

Sociálnodemokratická alternatíva (SDA) sa problémom Rómov venovala vo svojom volebnom programe len okrajovo v časti venovanej sociálnej politike. SDA považuje za mimoriadne dôležité analyzovať všetky sociálne zákony už pred ich prijatím z pohľadu ich dopadu na mieru chudoby a možného negatívneho dopadu na rôzne skupiny obyvateľstva (ženy, Rómov, mladých ľudí, starých ľudí, nezamestnaných a pod.) (Majchrák, 2002).

V programoch HZDS, SNS a Slovenskej demokratickej a kresťanskej únie (SDKÚ) sa nevyskytovali zmienky o Rómoch či rómskej problematike, a ak áno, tak iba nepriamo. HZDS napríklad navrhovalo voči „nepripraveným skupinám občanov“ viac uplatňovať hmotné plnenie sociálnej pomoci v rámci právomoci samosprávnych a štátnych orgánov. Podobne SNS deklarovala, že je za širšie poskytovanie sociálnych dávok v materiálnej podobe pre osoby neschopné alebo neochotné účelne využívať peňažné dávky. SDKÚ sa vo svojom volebnom programe zaviazala prijať nástroje, ktoré zabránia zneužívaniu príspevkov na deti, napríklad ich vyplácanie v naturálnej forme, v častejších intervaloch, prípadne viazanie týchto dávok na plnenie iných povinností (zabezpečenie školskej dochádzky a pod.)

24 | HZDS však ponúklo predstaviteľom rómskych organizácií tri miesta na svojej kandidátke. Najvyššie, 75. miesto, získal predseda Rómskej iniciatívy Slovenska Alexander Patkoló, hoci pôvodne existovala dohoda, podľa ktorej mal obsadiť miesto v prvej tridsiatke kandidátov. Rómski kandidáti kandidovali aj na 38. a na 77. mieste kandidačnej listiny Demokratickej strany – Demokratickej únie (DS – DÚ), ktorá sa tesne pred voľbami vzdala svojej kandidatúry v prospech SDKÚ (Majchrák, 2002).

Smer navrhoval vo svojom volebnom programe pomerne represívnu formu riešenia rómskej problematiky. V časti jeho volebného programu nazvanej *Poriadok v nezamestnanosti a sociálnej sfére* sa uvádza: „Smer je pripravený svojou ekonomickou a sociálnou politikou prostredníctvom špeciálne zameranej zdravotníckej osvetvy a kvalifikovanej sociálnej práce aktívne ovplyvňovať nezodpovedný rast rómskej populácie, ktorý je spôsobený nerozumnou štátnou politikou podporujúcou mnohopočetné rodiny nevyžadujúcou zodpovednosť rodičov za kvalitu a úroveň výchovy a životného štandardu svojich detí.“

2. ÚČASŤ RÓMOV NA PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH

2.1. DEKLAROVANÁ ÚČASŤ RÓMOV NA PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH 1998 A 2002

Podľa spoločného výskumu Inštitútu pre verejné otázky (IVO) a Medzinárodného republikánskeho inštitútu (IRI) už vo februári 2002, teda sedem mesiacov pred parlamentnými voľbami, prevládala medzi občanmi záujem o parlamentné voľby nad nezáujmom – záujem o voľby vyjadřilo 57 % respondentov a nezáujem 42 % respondentov.

Výskum tiež poukázal na skutočnosť, že o voľby sa nadpriemerne zaujímajú muži, vysokoškolsky vzdelaní, občania maďarskej národnosti, podnikatelia, obyvatelia najmenších obcí do 1 000 obyvateľov a obyvatelia Bratislavského a Nitrianskeho kraja. Naopak najvyšší nezáujem o voľby bol zaznamenaný u ľudí od 18 do 24 rokov, u ľudí so základným vzdelaním, u nekvalifikovaných pracovníkov, nezamestnaných a u obyvateľov Žilinského a Prešovského kraja.

Na parlamentných voľbách sa podľa svojho vyjadrenia vo februári plánovalo zúčastniť 69 % oprávnených voličov, pričom 21 % hovorilo, že sa volieb pravdepodobne nezúčastní a iba 10 % v tom čase na svoju účasť nemalo ná-

zor. Pevné rozhodnutie zúčastniť sa na parlamentných voľbách charakterizovalo najmä starších ľudí a ľudí s vyšším vzdelaním, pričom najmenej bolo zastúpené u ľudí vo veku 18 – 21 rokov.

Tabuľka 1

Parlamentné voľby sa na Slovensku uskutočnia v septembri. Do akej miery ste rozhodnutí/á zúčastniť sa na týchto voľbách? (populácia SR)

Znak	Na voľbách sa ...				
	určite zúčastnia	pravdepodobne zúčastnia	pravdepodobne nezúčastnia	určite nezúčastnia	nevie
ROD					
Muži	40,5	32,0	12,6	7,2	6,9
Ženy	30,6	35,0	13,3	8,6	12,2
VEK					
18 – 21	20,9	35,8	12,6	8,7	22,1
22 – 25	33,9	38,3	12,3	6,6	8,8
26 – 35	31,4	37,7	16,5	8,0	6,3
36 – 45	36,2	33,3	13,9	7,8	8,8
46 – 55	39,6	30,4	12,5	7,7	9,1
56 +	40,7	30,2	10,5	8,3	8,8
VZDELANIE					
Základné	30,7	31,6	12,8	10,6	13,6
SŠ bez maturity	33,9	33,6	15,0	8,0	8,8
SŠ s maturitou	40,9	35,3	12,2	5,2	6,4
Vysokoškolské	42,6	35,9	9,6	5,3	6,5

Zdroj: IVO/IRI, február 2002.

Z týchto charakteristík by sa dalo usudzovať, že vzhľadom na charakteristiky prostredia, ktoré sa zaujíma o voľby podpriemerne, Rómovia budú v tejto skupine nadštandardne zastúpení. Nie vo všetkých rómskych prostrediach je to pravda – sú medzi nimi zásadné rozdiely, čo je spôsobené heterogenitou rómskej populácie na Slovensku a rôznou mierou sociálnej inklúzie.

Hoci väčšina politikov považuje Rómov za politicky málo aktívnych voličov, výskum *Roma Human Development Project* z novembra 2001 a sonda Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 poukázali na skutočnosť, že **účasť Rómov bola v posledných parlamentných voľbách iba o niečo nižšia než celková účasť občanov SR, nemôže však byť hodnotená ako nízka.** Až 68,3 % rómskych respondentov, ktorí boli v roku 1998 oprávnení voliť, vo výskume IVO/ UNDP uviedlo, že sa zúčastnili na parlamentných voľbách, zatiaľ čo celková účasť v parlamentných voľbách dosiahla 84,2 %. Vo výskume *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* podobne až 65 % rómskych res-

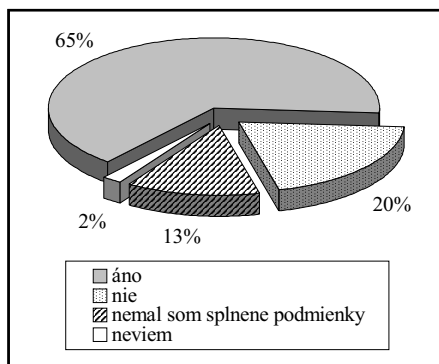
26 pondentov uviedlo, že sa na parlamentných voľbách zúčastnilo, 20 % sa ne-zúčastnilo a 13 % nemalo splnené podmienky (väčšinou nemali 18 rokov).

Veľmi podobne hodnotili rómski respondenti svoju účasť na parlamentných voľbách 2002. Až 65 % tvrdilo, že sa volieb plánujú zúčastniť, 19 % neplánu-

je a 16 % respondentov nebolo rozhodnutých. V porovnaní s majoritnou populáciou je to iba o niekoľko percentuálnych bodov menej. Pretože výsledná celková účasť v parlamentných voľbách bola predsa len o niečo nižšia, ako naznačovali posledné predvolebné prieskumy – 70,07 %, môžeme sa domnievať – bez možnosti empirického overenia, že volebná účasť Rómov bola takisto o niečo nižšia ako avizovaných 65 %.

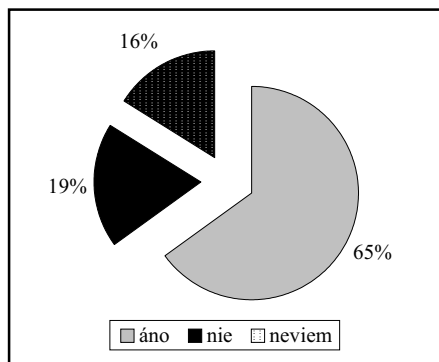
Informácie z obcí, kde Rómovia tvoria významnú časť obyvateľstva vypovedajú o veľkých rozdieloch vo voľičskej mobilizácii, keď v niektorých obciach bola voľičská účasť Rómov totožná s majoritou, naopak v iných lokalitách bola extrémne nízka. Mierna štatistická závislosť medzi mierou integrácie a mierou volebnej účasti sa ukázala najmä v porovnaní integrovaného a segregovaného prostredia. To opätovne potvrdzuje hypotézu, že **Rómovia žijúci v prostredí segregovaných rurálnych rómskych osád či urbánnych giet sa dajú charakterizovať všeobecnou rezignáciou, geografickým a sociálnym vylúčením, neinformovanosťou a celkovo znakmi prostredia *underclass*.**

Graf 1
Zúčastnili ste sa na parlamentných voľbách v roku 1998?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Graf 2
Zúčastnite sa tento rok (2002) na parlamentných voľbách?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

2.2. PRÍČINY ROZHODNUTIA ZÚČASTNIŤ SA ALEBO NEZÚČASTNIŤ SA NA PARLAMENTNÝCH VOĽBÁCH

Predvolebnú kampaň 2002 paradoxne nerámcovali integračné snahy Slovenska, završenie demokratizácie spoločenského života či polemiky o dokončení zásadných ekonomických reforiem, i keď tieto témy boli predmetom diskusií. Bola to skôr všadeprítomná „blbá nálada“ spôsobená istou únavou z transformačného obdobia, z neúplnosti spoločenských a ekonomických zmien v krajine, ako aj z objektívnych problémov občianskeho života. Túto skutočnosť potvrdzovali i výskumy verejnej mienky. Podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z februára 2002 si až 21,8 % respondentov myslelo, že po voľbách sa v spoločnosti musí zmeniť všetko. Podľa výskumu ÚVVM z júla 2002 deklarovalo 44 % z tých, ktorí boli odhodlaní nezúčastniť sa na parlamentných voľbách, znechutenosť politickým vývojom na Slovensku, 32 % vyslovilo presvedčenie, že žiadna z politických strán sa nestará o obyčajných ľudí. Až 25 % respondentov bolo presvedčených, že voľby nič nezmenia a 21 % tvrdilo, že všetky politické strany ich klamali.

Tabuľka 2

Povedzte, prosím, prečo sa nechcete zúčastniť na voľbách do NR SR, respektíve prečo váhate s účasťou na týchto voľbách? (údaje v %)

Dôvody neúčasti:	Jún 2002	Júl 2002
1. Som znechutený politickým vývojom na Slovensku.	45	44
2. Žiadna z politických strán, hnutí, koalícií sa nestará o obyčajných ľudí.	36	32
3. Nedôverujem žiadnej politickej strane, hnutiu, koalícii.	30	30
4. Voľby nič nezmenia, ani nevyriešia žiadne problémy.	29	25
5. Všetky politické strany, hnutia, koalície ma klamali.	21	21
6. Nezaujímam sa o politiku.	19	17
7. Na mojom hlase nezáleží.	12	9
8. Nepoznám programy ani ciele politických strán, hnutí, koalícií.	7	5
9. Žiadna zo strán, hnutí, koalícií nemá program, ktorý by mi vyhovoval.	5	1
10. Z iného dôvodu.	3	2
11. Nevieam.	1	1

Poznámka: Súčet prevyšuje 100 %, pretože respondenti mohli uviesť viac možných odpovedí.

Zdroj: ÚVVM ŠÚ SR, júl 2002.

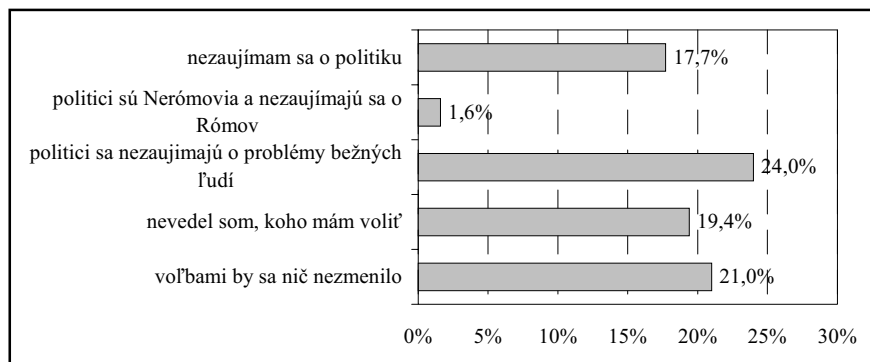
Rozhodovanie Rómov však nebolo napriek spomínanej rezignácii najmä v segregovaných rómskych osadách príliš odlišné od majority a predovšetkým – **neriadilo sa žiadnymi zásadnými etnickými špecifikami**. Podobne ako v majoritnej populácii, aj u Rómov – nevoličov je podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 rozšírené presvedčenie, že politici sa

28 | nezaujímajú o problémy bežných ľudí (26 %). Presvedčenie, že voľbami by sa nič nezmenilo zdieľa 36 % rómskych respondentov, ale iba 1,6 % rómskych respondentov považuje za svoj dôvod nezúčastniť sa parlamentných volieb presvedčenie, že politici sú Nerómovia a nezaujímajú sa o Rómov. Rozhodnutie nevoliť je z hľadiska miery integrácie rozšírené nadštandardne práve v segregovanom prostredí a medzi Rómami vo veku 18 – 29 rokov.

Mnohí Rómovia sa nezúčastnili na parlamentných voľbách už v roku 1998, pričom z porovnania odpovedí na príčiny neúčasti na parlamentných voľbách v rokoch 1998 (pozri graf 3) a 2002 (pozri graf 4) možno dedukovať istý rast rezignácie a frustrácie zo spoločenského diania. Rozhodnutie neísť voliť je výraznejšie rozšírené medzi rómskymi respondentmi, ktorí sú paternalistickjší („hlava rodiny je muž“), domnievajú sa, že ceny tovarov a služieb by mali byť regulované a preferujú rovnomernejšie rozdelenie miezd.

Graf 3

Ak ste sa nezúčastnili na parlamentných voľbách 1998, prečo?

Poznámka: Odpovede tých respondentov, ktorí odpovedali „nie“ na otázku: „Zúčastnili ste sa na parlamentných voľbách v roku 1998?“

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

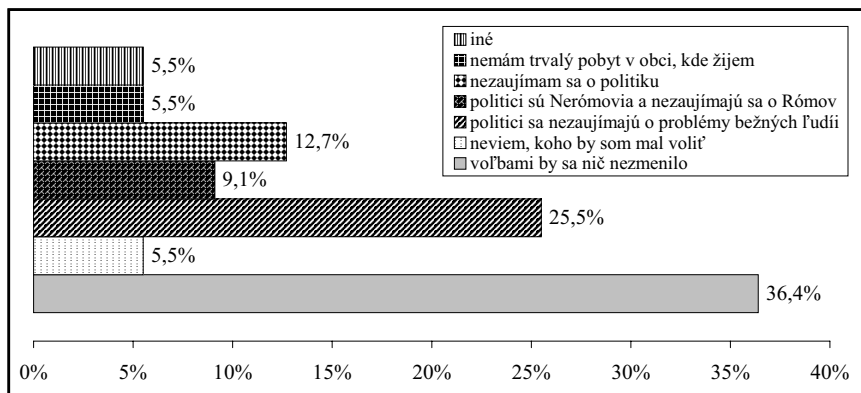
Dlhodobá sa prehĺbujúca rezignácia v rómskom prostredí je výsledkom sociálnej, kultúrnej a symbolickej exklúzie. Predovšetkým v segregovaných komunitách sa rezignácia a neakceptovanie autorít všetkého druhu stáva prirodzenosťou. Výsledky kvalitatívnych výskumov, ako bol napríklad výskum Svetovej banky a agentúry S.P.A.C.E. *Rómovia a trh práce* z roku 2001, vypovedajú veľa o týchto skutočnostiach a nepriamo potvrdzujú vhodnosť kvalitatívneho prístupu k skúmaniu rómskych komunit a ich sociálneho sveta.

Výskum *Rómovia a trh práce* poukazuje vo vnímaní rómskych respondentov na skutočnosť, že o politickú situáciu sa Rómovia nezaujímajú, pretože doteraz zažívali iba permanentný pád v sociálnom rebríčku a tak len nostalgicky spomínajú na „zlaté časy“ pred Novembrom '89 (muž, 27 rokov, Hnúšťa). Podľa inej respondentky voliť nechodia, aj keď si pochvalovala Mečiara. Pri týchto chválospevoch ju zahriakol muž, ktorý vydvihol minulý režim a povedal, že ani on nebude nikoho voliť (muž, 61 rokov, Hnúšťa).

Iní respondenti výskumu Svetovej banky sa na voľbách zúčastňujú, ale sú sklamaní. Mečiara volili v každých voľbách, hoci ho berú s rezervou. Rómske strany nevolili. Dzurindu nazvali „malý cigán“, ako sa niekedy tvrdí, ale nie preto, že by bol Róm, ale preto že klame (žena, 52 rokov, Hostišovce). Mnohí rómski respondenti sa podľa výskumu Svetovej banky zúčastňujú na voľbách, ale muž rozmýšľa, že na najbližších sa už nezúčastní, lebo nevidí žiadne zmeny k lepšiemu zo strany štátu („Sľubovali vysoké výplaty a prácu a čo máme?“) (žena, 36 rokov, Hnúšťa).

Graf 4

Prečo nechcete ísť v týchto voľbách (2002) voliť?

Poznámka: Odpovede tých, ktorí odpovedali „nie“ na otázku: „Zúčastníte sa tento rok na parlamentných voľbách?“

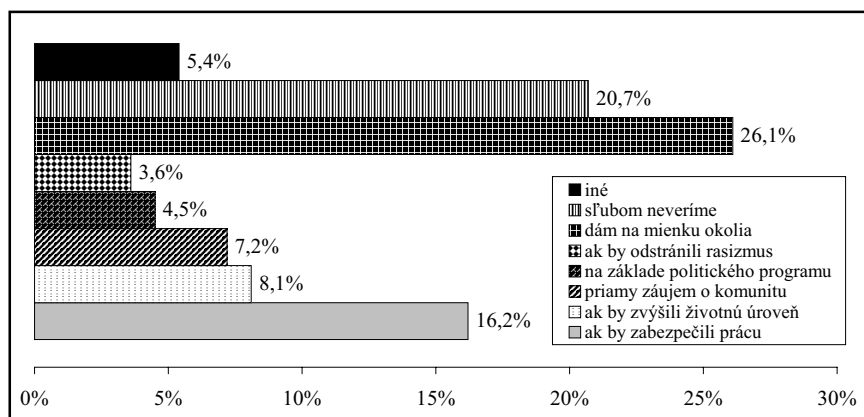
Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, jún 2002.

Pozoruhodné je, že mnohí Rómovia žijúci v segregovaných osadách si ešte stále myslia, že voľby sú povinné. To vypovedá veľa nielen o neinformovanosti, ale aj o hĺbke sociálnej a kultúrnej exklúzie. Na otvorenú otázku, čo by mohlo zvrátiť ich rozhodnutie nezúčastniť sa na parlamentných voľbách,

30 | odpovedali rómski respondenti sondy Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 dominantne, že dajú na mienku okolia (26 %). To poukazuje na referenčnú skupinu a sociálnu aj priestorovú uzavretosť rómskych komunít. Veľký podiel Rómov (21 %) odpovedal, že žiadnym sľubom neveria, čím vlastne vylúčili možnosť zmeny svojho názoru. Najvýraznejším z konkrétnych argumentov bol „ak by (politici) zabezpečili prácu“ (16 %). Keďže išlo o otvorenú otázku, takáto početnosť búra mýty o tom, že Rómovia sa vyhýbajú práci. Vo všeobecnosti tak nemožno hodnotiť rómske komunity ako neprístupné argumentom, či ako komunity, ktoré by boli neosloviteľné politickými stranami zastupujúcimi majoritu.

Graf 5

Čo môže ovplyvniť vaše rozhodnutie ísť voliť?

Poznámka: Údaje z otvorenej otázky za tých, ktorí odpovedali, že nie sú rozhodnutí, či pôjdu voliť, alebo sú rozhodnutí, že voliť nepôjdu.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Zasadnými zisteniami výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* je, že aj keď Rómovia sú skeptickí, často apatickí a tesne pred voľbami mnohí nevedia koho pôjdu voliť, nakoniec sa väčšina z nich volieb zúčastní. Pre konkrétnu politickú stranu sa však väčšinou rozhodnú tesne pred voľbami.

3. KOHO VOLIA RÓMOVIA A PREČO?

3.1. PARLAMENTNÉ VOLBY 1998

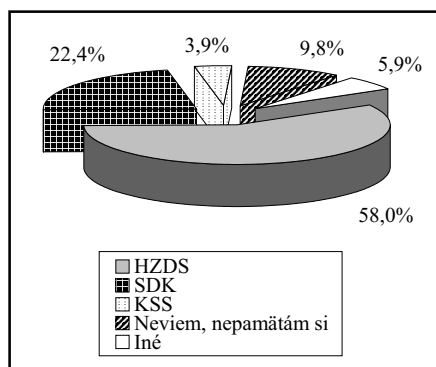
Parlamentné voľby 1998 znamenali zásadný obrat vo vnútropolitickom aj v zahraničnopolitickom smerovaní Slovenska, zastavili ďalšie sklzavanie krajiny do skupiny štátov charakterizovateľných ako autoritárske režimy či ne-liberálne demokracie. Rómovia sa stali súčasťou tohto zápasu o charakter štátu. Predstavitelia ROI, ktorá podporovala v kampani HZDS, hovorili predovšetkým o riešení nepriaznivej situácie Rómov na Slovensku, o katastrofálnej sociálnej situácii, o nezamestnanosti. Hlavným heslom RIS, ktorá podpísala predvolebnú a povolebnú zmluvu s SDK bolo, podobne ako u SDK, slovo „zmena“.

Predstavitelia RIS hovorili s voličmi predovšetkým o zmene postavenia Rómov na Slovensku, o potrebe uznania Rómov za národnosť, o potrebe demokratizácie pomerov na Slovensku, ktorá prinesie zmenu aj pre Rómov. Týmito rozdielmi zároveň ROI a RIS dokumentovali mieru polarizácie slovenskej spoločnosti, kopírujúc odlišné prístupy opozície a Mečiarovej vlády, odlišné témy predvolebnej kampane a odlišné vízie riešenia vážnych problémov (Vašečka, 1998).

Pripomeňme si, ako volili Rómovia v parlamentných voľbách v roku 1998. Presné čísla sa dajú zistiť iba veľmi ťažko, keďže žiadne štatistiky neuvádzajú národnosť voličov, výlučne rómskych obcí je na Slovensku len veľmi málo a žiadna rómska politická strana nekandidovala vo voľbách samostatne. Veľmi zjednodušene možno konštatovať, že Rómovia na Slovensku volili v parlamentných voľbách predovšetkým HZDS a SDK.

Podľa sondy Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 deklarovalo 58 % respondentov, že vo voľbách v roku 1998 volilo HZDS, 22 % volilo SDK a 4 % KSS. Rozdiely vo výsledkoch volieb vo väčšino rómskych

Graf 6
Ktorú stranu alebo hnutie ste volili v roku 1998?

Poznámka: Ostatné politické strany dosiahli menej ako 3 % (SOP 1,5 %, SDE 1 %, ZRS 0,5 %).

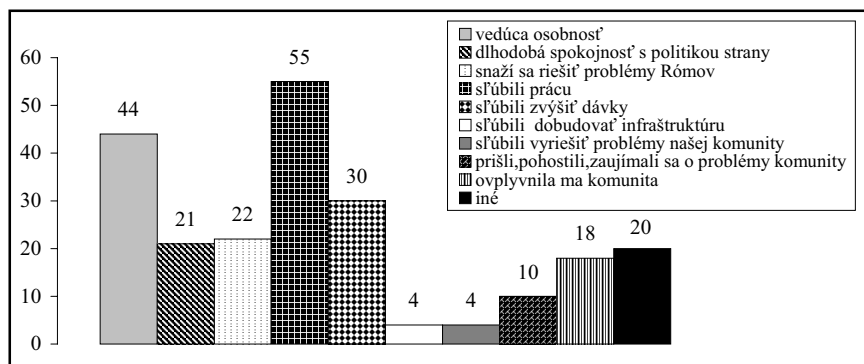
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

32 | obciach napovedajú, že Rómovia sú „vďační voliči“ a predvolebná kampaň medzi nimi môže byť veľmi produktívna. Štatisticky významné rozdiely medzi integrovanými a segregovanými prostrediami sa pri hodnotení volebných preferencií z volieb 1998 nepotvrdili.

Rozhodnutie voliť tú ktorú stranu vychádza u rómskych respondentov, podobne ako rozhodnutie zúčastniť či nezúčastniť sa volieb, z dvoch faktoroch – prísluhu práce a silnej osobnosti, ktorá je schopná voliča upútať a na ktorú sa môže spoľahnúť. Vzhľadom na to, že nadpolovičná väčšina rómskych respondentov – voličov z roku 1998 podľa sondy Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 volilo HZDS, za silnou osobnosťou sa zrejme ukrýva Vladimír Mečiar.

Graf 7

Aké boli hlavné dôvody, kvôli ktorým ste túto politickú stranu (hnutie) volili?

Poznámka: V grafe sú uvedené iba početnosti, pretože respondenti mohli vybrať viacero dôvodov. Odpovedali iba tí, ktorí volili a pamätali si, koho volili.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

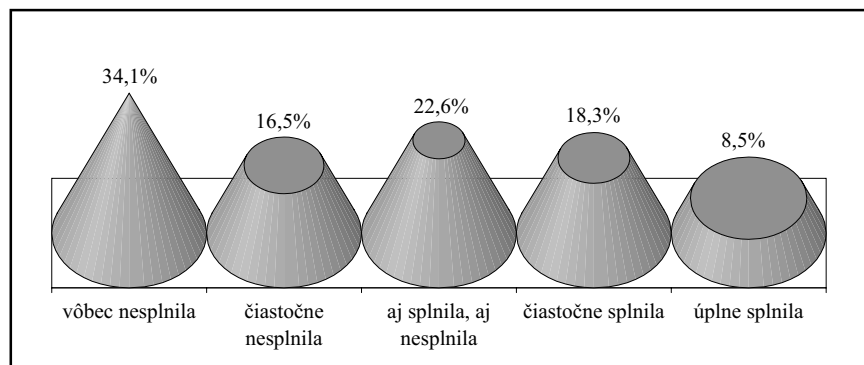
Podľa rómskych respondentov sondy Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 strana, ktorú v parlamentných voľbách volili, skôr nenaplnila ich očakávania. Až 34 % rómskych respondentov tvrdí, že strana vôbec nenaplnila očakávania a 16 %, že nenaplnila očakávania čiastočne. Pritom 22,6 % sa prikláňa k stredovému variantu – ani splnila, ani nesplnila, 18,3 % rómskych respondentov sa domnieva, že strana čiastočne splnila očakávania a 8,5 % sa nazdáva, že strana naplnila očakávania úplne.

Vzhľadom na dominantnosť HZDS v rozhodnutiach respondentov je však otázka „napĺňania“ očakávaní problematická – niektorí respondenti hodno-

tili negatívne napĺňanie očakávaní voči politickej strane práve preto, že nebola pri moci. To nepriamo indikuje, že nespokojní respondenti hodnotili nielen zlyhanie „svojej“ politickej strany, ale aj skutočnosť, že nemohla uplatniť svoje koncepcie vo vláde. Vo všeobecnosti však tesne pred parlamentnými voľbami prevládala medzi rómskymi respondentmi pri hodnotení napĺňania ich videnia sveta nespokojnosť nad spokojnosťou.

Graf 8

Do akej miery strana splnila vaše očakávania?

Poznámka: Podiel z tých, ktorí volili a pamätali si koho.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

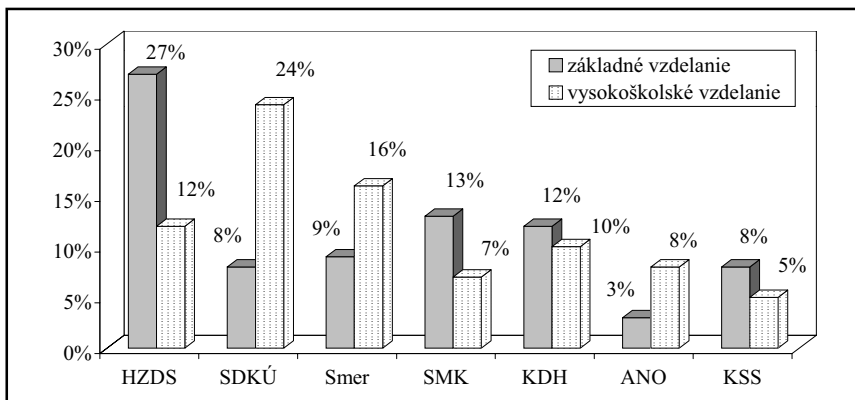
3.2. PARLAMENTNÉ VOLBY 2002

Parlamentné voľby 2002 na rozdiel od volieb v roku 1998 boli predovšetkým voľbami, ktoré by sa dali označiť ako referendum o integrácii Slovenska do EÚ a NATO. Boli tiež voľbami o možnosti pokračovať vo vytváraní liberálno-demokratickeho režimu a o šanciach na skoré dokončenie kľúčových ekonomických reforiem.

Rozhodnutie voliť tú ktorú politickú stranu bolo výrazne sýtené dvoma indikátormi – vzdelaním a urbánno-rurálnym štiepením. Volebné výsledky podľa exit poolu vypracovaného Odborom mediálneho výskumu Slovenského rozhlasu (OMV SRo) v septembri 2002, poukazujú na skutočnosť, že vysokoškolsky vzdelaní voliči sú vysoko nadštandardne zastúpení medzi voličmi SDKÚ a ANO, nadštandardne medzi voličmi Smeru, podštandardne medzi voličmi SMK, KSS a KDH a vysoko podštandardne u voličov HZDS. Vzhľa-

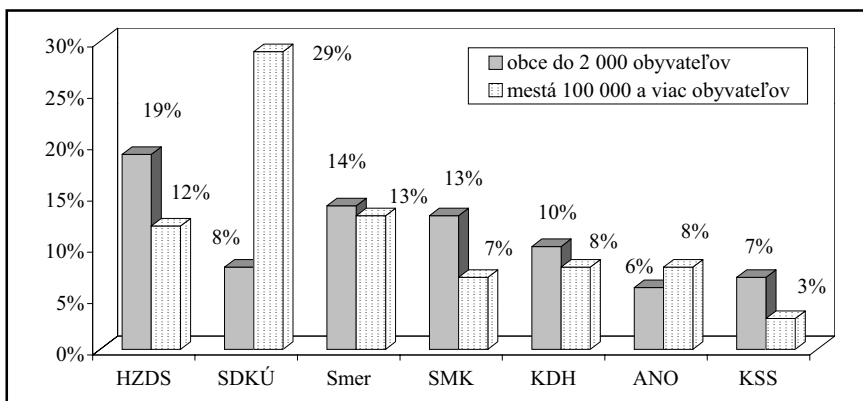
34 dom na vzdelanostné charakteristiky rómskej populácie už z týchto údajov je možné vysloviť hypotézu, že Rómovia sú nadštandardne zastúpení predovšetkým medzi voličmi HZDS.

Graf 9
Volebné rozhodnutia podľa vzdelania (populácia SR)

Zdroj: OMV SRo, september 2002.

Graf 10
Volebné rozhodnutia – vidiek a mesto (populácia SR)

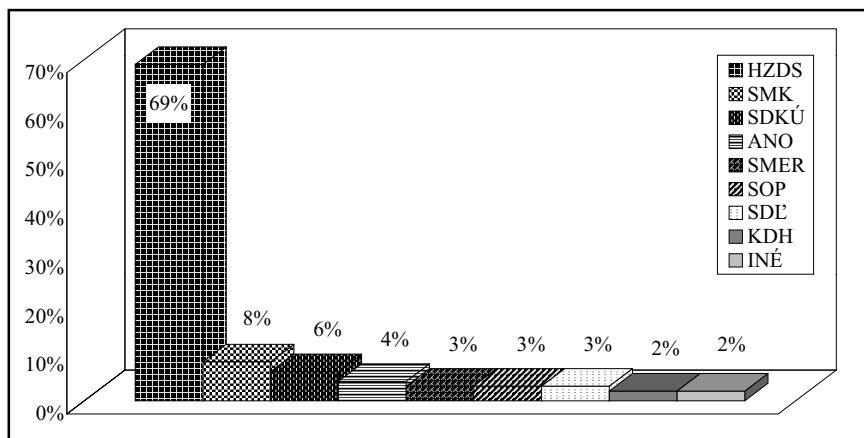

Zdroj: OMV SRo, september 2002.

Podobne výsledky exit poolu z dielne OMV SRo poukazujú na skutočnosť, že volebné správanie voličov v obciach do 2 000 obyvateľov sa výrazne líši od volebného správania voličov v mestách so 100 000 a viac obyvateľmi. Pokiaľ SDKÚ sa stala výrazne mestskou stranou, a vzdialene ju nasledovala ANO, ostatné politické strany sú viac úspešné v dedinskom prostredí, pričom prostredie dediny najvýznamnejšie dominuje v prípade HZDS a SMK. Aj tieto výsledky môžu vzhľadom na charakteristiky rómskej populácie sami o sebe indikovať, že práve HZDS a SMK v južných oblastiach Slovenska môžu byť u Rómov úspešné.

Voličské správanie Rómov je však poznačené vysokou nedôverou rómskych voličov voči politickým stranám na Slovensku. V novembri 2001 bola podľa výskumu IVO/UNDP dôvera Rómov v politické strany výrazne nižšia ako ukazovateľ volebnej účasti z roku 1998. Z celého súboru 1 030 rómskych respondentov iba 37 % dôverovalo nejakej parlamentnej politickej strane.

Graf 11
Ktorým parlamentným politickým stranám dôverujete?

Poznámka: Graf zahŕňa iba odpovede 37 % rómskych respondentov, ktorí dôverujú nejakej politickej strane.

Zdroj: IVO/UNDP, november 2001.

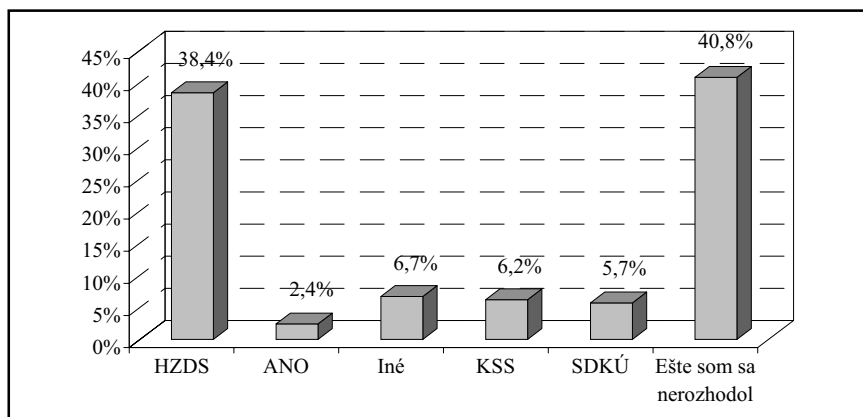
Pri takejto nízkej dôvere najväčšiu podporu podľa výskumu IVO/UNDP z novembra 2001 medzi Rómami, ktorí vôbec nejakej politickej strane dôverujú, zaznamenalo HZDS (69 %), výrazne zaostáva SMK (8 %) a SDKÚ (6 %).

36 | Napriek dominantnosti HZDS vo väčšine okresov boli vo výskume IVO/UNDP zaznamenané aj významné regionálne rozdiely. Tieto údaje naznačujú, že práve **v rámci rómskeho elektorátu existoval pred parlamentnými voľbami veľký priestor pre aktivitu politických strán počas predvolebnej kampane, pretože žiadnej politickej strane nedôverovalo až 63 % respondentov.**

Sonda Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 v mnohom potvrdila výsledky spomínaného výskumu z novembra 2001. Dominantnosť HZDS medzi Rómami je ťažko sponchybniteľná. Podľa sondy až 38 % rómskych respondentov by v júni 2002 volilo HZDS. Ostatné politické strany medzi rómskymi voličmi ďaleko zaostávali za HZDS – KSS by získalo 6,2 %, SDKÚ 5,7 % a ANO 2,4 %. Až 41 % rómskych respondentov však v júni 2002 ešte stále nebolo rozhodnutých, koho voliť. To otváralo veľký priestor pre politické strany, ktoré by sa chceli v rómskom prostredí presadiť proti HZDS.

Graf 12

Ktorú z politických strán by ste volili, keby sa voľby uskutočnili zajtra?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Pre porovnanie je možné nahliadnuť do reprezentatívneho výskumu verejnej mienky Inštitútu pre verejné otázky robeného na vzorke 1 875 respondentov, ktorý presne v tom istom čase (koncom júna 2002) skúmal volebné preferencie celkovo v populácii SR. Voličsky najsilnejšou stranou ostávalo v júni 2002 HZDS s 25 % voličských hlasov, nasledované stranou Smer s 17 %, SMK s 11 %, ANO s 10 %, SDKÚ s 8 %, KDH s 6 % a SNS s 6 % hlasov. Na

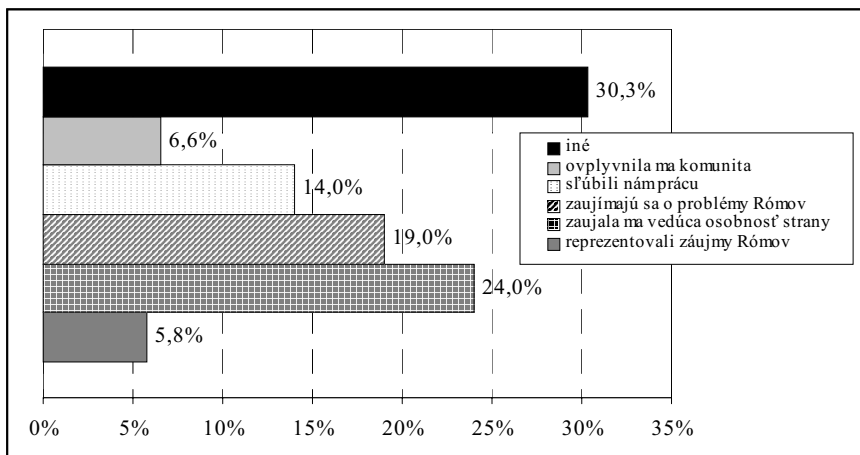
rozdiel od rómskej populácie však iba 15 % oprávnených voličov nevedelo, koho bude voliť.

Fenomén dominantnosti HZDS v rómskom prostredí je na prvý pohľad pozoruhodný, najmä vzhľadom na rasistický diskurz, do ktorého občas niektorí poslanci HZDS skĺznu. Ako príklad je možné uviesť poslanca HZDS Michala Drobného, ktorý počas parlamentnej diskusie pred hlasovaním o pozbavení imunity poslanca Vítazoslava Morica za jeho ostré protirómske výroky v roku 2000 zatienil svojimi protirómskymi vyjadreniami aj Moricove slová, keď povedal: „Ako ich chcete potrestať, keď sú po citovej a ľudskej stránke na úrovni zvieratiek? Žijú ako pohani, sú amorálni a to vytvára voči nim obrovskú agresivitu.“ Drobný si myslí, že Rómov treba izolovať, pretože sú okrem iného nositeľmi infekčných ochorení. Vzhľadom na to, že tieto slová odzneli na parlamentnej pôde, trestné stíhanie poslanca Drobného bolo na rozdiel od prípadu V. Morica vylúčené (Vašečka, 2000).

Také výrazné preferovanie HZDS zo strany Rómov má však pochopiteľne svoje korene v oceňovaní politiky, ktorú HZDS voličom ponúka. V tejto súvislosti je možné vysloviť iba niekoľko hypotéz. Prvou z nich je, že Rómovia kriticky hodnotia vládu premiéra Mikuláša Dzurindu, pretože práve počas jej funkčného obdobia (od 1. júla 2000) sa začala uplatňovať novela zákona o sociálnej pomoci, ktorá sa dotkla všetkých nezamestnaných, evidovaných na úrade práce viac ako 24 mesiacov – sociálna dávka sa im skrátila na polovicu. Keďže väčšina dlhodobo nezamestnaných v Slovenskej republike sú Rómovia, novela zákona sa veľmi nepriaznivo odzrkadlila na životnej úrovni rómskych komunit žijúcich v osadách.

Druhou hypotézou je ocenenie komplexnejšej práce regionálnych štruktúr HZDS s Rómami v porovnaní s ostatnými politickými stranami. A nakoniec je možné uvažovať o akceptácii technokratického prístupu HZDS k rómskej problematike zameraného prevažne na zlepšovanie infraštruktúry rómskych sídiel.

Podľa sondy Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 rozhodnutie voliť konkrétnu politickú stranu ovplyvnili u rómskych respondentov už tradične predovšetkým výrazná osobnosť strany (24 %) a prisľúbenie práce (14 %). Až 19 % rómskych respondentov však zároveň uviedlo, že v rozhodnutí voliť nejakú politickú stranu ich ovplyvnila jednoduchá skutočnosť – strana a jej predstavitelia sa zaujímali o problémy Rómov. Zreteľne z toho vidieť, že mnohí Rómovia oceňujú už deklarovaný záujem o ich problémy zo strany „gadžovského“ sveta. Vypovedá to veľa o sociálnej a najmä symbolickej exklúzii Rómov na Slovensku, a takisto to veľa naznačuje o zodpovednosti majoritných politických strán.

Graf 13**Na základe čoho ste sa rozhodli pre túto stranu?**

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

4. ČO ZNAMENÁ VÝSLEDOK PARLAMENTNÝCH VOLIEB 2002 PRE RÓMOV?

Parlamentné voľby 2002, podobne ako predchádzajúce voľby od vzniku samostatného Slovenska Rómom účasť v parlamente neprinesli. Rómske politické strany ROI a hnutie ROMA vo voľbách prepadli a rómski kandidáti na kandidátkach majoritných politických strán skončili presne podľa očakávaní vzhľadom na svoje pozície na kandidátkach – v poli porazených.

Ako volili Rómovia, nevieme presne zistiť, môžeme však sledovať trendy na príklade obcí, kde sa viac ako 10 % občanov prihlásilo k rómskej národnosti. Vzhľadom na skutočnosť, že iba menšia časť Rómov na Slovensku sa v sčítaní obyvateľstva prihlásila k Rómom, je možné predpokladať, že v niektorých z týchto 157 obcí bude počet Rómov ešte vyšší. Krátka analýza výsledkov volieb v takýchto obciach prináša skutočne zaujímavé poznatky, ktoré potvrdzujú mnohé zistenia sondy Inštitútu pre verejné otázky z júla 2002, iné však do istej miery prekvapivo korigujú.

Pracovníci Rómskej tlačovej agentúry (RPA) analyzovali výsledky volieb v 43 lokalitách z tohto zoznamu, pričom oficiálny podiel rómskeho osídlenia

v nich dosahuje 24,8 %. Riaditeľka RPA Kristína Magdolenová však tvrdí, že neoficiálne to môže byť aj viac ako 50 %. V Banskobystrickom kraji analyzoval team RPA šesť obcí, pričom v dvoch vyhralo HZDS a v štyroch SMK. V Prešovskom kraji analyzovali pracovníci RPA šesťnásť obcí, pričom v siedmich zvíťazilo HZDS, v troch SDKÚ, v štyroch KDĽ a v jednej obci ANO, KSS a SDA. V Košickom kraji analyzoval team RPA 21 lokalít, z nich celkovo v piatich vyhralo voľby SDKÚ, v šiestich SMK, v štyroch HZDS, v dvoch KDĽ a Smer a po jednom prípade KSS a ANO.

Vo všeobecnosti možno povedať, že takýto prehľad výsledkov naznačuje, že Rómovia väčšinou nevolia na základe etnickej príslušnosti, nevolia iba strany ľavicovo orientované a nie vo všetkých sídlach volia dominantne HZDS, ako to naznačovali výskumy (napríklad výskum IVO/UNDP z novembra 2001). Rómsky volič tak potvrdil, že výskumníci sú schopní predpovedať jeho volebné správanie ešte menej ako v prípade voličov z majoritnej populácie. Výskum volebného správania Rómov tak vzhľadom na štatistickú nemožnosť vytvoriť reprezentatívnu vzorku (neznámeho) základného súboru ostáva naďalej veľkou výzvou do budúcnosti.

Parlamentné voľby 2002 naplno odkryli dilemu, pred ktorou stoja Rómovia v procese politickej participácie a vytvárania rómskej politickej reprezentácie. Väčšina rómskych politikov chápe potrebu intenzívnej spolupráce s majoritnými politickými stranami, preferujú tento spôsob politickej reprezentácie rómskej populácie, ale politické elity majority neberú rómsku politickú reprezentáciu dostatočne vážne a pravidelne iba využívajú rómskych lídrov na svoje utilitárne ciele. Zároveň platí, že neodbornosť niektorých rómskych lídrov majoritným politickým stranám ani neumožňuje vstúpiť do vážnej a dlhodobej spolupráce s nimi.

Odmietanie a exklúzia z „veľkej politiky“, v niektorých prípadoch prekrytá snahou o pokrok v národno-vedomovacom procese, tak vedie Rómov k zakladaniu rôznych rómskych politických strán. Tie však vo všeobecnosti nie sú samotnými rómskymi voličmi príliš akceptované a predovšetkým – vzhľadom na socio-demografické charakteristiky rómskej populácie – nemajú žiadne reálne šance prekročiť päťpercentnú hranicu potrebnú na vstup do parlamentu. Za takýmto správaním treba čoraz častejšie vidieť aj vzdor voči politickému establišmentu v krajine, frustráciu z nemožnosti politicky sa presadiť, ako aj spôsob zvyšovania si vážnosti vo vnútri rómskej komunity.

Výrazné a zmysluplné presadenie sa v politickom živote vedie pre Rómov jednoznačne cez úspech v štruktúrach a na kandidátkach politických strán reprezentujúcich majoritu. Hoci tento variant je

40 | v princípe asimilačný, Rómovia už vzhľadom na svoj počet na Slovensku, na socio-demografické charakteristiky, na vysokú mieru anómie a na celkovú rezignáciu niektorých rómskych komunít ešte veľa rokov nebudú mať možnosť presadiť sa v politike prostredníctvom rómskych politických strán.

To je však výzva nielen pre Rómov, ale najmä pre majoritu. Majorita a jej politická reprezentácia by mala v krátkom čase začať intenzívnu diskusiu o tom, ako si predstavuje zapojenie Rómov do riešenia vecí verejných. Potreba spoločných rómsko-nerómskych riešení tzv. rómskej problematiky a budovania viacnárrodného a multikultúrneho Slovenska si vyžaduje a v budúcnosti bude čoraz viac vyžadovať existenciu relevantnej rómskej politickej reprezentácie. Inými slovami – **vzhľadom na súčasný stav bude nevyhnutné uvažovať o mechanizme, ktorý bude spoluvytvárať možnosti pre politickú participáciu Rómov.**

V praxi to však bude nesmierne obtiažna úloha. Vytvorenie kvót pre Rómov je riešením, ktoré môže vyvolávať silné emócie u majoritného obyvateľstva a vyvolať náročnú a legitímnu diskusiu o spravodlivosti a rovných šanciach. Zahraničie a medzinárodné organizácie môžu z dlhodobého hľadiska vytvárať tlak na slovenskú administratívu, aby zvyšovala svoje úsilie v hľadaní spoločných riešení, no požiadavky na zvyšovanie účasti národnostných menšín v politicko-legislatívnom procese sú skôr v rovine odporúčaní, než povinností jednotlivých krajín. Jedinou cestou tak zostáva účinný tlak spoločenských a politických elít, ktorý môže z dlhodobého hľadiska vytvoriť situáciu, keď sa účasť rómskej elity na politickom rozhodovaní bude chápať ako prirodzená podmienka kvality a legitimity rozhodnutí.

Takáto situácia sa však pre politické elity môže stať aj výhodnou a ako taká si už dnes zaslúži pozornosť. **Rómovia sú významnou skupinou voličov a ich hlasy budú v budúcnosti zasahovať do výsledkov parlamentných volieb čoraz intenzívnejšie.** Politické strany tak už dnes majú možnosť budovať svoje stratégie oslovovania rómskeho voliča a stratégie spolupráce s rómskou spoločenskou a politickou reprezentáciou.

Kapitola 2

RÓMSKI VOLIČI A ICH HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE

1. ÚVOD

Dôvod, prečo sa v súvislosti so skúmaním a analyzovaním politickej participácie Rómov na Slovensku máme zaoberať ich hodnotovými orientáciami, spočíva v potrebe a odhodlaní pochopiť spôsob, príčiny a hlavne faktory, ktoré utvárajú kontext konštituovania vzťahu Rómov k politike, k jednotlivým politickým stranám, aj ku konkrétnym politickým opatreniam. Nevyhnutne tak prispievajú k akceptovaniu, resp. neakceptovaniu, alebo tiež k miere spokojnosti, resp. nespokojnosti s politikou, a tým aj k potenciálu účasti rómskeho voliča na správe vecí verejných – a to v dvoch podobách: pasívnym spôsobom (účasť na voľbách), alebo aktívnym (vlastným uchádzaním sa o hlasy a o dôveru voličov). Cieľom tejto kapitoly je analyzovať hlavné konštituenty politickej participácie Rómov na Slovensku. Táto analýza pozostáva z viacerých etáp.

Časť *Historický fenomén asimilácie* poukazuje na asimilačné opatrenia zamerané na Rómov v historickom kontexte a uvažuje o ich možných dopadoch na život tohoto etnika.

Nasledujúca časť kapitoly sa venuje otázke, **do akej miery sú hodnotové orientácie Rómov výlučne etnickými hodnotovými orientáciami, a do akej miery možno hovoriť o hodnotových orientáciách určitej sociálnej kategórie, resp. sociálnych kategórií.** Teda jednotlivcov, ktorí nie sú spojení vzájomnými vzťahmi, nedochádza medzi nimi k vzájomným interakciám a pod. Jedinými konštituentmi ich postojov a mienok sú faktory externé, predovšetkým konkrétna sociálna situácia, v ktorej sa ocitajú.

Časti kapitoly *Sila autority alebo osobná sloboda? a Napravo – nalavo a vôbec niekam?* analyzujú hodnotové orientácie Rómov na základe zistení z výskumu Inštitútu pre verejné otázky Rómovia pred parlamentnými voľbami

42 | 2002. Otázkou, na ktorú sa obe časti pokúšia odpovedať je, či rómski voliči preferujú skôr autoritarizmus alebo osobnú slobodu, a to vo svojom prirodzenom rodinnom prostredí, ako aj v politike. Ďalej budeme skúmať to, či ich politická orientácia je viac pravicová alebo ľavicová. V tomto zmysle je dôležité pýtať sa, či na základe zistených hodnotových orientácií môžeme hovoriť o konzistentnosti politickej orientácie rómskych voličov, resp. v akej miere a ktorých rómskych voličov. Práve konzistentnosť a vyhranenosť politickej orientácie totiž možno považovať za indikátor vyspelosti voliča, bez ohľadu na jeho etnicitu.

Obsahom časti *Hodnotové orientácie Rómov a majority* je pokus o porovnanie hodnotových orientácií Rómov a majoritného obyvateľstva.

Časti sedem a osem v závere kapitoly sú jednak príspevkom k snahe roľológov presvedčiť majoritnú populáciu o opodstatnenosti diferencovať rómske etnikum a nevytvárať o ňom ako o homogénnej kolektivitě. Zároveň je snahou charakterizovať diferenciáciu rómskych voličov podľa tých znakov, ktoré sa na základe zistení výskumu IVO ukazujú ako významné.

2. HISTORICKÝ FENOMÉN ASIMILÁCIE

Ešte predtým, než môžeme začať analyzovať súčasné hodnotové orientácie rómskych voličov, je potrebné minimálne naznačiť historický kontext ich konštituovania s dôrazom na jeho najvýznamnejšie medzníky. Tieto sú tvorené predovšetkým tými historickými obdobiami, ktoré viac alebo menej prispeli ku kolízii, ak nie priamo ku konfliktu obsahov etnickej identity Rómov a tradícií, hodnôt a noriem dominantnej kultúry, teda majoritného obyvateľstva.

2.1. UHORSKO V 14. STOROČÍ A PRVÉ ASIMILAČNÉ OPATRENIA

Najstaršie správy o živote Rómov na Slovensku siahajú do 14. storočia. Rómovia v tomto období žili na okraji majoritnej spoločnosti v rodovo-profesijných komunitách. Udržovali si odlišný hodnotový systém, správali sa podľa vlastných kultúrnych vzorov a životných stratégií. Keďže nevlastnili a neobrábali pôdu, nevytvárali materiálne hodnoty v zmysle našej dominantnej

kultúry. Ekonomická závislosť ich viedla k vytváraniu vzájomných ekonomických a sociálnych vzťahov s majoritným obyvateľstvom (Kušnieriková, 2002).

V zmysle dobových osvieteneckých tendencií zaviedla v druhej polovici 18. storočia rakúska cisárovná Mária Terézia asimilačné opatrenia. Ich cieľom bolo dosiahnuť úplné splynutie Rómov s domácim obyvateľstvom. Rómom bolo zakázané kočovať po krajine, obchodovať s koňmi, mať vlastného vajdu a boli donútení používať aj vlastné priezviská. Navyše sa museli vzdať používania vlastnej reči a nosenia tradičných šiat. Rómskym rodinám boli odnímané ich deti od veku štyroch rokov (tento sa neskôr zvyšoval) a umiestňované na výchovu a neskôr prácu do sedliackych rodín majoritného obyvateľstva (Kušnieriková, 2002). Týmto spôsobom sa vládnucci systém snažil všemožne potlačiť očividné znaky a prejavy tradície života tohto etnika, ako aj ich vlastnej identity.

2.2. ASIMILAČNÉ OPATRENIA PO DRUHEJ SVETOVEJ VOJNE

V kontexte súčasnej histórie boli asimilačné tendencie opäť zaznamenané v povojnovom období od roku 1945. Vládna garnitúra vtedajšieho Československa automaticky anticipovala riešenie zásadnej zmeny sociálneho postavenia Rómov ich zapojením do výrobného procesu a povojnovej obnovy krajiny. Rómovia síce dostali možnosť začleniť sa do spoločnosti ako občania, ale nie ako špecifická etnická skupina s istými právami a záujmami. Pravdou zostáva, že ani rómske spoločenstvo v tom čase nedisponovalo vlastnou reprezentáciou, ktorá by dokázala predniesť kolektívne požiadavky na riešenie problémov vlastného etnika (Jurová, 1992).

Ponuka na začlenenie do vtedajšej spoločnosti prostredníctvom zamestnania narážala na subjektívne prekážky tradičného spôsobu života Rómov, na obmedzenú profesijnú štruktúru a na zlé sociálne postavenie rómskych rodín.

Prekážkou zaradenia do spoločnosti bol tiež ambivalentný postoj úradníkov štátnej správy v povojnovom období. Na jednej strane existovali prejavy neprimeranej tolerancie, benevolencie až súcitu s dôsledkami ako prehliadanie a ospravedlňovanie priestupkov či trestných činov, na druhej strane tu boli predsudky a formovanie represívnych opatrení prerastajúcich do perzekučnej politiky – ako napríklad postrk (násilné usídľovanie) do domovskej obce, v prípade bezdomovectva postrk z obce do obce, zavádzanie kočovníckych legitímácií, zaraďovanie do táborov nútených prác (Jurová, 1992).

44 | 2.3. POTLÁČANIE RÓMSKEJ IDENTITY OPATRENAMI SOCIALISTICKÉHO SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

Vo februári 1948 prijala väčšina Rómov víťazstvo komunistov a ich nástup k moci pozitívne. Deklarovaný a neskôr aj realizovaný sociálno-charitatívny postoj štátu bol Rómami vítaný a sčasti aj očakávaný ako prejav „odškodnenia“ za krivdy spáchané predchádzajúcimi režimami. Aká však bola cena, ktorú Rómovia zaplatili za tento prejav „milosrdenstva“?

Od začiatku 50. rokov sa riešenie tzv. cigánskej otázky malo realizovať prechodom od administratívnych až násilných metód k zásadne nerepresívnym formám, pritom však s nezmeneným cieľom – asimiláciou.

Ekonomická, sociálna a kultúrna zaostalosť a úzka výrobná zameranosť sa mali riešiť dvoma spôsobmi:

1. odstránením používania rómskeho jazyka a kultúry, ktoré boli považované za determinant prehlbovania sociálnej izolácie Rómov;
2. rozsiahlymi štátnymi zaopatreniami v duchu paternalistického prístupu ochrany a všestrannej sociálnej pomoci, spoľahnutia sa na socialistický štát, ktorý mal odstrániť všetky krivdy spáchané v minulosti na Rómoch (Jurová, 1992).

Nástrojmi implementovania týchto politík bola pracovná mobilizácia Rómov, ich presídľovanie z osád do opustených domov alebo do panelových bytov, povinné zaradovanie do materských škôl, represívne opatrenia proti záškoláctvu počas povinnej školskej dochádzky. V dôsledku masívnej mzdovej nivelizácie a zároveň očividného preferovania manuálnych robotníckych profesií pri odmeňovaní pred nemanuálnymi, mali Rómovia šancu zarobiť viac než mnohí Nerómovia s porovnateľne vyšším vzdelaním a lepšou kvalifikáciou.

3. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE RÓMOV, ALEBO HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE „URČITEJ“ SOCIÁLNEJ KATEGÓRIE?

Na základe skutočností uvedených v predchádzajúcej časti možno konštatovať, že **nech vládol na teritóriu súčasného Slovenska akýkoľvek režim (monarchia, demokracia, socializmus), až do roku 1989 sa voči Rómom uplatňovali násilné asimilačné metódy potlačania a zbavovania ich prejavov vlastnej identity. Neexistovala však snaha o zís-**

kanie legitimity akýchkoľvek realizovaných opatrení diskusiou so samotnými adresátmi, alebo ich zainteresovaním na tomto procese, a teda o realizovanie asimilačných praktík demokratickejším spôsobom. Týmto opatreniam chýbal rozmer integrácie, a boli len prejavmi tvrdého a jednostranného tlaku mocenských špičiek majoritného obyvateľstva.

Previazanosť týchto opatrení s nástrojmi sociálnej politiky, predovšetkým s rozsiahlymi finančnými aj naturálnymi zaopatreniami spôsobili prehĺbenie sociálnej závislosti Rómov od štátu, postupné vytrácanie sa ich tradičného spôsobu života a predovšetkým servilný postoj voči majorite, voči ňou vnútenému systému a spôsobu života, ako aj voči jej hodnotám a normám.

3.1. EXISTUJE EŠTE RÓMSKA ETNICKÁ IDENTITA?

Práve v tejto súvislosti si treba položiť otázku, do akej miery sú v súčasnosti empiricky zisťované hodnotové orientácie Rómov hodnotovými orientáciami rómskeho etnika, resp. určitej sociálnej kategórie formovanej predovšetkým ekonomickým kontextom, sociálno-politickými opatreniami a tiež aktuálnou sociálnou situáciou. Je to presnejšie **otázka, či možno považovať výskumom Rómovia v parlamentných voľbách 2002 zistené hodnotové orientácie rómskych respondentov za hodnotové orientácie konštituované prvkami etnickej identity alebo sociálnej identity, teda príslušnosťou k určitej sociálnej kategórii.**

Identitu možno definovať ako „schopnosť udržať kontinuitu naprieč časom, priestorom a sociálnymi vzťahmi“ (Konopásek, 2000).

Novák v súvislosti s identitou hovorí: „Jedinec v sebe nesie niekoľko identít, ktoré sa stále vyvíjajú, ako kvalitatívne, tak i kvantitatívne, pričom jedinec uprednostňuje také formy skupinovej identity, ktoré mu umožňujú nachádzať výhodné miesto v spoločenskom systéme, ktorý ho obklopuje.“ (Novák, 2002)

Národná alebo etnická identita je v súčasnosti ešte stále formou prevažujúcou, privilegovanou a v našom kultúrnom priestore v podstate aj politicky vynucovanou. Je vnímaná ako niečo, čo je pre človeka prirodzené, ba až vrodené. Prejavuje sa tak tendencia požadovať od všetkých deklarovanie vlastnej identity a jediným kritériom pre delenie ľudí je etnický princíp.

Takýto stav dáva v súvislosti s pokusmi definovať rómsku identitu priestor pre konštruovanie rómskych špecifik majoritou zvonku. Do takejto konštrukcie sú potom podľa Nováka projektované mnohé majoritné stereotypy, ktoré nemajú s rómstvom nič spoločné.

46 | Podobnú dilemu, aká bola sformulovaná aj v úvode tejto kapitoly (hodnotové orientácie Rómov, alebo hodnotové orientácie určitej sociálnej kategórie?), nachádza pri pokuse analyzovať etnickú identitu Rómov aj Karol Novák. Tento autor formuluje veľmi významnú hypotézu, ktorá predpokladá väzbu súčasných charakteristík rómskeho etnika skôr s kultúrou chudoby, než s etnickou identitou Rómov. Táto hypotéza je do značnej miery podporená historickým kontextom popísaným v prechádzajúcej časti, keď **do roku 1989 realizované asimilačné opatrenia viac či menej úspešne potlačili špecifiká etnickej identity Rómov, aby ich urobili závislými od sociálneho štátu a neschopnými riešiť vlastnú sociálnu situáciu vlastnými silami a schopnosťami, ba dokonca až neschopnými pochopiť príčiny vzniku vlastnej sociálnej situácie.** Toto pochopenie príčin by totiž umožnilo Rómom identifikovať tie životné stratégie, ktoré by ich situáciu zmenili spôsobom konformným s majoritnými normami. Je to však do značnej miery aj otázka integrácie Rómov do majoritnej kultúry, ktorá by im umožnila pochopiť zmysel noriem a hodnôt majoritnej spoločnosti.

4. SILA AUTORITY ALEBO OSOBNÁ SLOBODA?

Prvá časť analýzy výskumných zistení týkajúcich sa hodnotových orientácií Rómov, ktorá je obsahom tejto časti, je zároveň pokusom o zaradenie respondentov podľa ich vlastných odpovedí na škále autoritarizmus – liberalizmus. Na tento účel boli respondentom predložené dvojice výrokov, ktorých obsah bol protikladný, a ktoré mali zisťovať ich hodnotové orientácie, identifikované v súkromnej rodinnej sfére, s ktorou sú príslušníci rómskeho etnika tradične silno identifikovaní, ale aj hodnotové orientácie z prostredia verejnej sféry.

4.1. PRIJÍMANIE ROZHODNUTÍ V RODINE

Ako prvý bol na tento účel zvolený pomerne štandardný indikátor, umožňujúci mapovať autoritatívnu, resp. liberálnu orientáciu – otázka spôsobu prijímania rozhodnutí v rodine. Na túto otázku boli postoje respondentov zisťované dvojicou výrokov:

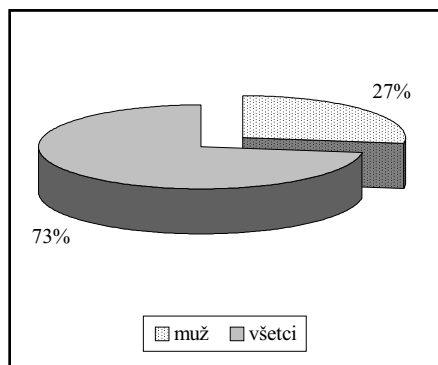
- **Hlavou rodiny je muž a preto by mal mať vplyv na všetky rozhodnutia.**
- **O závažných veciach by mali rozhodovať všetci členovia rodiny.**

S výrokom „hlavou rodiny je muž a preto by mal mať vplyv na všetky rozhodnutia“ sa identifikovalo 27,2 % respondentov, kým pri výroku „o závažných veciach by mali rozhodovať všetci členovia rodiny“ to bolo až 72,8 %. Preferovanie mužskej autority v rodine je u mužov a žien takmer zhodné. Spomedzi mužov preferuje 30,3 % svoju vlastnú dominantnú rolu pri prijímaní rozhodnutí v rodine a 69,9 % dáva prednosť spoločným rozhodnutiam. U žien toto platí pre 23,8 % v prípade prijímania rozhodnutí mužom a pre 76,2 % v prípade spoločného rozhodovania.

Ani v jednotlivých vekových kategóriách nedochádza k významným rozdielom. Za porovnanie staja jedine kategórie relatívne mladších a relatívne starších respondentov, kde vo vekovej kategórii 18 až 29-ročných preferuje mužskú autoritu pri prijímaní rozhodnutí v rodine 24,2 % respondentov. Naopak spoločné rozhodovanie preferuje až 75,8 % respondentov. V kategórii 60 až 69-ročných prejavuje príklon k patriarchálnej autorite 44,4 % a k spoločnému rozhodovaniu 55,6 % respondentov. **Tento malý, avšak zreteľný rozdiel môže indikovať veľmi mierne opúšťanie tradičných rodinných vzorov správania u mladšej generácie Rómov.**

Obdobné proporcionálne rozloženie bez významnejších odlišností oproti celkovému výberu možno pozorovať aj v rámci typológie podľa miery integrácie (táto typológia je bližšie vysvetlená v úvode publikácie). V integrovanom prostredí 20,7 % respondentov preferuje mužskú autoritu a 79,3 % spoločné rozhodovanie, kým v segregovanom prostredí uprednostňuje rolu rozhodovateľa – muža 30,8 % a spoločné rozhodovanie všetkých členov rodiny 69,2 %. **Aj v tomto prípade je zreteľný istý rozdiel v otázke prijímania rozhodnutí v rodine, ktorý môže indikovať – predovšetkým v dôsledku intenzívnejších interakcií s majoritou – opúšťanie tradičných rodinných vzorov správania v prospech majoritou už osvojených, moderných vzorov rodinného správania. Teda demokratickejší spôsob prijímania rozhodnutí v spoločnom rodinnom kruhu. V prípade uplatňo-**

Graf 1
Hlava rodiny

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

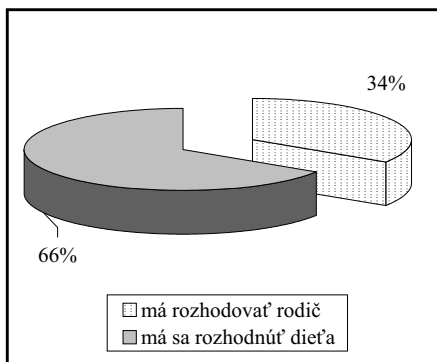
48 vania autority pri prijímaní rozhodnutí v rodine neboli zistené významné rozdiely v rámci jednotlivých okresov, v ktorých výskum prebiehal.

4.2. VÝBER MANŽELSKÉHO PARTNERA

Ďalším indikátorom autoritatívnej, respektíve liberálnej orientácie je otázka zasahovania do výberu partnera dieťaťa. Táto skutočnosť bola vo výskume zisťovaná prostredníctvom dvojice výrokov:

- **Ako rodič mám právo spolurozhodovať o tom, koho si môj syn/dcéra vyberie za partnera.**
- **Moje dieťa má právo vybrať si svojho partnera na základe vlastného rozhodnutia.**

Graf 2
Výber partnera

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Právo rodiča spolurozhodovať o výbere partnera dieťaťa rešpektuje 34 % respondentov, kým vlastné rozhodovanie dieťaťa o svojom budúcom partnerovi uznáva až 66 % respondentov.

Názory na túto otázku neovplyvňuje významne faktor veku, ani miera integrácie respondentov. Faktor regiónu, v ktorom respondenti žijú, naopak spôsobuje v odpovediach respondentov významné rozdiely. K istým odlišnostiam dochádza medzi určitými regiónmi, ktoré v tejto súvislosti možno považovať za vyhranenejšie v kontexte autoritatívnej – liberálnej orientácie.

Ako región s relatívnou prevahou liberalizmu v otázke zasahovania do výberu partnera možno charakterizovať okres Gelnica, v ktorom 14,6 % preferuje zasahovanie do výberu partnera rodičom, ale až 85,4 % necháva toto rozhodnutie na dieťa. Rovnako možno označiť okresy Skalica (20,4 % oproti 79,6 %) a Vranov na Topľou (25 % oproti 75 %). Ostatné regióny však takouto mierou vyhranenosti charakterizovať nemožno. Obe preferencie sa na základe výsledkov výskumu javia ako vyrovnané. Výskum tak v otázke zasahovania do výberu partnera neidentifikoval jednoznačne región, kde by dominovali autoritatívne tendencie.

4.3. FYZICKÉ TRESTANIE DETÍ

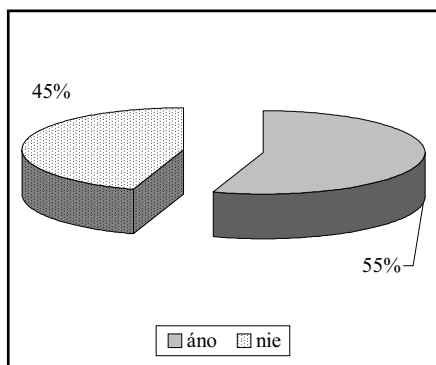
Tretím indikátorom autoritatívnej, resp. liberálnej orientácie respondentov bolo uplatňovanie fyzických trestov pri výchove dieťaťa. Táto skutočnosť bola skúmaná prostredníctvom dvojice výrokov:

- **Keď spraví dieťa niečo zlé, malo by byť fyzicky potrestané, aby si to dobre zapamätalo.**
- **Rodičia by nemali za žiadnych okolností biť svoje deti. Dobrá rada je vo výchove účinnejšia ako facka.**

Z pohľadu na graf by sa azda dalo usudzovať, že názory rómskych respondentov sú v tejto otázke pomerne málo vyhranené. Avšak diferenciácia respondentov, predovšetkým podľa stupňa integrácie a regiónu, poskytne v tomto prípade presnejšiu informáciu. Z hľadiska regionálnej diferenciácie ako relatívne vyhranené typy v otázke uplatňovania fyzických trestov pri výchove dieťaťa vystupujú okres Skalica – ako región s relatívne autoritatívnou prevahou (66,7 % respondentov z tohto okresu s fyzickými trestami súhlasí, kým len 33,3 % nesúhlasí), podobne okres Vranou nad Topľou (63,9 % oproti 36,1 %). Ako relatívne liberálny región v otázke fyzických trestov vystupuje okres Liptovský Mikuláš, kde fyzické tresty schvaľuje len 35 % respondentov a odmieta ich až 65 %.

Na základe odlišenia respondentov podľa miery integrácie sa ako významne rozdielne a relatívne vyhranené javia odpovede respondentov z integrovaného prostredia. Títo sú v otázke fyzických trestov relatívne liberálni, tento postoj však nie je natolko vyhraný – 55,6 % respondentov odmieta fyzické tresty a 44,4 % respondentov ich schvaľuje. Naproti tomu spomedzi respondentov zo segregovaného prostredia len 31,6 % fyzické tresty odmieta a až 68,4 % ich schvaľuje. Rómovia zo segregovaného prostredia sa tak vyznačujú viac vyhraným autoritatívnym postojom voči uplatňovaniu fyzických trestov pri výchove detí.

Graf 3
Fyzické tresty

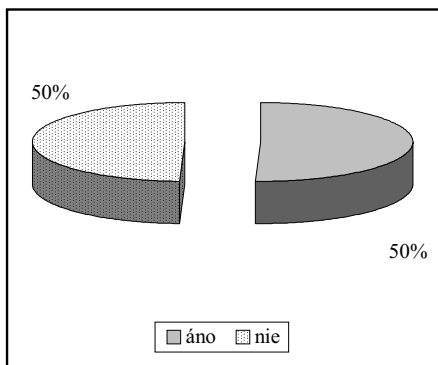

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

50 | 4.4. TREST SMRTI

Ďalšie dva indikátory autoritatívnej, resp. liberálnej orientácie respondentov boli identifikované nie v súkromnej (rodinnej), ale vo verejnej sfére. Prvým bola otázka trestu smrti. Postoje Rómov voči nej boli skúmané prostredníctvom dvojice výrokov:

Graf 4
Trest smrti

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

- **Na Slovensku by mal byť zavedený trest smrti za závažné trestné činy.**
- **Štát nemá právo brať ľuďom život ani v prípade spáchania závažných trestných činov.**

Základné zistenie výskumu voči tejto otázke je značne nevyhranené¹. Súbor respondentov sa v otázke trestu smrti rozdelil presne na dve polovice, pričom obdobnou nevyhranenostou sa v otázke trestu smrti vyznačujú aj respondenti podľa ich priazne k jednotlivým politickým stranám. Súbor respondentov sa v tejto otázke významne nediferencuje ani podľa faktoru veku, miery integrácie, či regiónu.

4.5. ZABEZPEČENIE PORIADKU V SPOLOČNOSTI

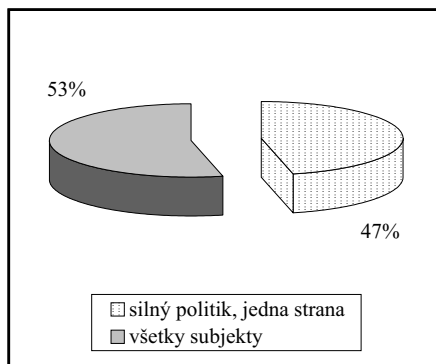
Vyhranenejšími postojmi než v otázke trestu smrti sa respondenti vyznačujú v otázke zabezpečenia poriadku v spoločnosti. Táto vyhranenost je však porovnateľne nižšia, než v prípade indikátorov autoritatívnej, resp. liberálnej orientácie identifikovaných v súkromnej rodinnej sfére.

Postoje respondentov k otázke zabezpečenia poriadku v spoločnosti boli zisťované podľa dvojice výrokov:

- **Poriadok v štáte môže nastoliť len silný politik. (Najlepšia vláda je vláda jednej strany.)**
- **Priadok v štáte je vecou všetkých, preto by sa na jeho kontrolovaní a udržiavaní mali podieľať všetky subjekty.**

Relatívnu vyhranenost respondentov v tejto otázke nemožno doplniť o bližšiu špecifikáciu podľa faktorov veku, miery integrácie či regiónu, pretože v prípade všetkých potencionálnych diferenciacných faktorov sa výskumné zistenia vyznačujú obdobnou proporcionalitou odpovedí ako celkový súbor respondentov.

Graf 5
Poriadok v spoločnosti

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

4.6. KONZISTENTNOSŤ POSTOJOV NA ŠKÁLE AUTORITARIZMUS – LIBERALIZMUS

Ďalší stupeň analýzy, ktorý možno uplatniť pri skúmaní autoritatívnej, resp. liberálnej orientácie respondentov je analýza konzistentnosti postojov. Túto konzistentnosť je možné zisťovať prostredníctvom hľadania súvislosti medzi odpoveďami na jednotlivé výroky.

Konzistentnosť (pozri tabuľku 1) možno hľadať medzi spôsobom prijímania rozhodnutí v rodine a záujmom zasahovať alebo nezasahovať do výberu manželského partnera syna alebo dcéry.

V tomto prípade nebola v odpovediach respondentov zaznamenaná konzistentnosť s odpoveďami na výroky týkajúce sa uplatňovania autority pri rozhodnutiach. Časť respondentov, ktorá práve na výroky týkajúce sa prijímania rozhodnutí v rodine reagovala preferenciou mužskej roly na úkor spoločného rozhodovania, pritom prejavila liberálnejšie sklony v otázke výberu životného partnera svojim deťatám. Presne 33,7 % z respondentov, ktorí preferujú rolu muža – rozhodovateľa je presvedčených, že do výberu partnera by mal zasahovať rodič, kým až 66,3 % týchto respondentov by toto rozhodnutie ponechalo na svoje dieťa. Naopak, 34,6 % z respondentov, ktorí uprednostňujú spoločné prijímanie rozhodnutí v rodine, súhlasí so zasahovaním do výberu partnera svojho dieťaťa a 65,4 % by do tejto voľby nezasa-

Tabuľka 1
Porovnanie relatívnej konzistentnosti hodnotových orientácií
respondentov (autoritarizmus – liberalizmus) (v %)

	Rozhodovanie v rodine	Výber partnera	Fyzické tresty	Trest smrti	Poriadok v štáte
Rozhodovanie v rodine		56,70	49,90	50,50	55,10
Výber partnera			54,50	50,60	46,00
Fyzické tresty				58,10	52,60
Trest smrti					51,10
Poriadok v štáte					

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

hovalo. V otázke prijímania rozhodnutí v rodine a zasahovania do výberu partnera teda respondenti neboli konzistentní.

Konzistentnosť možno tiež skúmať medzi odpoveďami na problematiku uplatňovania fyzických trestov pri výchove detí a zasahovania do výberu partnera. V tomto prípade na rozdiel od výberu partnera možno skutočne hovoriť o istej konzistentnosti. Závislosť medzi odpoveďami na oba okruhy sa prejavila ako významná. Práve tí respondenti, ktorí v otázke zasahovania do výberu partnera svojho dieťaťa vykazujú známky autoritarizmu, totiž výrazne viac preferujú (64,2 %) fyzické tresty vo výchove dieťaťa, než odmietajú (35,8 %). Tí, ktorí ponechávajú rozhodnutie o partnerovi na dieťa, sú v otázke fyzických trestov oveľa menej vyhranení. S ich uplatňovaním súhlasí 50,7 %, kým 49,3 % nesúhlasí.

Z tejto čiastkovej nevyhranosti, rovnako ako z nekonzistentnosti medzi uplatňovaním autority pri rozhodovaní a zo zasahovania do výberu partnera dieťaťa možno usudzovať, že **otázka zasahovania do výberu partnera dieťaťa pravdepodobne nie je medzi Rómami ani tak indikátorom autoritarizmu, respektíve liberalizmu, ale skôr istej miery rezistencie modelu uplatňovania autority typickej pre tradičnú rodinu**². Mieru a výskyt tejto rezistencie, ako aj celú hypotézu, ktorá bola v tejto súvislosti vyslovená, je však nevyhnutné overiť kvalitatívnym ako aj kvantitatívnym výskumom s výrazne vyššou výskumnou vzorkou.

Ďalej možno potencionálnu konzistentnosť hodnotových orientácií sledovať medzi odpoveďami na otázky z prostredia verejnej sféry, teda trestu smrti a zabezpečovania poriadku v spoločnosti. V tomto prípade však opäť sledujeme pozoruhodné rozdelenie respondentov na takmer dve rovnaké polovice, keď za trest smrti je 50,7 % z tých respondentov, ktorí preferujú pri za-

bezpečovaní poriadku v spoločnosti silného politika – jednotlivca a 48,5 % z tých respondentov, ktorí zdôrazňujú v otázke poriadku v spoločnosti rolu všetkých subjektov. Proti trestu smrti je 49,3 % z tých respondentov, ktorí preferujú silného politika pre zabezpečenie poriadku a 51,5 % z tých, ktorí prisudzujú povinnosť všetkým subjektom.

Dôležité môže byť tiež zistenie konzistentnosti medzi otázkami z prostredia verejnej a súkromnej sféry indikujúcimi autoritatívnu, resp. liberálnu orientáciu.

Významná konzistentnosť sa na základe zistení výskumu javí medzi odpoveďami respondentov na otázky trestu smrti a uplatňovania fyzických trestov v rodine. Až 57,9 % z tých respondentov, ktorí súhlasia s uplatňovaním fyzických trestov pri výchove detí, súhlasí s trestom smrti. Naopak, nesúhlasí s ním 42,1 % týchto respondentov. Na druhej strane 41,5 % respondentov, ktorí s uplatňovaním fyzických trestov nesúhlasia, súhlasí s trestom smrti a odmieta ho 58,5 % týchto respondentov.

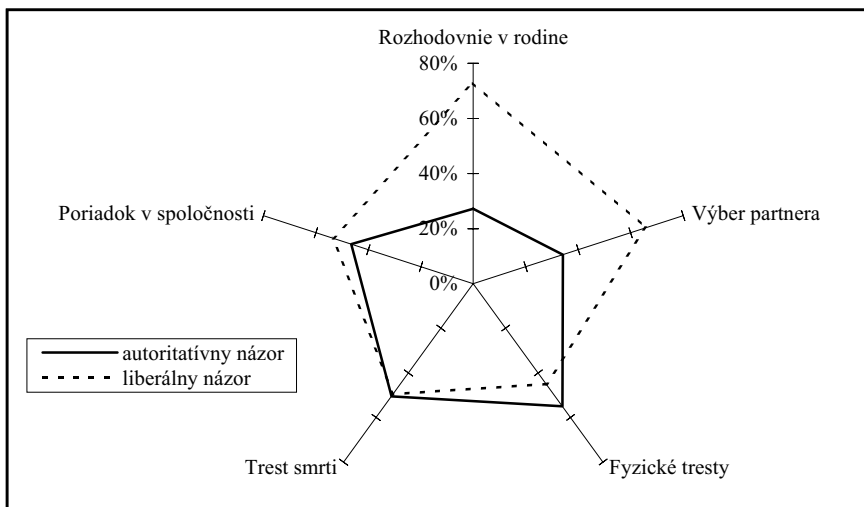
V prípade otázok výberu partnera a prijímania rozhodnutí v rodine opäť nemožno skúmať konzistentnosť s odpoveďami respondentov na otázku trestu smrti, pretože sa súbor respondentov delí na dve rovnaké polovice.

Medzi odpoveďami respondentov na otázky uplatňovania rodičovskej autority pri výbere partnera dieťaťa a zabezpečovania poriadku v spoločnosti bola zistená nekonzistentnosť týchto odpovedí. Len 39,4 % z tých respondentov, ktorí uznávajú význam zasahovania rodičov do výberu partnera dieťaťa, preferuje zabezpečenie poriadku v spoločnosti silným politikom a až 60,6 % rešpektuje zodpovednosť všetkých subjektov. Na druhej strane možno v prípade respondentov rešpektujúcich pri výbere partnera voľbu dieťaťa pozorovať značnú nevyhranenosť v otázke zabezpečenia poriadku v spoločnosti, keď 50,7 % preferuje silného politika a 49,3 % záväzkov všetkých subjektov.

Predovšetkým nevyhranený, a teda v otázke konzistentnosti hodnotových orientácií ťažko interpretovateľný je postoj respondentov v otázkach prijímania rozhodnutí v rodine a uplatňovaním fyzických trestov na jednej strane a zabezpečením v poriadku spoločnosti na druhej strane.

Zaradenie respondentov na základe ich odpovedí v spektre autoritarizmus – liberalizmus (pozri graf 6) je do značnej miery komplikované. Odpovede respondentov sa len čiastočne odlišujú, či už podľa diferencovania jednotlivých sociálnych kategórií, miery integrácie alebo aj regiónu. Respondenti zo segregovaného prostredia napríklad nevykazujú ani v prípade indikátorov identifikovaných v súkromnej, rodinnej sfére porovnateľne vyššie známky autoritarizmu, než respondenti z prostredí s odlišnou mierou integrácie. V ich

54 Graf 6 Autoritatívna a liberálna orientácia

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

prípade tak nemožno konštatovať istú mieru rezistencie hodnôt a noriem tradičnej rómskej rodiny.

Prekvapením tiež môže byť zistenie, že respondenti nižších vekových kategórií sa nevyznačujú relatívne vyšším výskytom liberálnych postojov než respondenti vyšších vekových kategórií. Len na základe zistení v rámci čiastkových indikátorov (zovšeobecnenie nie je možné kvôli výraznej inkonzistentnosti odpovedí medzi jednotlivými indikátormi) možno ako čiastočne liberálny región charakterizovať okresy Liptovský Mikuláš, Gelnica a Vranov nad Topľou, a ako čiastočne autoritatívny región okres Skalica.

Dôležitým zistením výskumu v kontexte zaradovania v spektre liberalizmus – autoritarizmus je tiež výrazná inkonzistentnosť odpovedí respondentov medzi jednotlivými indikátormi, a to tak indikátormi identifikovanými v súkromnej, ako aj indikátormi identifikovanými vo verejnej sfére, ale tiež medzi indikátormi z oboch týchto sfér navzájom. Táto inkonzistentnosť predstavuje výzvu pre realizovanie ďalšieho výskumu, resp. výskumov, ktoré by mali byť zamerané jednak na testovanie miery vyhranenosti postojov respondentov k jednotlivým identifikovaným výrokom, ako aj na veľmi presné zaradenie respondentov v spektre autoritarizmus – liberalizmus.

5. NAPRAVO – NALAVO A VÔBEC NIEKAM?

V kontexte hodnotových orientácií sa výskum *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* pokúsil skúmať taktiež pravicovú, resp. ľavicovú orientáciu rómskych voličov prostredníctvom posudzovania roly štátu a trhu, resp. ich vzájomnej proporcie, ako aj otázky spoločenskej solidarity a mzdových rozdielov.

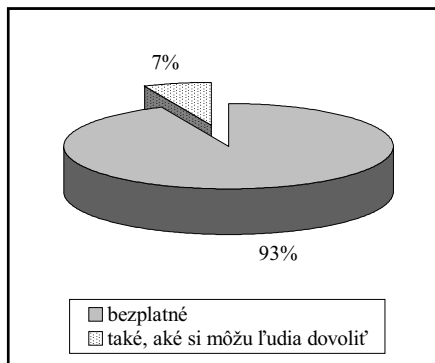
5.1. FINANCOVANIE ZDRAVOTNÍCTVA A ŠKOLSTVA

Jedným z indikátorov pravicovosti, resp. ľavicovosti je otázka spôsobu financovania zdravotníctva a školstva. Postoje respondentov k tejto otázke boli zisťované predložením nasledujúcej dvojice výrokov:

- **Štát by mal zabezpečiť bezplatné a každému dostupné vzdelanie a zdravotníctvo.**
- **Každý občan má právo na také vzdelanie a zdravotníctvo, aké si zo svojich finančných prostriedkov môže dovoliť.**

Na základe grafu číslo 7 možno konštatovať, že Rómovia sa v otázke financovania školstva a zdravotníctva vyznačujú výrazne ľavicovým postojom (93 %), kým pravicová orientácia je v tejto otázke vskutku reziduálna (7 %). Pri pohľade na odpoveď na túto otázku podľa voličov jednotlivých strán bolo zistené, že jedine voliči HZDS majú v tejto otázke relatívne diferencovaný postoj – 91,5 % preferuje bezplatné zdravotníctvo a školstvo a 8,5 % také, aké si ľudia môžu dovoliť. Respondenti – voliči všetkých ostatných strán, vrátane SDKÚ v stopercentnej miere uprednostňujú bezplatné zdravotníctvo a školstvo. Toto je do značnej miery prekvapujúce zistenie, pretože práve SDKÚ ako pravicová, resp. liberálno-pravicová strana dlhodobo presadzuje finančnú spoluúčasť občanov na poskytovaní služieb zdravotníckeho alebo vzdelávacieho systému.

Graf 7
Školstvo a zdravotníctvo

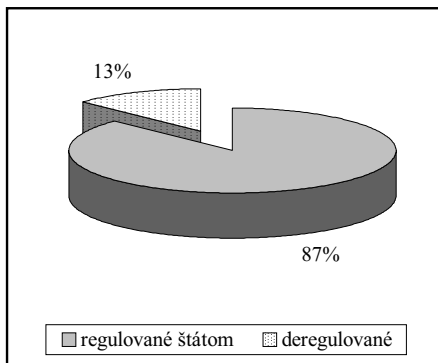
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

56 Odpovede respondentov sa významne nelíšia v otázke financovania zdravotníctva a školstva podľa veku, ani podľa miery integrácie. Veľmi nízka miera príklonu k pravicovej orientácii v prípade financovania školstva a zdravotníctva je v prípade respondentov z integrovaného (7,8 %), koncentrovaného (6,9 %), a tiež separovaného (6,8 %) prostredia. Pravicová orientácia v segregovanom prostredí je výrazne reziduálna (2,6 %).

5.2. MÁ ŠTÁT REGULOVAŤ CENY TOVAROV A SLUŽIEB?

Ďalším indikátorom pre posúdenie pravicovej, resp. ľavicovej orientácie rómskych voličov je otázka štátom regulovaných cien tovarov a služieb. Postoje respondentov boli zisťované prostredníctvom týchto výrokov:

Graf 8
Ceny tovarov a služieb

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Aj v tejto otázke bol zaznamenaný výrazný príklon respondentov k ľavicovej orientácii. Istou mierou pravicovej orientácie v tejto otázke sa vyznačujú nižšie a stredné vekové skupiny (od 18 do 49 rokov v intervale 13,9 až 15 %). Najvyššou mierou pravicovosti sa vyznačuje integrované prostredie (17,4 %). Ako najpravicejší región vystupuje Liptovský Mikuláš (25 %), nasledovaný Skalicou (16,7 %) a Vranovom nad Topľou (14,3 %). Naopak najviac ľavicových respondentov je z Brezna, kde sa ich až 95,7 % vyslovilo v prospech štátom regulovaných cien.

- **Štát by mal regulovať ceny základných tovarov, aby sa nestalo, že by si ich tí najchudobnejší nemohli dovoliť.**
- **O cenách tovarov a služieb majú právo rozhodovať len ich poskytovatelia.**

Aj v tejto otázke bol zaznamenaný výrazný príklon respondentov k ľavicovej orientácii. Istou mierou pravicovej orientácie v tejto otázke sa vyznačujú nižšie a stredné vekové skupiny (od 18 do 49 rokov v intervale 13,9 až 15 %). Najvyššou mierou pravicovosti sa vyznačuje integrované prostredie (17,4 %).

Ako najpravicejší región vystupuje

5.3. SPOLOČENSKÁ SOLIDARITA

Dôležitým indikátorom pravicovosti, resp. ľavicovosti respondentov je postoj k spoločenskej solidarite, ktorý bol zisťovaný prostredníctvom týchto výrokov:

- **Majetnejší by zo solidarity mali prispievať na pomoc chudobnejším.**
- **Ak sa človek ocitne vo finančnej núdzi, mal by sa v prvom rade spoľahnúť na vlastné úspory a rodinu, až nakoniec na pomoc iných.**

Aj keď graf 9 môže naznačovať istú nevyhnanosť respondentov vo vzťahu k otázke spoločenskej solidarity, diferencovanie tohto postoja podľa veku a regiónu mnohé spresňuje. Respondenti diferencovaní podľa veku sa síce nie významne, ale napriek tomu mierne odlišujú. Predovšetkým v nižších a stredných vekových kategóriách sa koncentruje porovnateľne vyššia miera príklonu k spoliehaniu sa na rodinu, ktorá indikuje pravicový postoj. Vo vekovej kategórii 18 až 29-ročných 45,8 % respondentov preferuje skôr spoliehanie sa na rodinu, než prejavy solidarity zo strany majetnejších (54,2 %). V kategórii 30 až 39-ročných je to 47,2 % oproti 52,8 % a v kategórii 40 až 49-ročných 47,9 % oproti 52,1. Lavicovejšia časť respondentov sa nachádza v kategórii 50 až 59-ročných (37,5 % oproti 62,5 %) a v kategórii 60 až 69-ročných (27,8 % oproti 72,2 %).

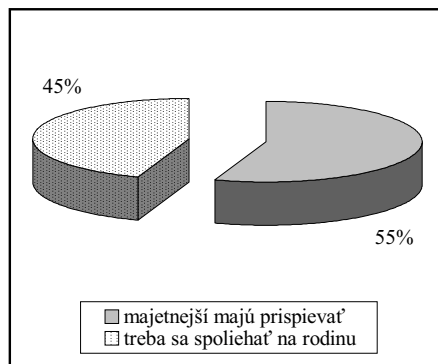
Významné sú rozdiely podľa regiónov. Najpravícovejšie sa javia Skalica – na rodinu sa spolieha 72,2 % oproti 27,8 % spoliehajúcich sa na solidaritu majetnejších, Liptovský Mikuláš (55 % oproti 45 %) a Kežmarok (59 % oproti 41 %), najlavicovejšie zasa Brezno (77,1 % oproti 22,9 %) spoliehajúcich sa na rodinu, Gelnica (59,6 % oproti 40,4 %) a Vranov nad Topľou (65,7 % oproti 34,3 %).

5.4. PRÍJMOVÉ NEROVNOSTI

Postoj k rozdielom v mzdovom odmeňovaní podľa stupňa kvalifikácie je jedným z najštandardnejších spôsobov zisťovania pravicovej, resp. lavicovej orientácie. V tomto výskume bol zisťovaný prostredníctvom výrokov:

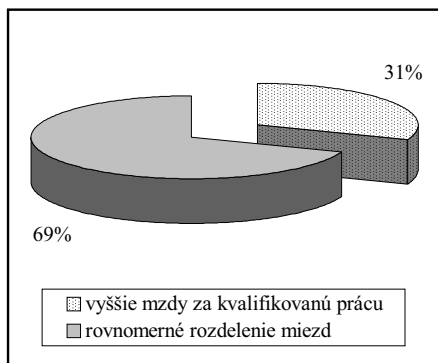
- **Za kvalifikovanejšiu prácu by ľudia mali dostávať vyššie mzdy.**
- **Je nesprávne, ak niektorí ľudia zarábajú viac, hoci aj za kvalifikovanejšiu prácu, pretože to zvyšuje rozdiely medzi ľuďmi.**

Graf 9
Spoločenská solidarita

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

58 Graf 10 Príjmové nerovnosti

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

rovnosť v integrovanom prostredí a naopak ľavicovejších v segregovanom, preukázali respondenti žijúci v integrovanom prostredí relatívne vyšší príklon k rovnomernému rozdeleniu miezd. Až 77,2 % z týchto respondentov považuje za nesprávne vyššie finančné ohodnotenie kvalifikovanejších pracovníkov, kým len 22,8 % takéto ohodnotenie rešpektuje. V prípade respondentov zo segregovaného prostredia pritom vyššie ohodnotenie akceptuje 28,2 % a odmieta až 71,8 %. Relatívne najsilnejší príklon k pravicovej orientácii v otázke mzdových nerovností bol zaznamenaný v prípade respondentov z koncentrovaného a separovaného prostredia, kde v prípade koncentrovaného prostredia takéto nerovnosti rešpektuje 32,1 % a v separovanom prostredí až 36,4 %.

Na základe pohľadu na regióny možno ako najpravícovejší okres identifikovať Vranov na Toplou, kde až 41,7 % respondentov akceptuje mzdové nerovnosti determinované kvalifikáciou. Nasleduje Liptovský Mikuláš s 38,5 % respondentov a Skalica s 31,5 %. Naopak najsilnejší príklon k ľavicovému postojovi k tejto otázke bol zaznamenaný v prípade Kežmarku, kde až 89,7 % preferuje rovnomerné rozdelenie miezd, a taktiež v Bardejove (84,4 %) a v Brezne (76,1 %).

Súbor respondentov sa ako celok v tejto otázke diferencoval porovnateľne viac než v iných otázkach zameraných na zaradenie v spektre pravica – ľavica. Napriek tomu respondenti ako celok vykázali v tejto otázke relatívne vyšší príklon k ľavicovému postojovi. K významným odlišnostiam nedošlo v prípade vekových kategórií. Rovnako sa respondenti vo svojich odpovediach významne neodlišujú podľa miery integrácie. Istým paradoxom však zostáva, že napriek predpokladu vyššieho zastúpenia pravicových postojov vzhľadom na mzdovú nerovnosť

5.5. DISKRIMINÁCIA NA TRHU PRÁCE

Štandardná lavicová kritika trhu sa zakladá na zdôrazňovaní prehlbovania a upevňovania nerovností, ktorých následkom je diskriminácia „slabších“ subjektov predovšetkým na trhu práce.

Reflexia diskriminácie na trhu práce bola zisťovaná aj vo výskume *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002*, a to prostredníctvom výrokov:

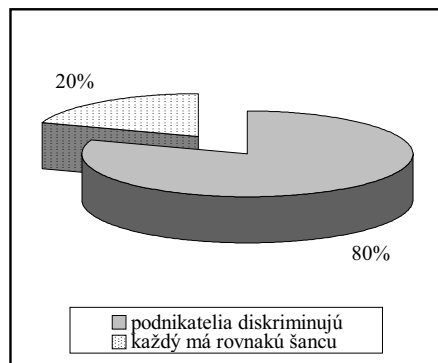
- **Ak o zamestnávaní pracovníkov rozhodujú podnikatelia, nie štát, rozhodujú sa na základe toho, či je človek Róm alebo Neróm.**
- **Každý má rovnakú šancu nájsť si prácu, ak sa snaží.**

Predovšetkým v kontexte sociálnej situácie, v ktorej sa Rómovia v súčasnom transformačnom období nachádzajú, predstavuje nimi pocitovaná diskriminácia zo strany podnikateľov, tvoriacich v súčasnosti dominantný segment na strane dopytu po práci, silný fenomén. Je preto náročné posúdiť, do akej miery viera v rovnosť šanci na trhu práce predstavuje aspekt hodnotovej orientácie v spektre lavica – pravica a do akej miery skôr reflexiu osobnej sociálnej situácie. Faktom však je, že väčšina respondentov (80 %) túto diskrimináciu pocituje.

Táto reflexia sa porovnateľne neodlišuje v prípade faktora pohlavia, isté rozdiely skôr implikuje faktor veku. Najsilnejšie pocitujú diskrimináciu pri zamestnávaní zo strany podnikateľov respondenti stredných a vyšších vekových kategórií, kde medzi 40 až 49-ročnými si 90,1 % myslí, že podnikatelia diskriminujú až respondentov, a medzi 50 až 79-ročnými je to až 92,1 %. Tento názor je v prípade nižších vekových skupín relatívne menej zastúpený, avšak určite nie reziduálne. V kategórii 18 až 29-ročných má tento názor 76,1 % respondentov a medzi 30 až 39-ročnými 70,3 % respondentov.

V prípade miery integrácie prostredia, v ktorom Rómovia žijú, nevystupujú významne odlišnosti v otázke diskriminácie na trhu práce. Skôr ich možno identifikovať v prípade regionálnej diferenciacie. Najnižšie zastúpenie respondentov presvedčených, že podnikatelia dis-

Graf 11
Diskriminácia na trhu práce

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

60 | kriminujú, je v regióne Liptovského Mikuláša (68,3 %) a naopak najviac v regióne Kežmarku (92,3 %), Bardejova (84,4 %), Skalice (83,3 %) a Brezna (82,9 %).

5.6. JE ZARAĐOVANIE SA RÓMOV V PRAVO–ĽAVOM SPEKTRE KONZISTENTNÉ?

Opäť, rovnako ako v prípade analyzovania hodnotových orientácií v spektre autoritarizmus – liberalizmus, aj v tomto prípade je potrebné v rámci otázok zameraných na orientáciu pravica – ľavica posúdiť konzistentnosť odpovedí medzi jednotlivými otázkami (pozri tabuľku 2).

Tabuľka 2
Porovnanie relatívnej konzistentnosti hodnotových orientácií respondentov (pravica – ľavica) (v %)

	Vzdelanie a zdravotníctvo	Ceny tovarov a služieb	Spoločenská solidarita	Mzdy
Vzdelanie a zdravotníctvo		84,20	54,60	66,70
Ceny tovarov a služieb			57,90	63,10
Spoločenská solidarita				47,10
Mzdy				

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

V prípade spôsobu financovania zdravotníctva a školstva sú silne konzistentní tí respondenti, ktorí preferujú ich bezplatné poskytovanie a financovanie výlučne zo štátneho rozpočtu. Až 87,5 % týchto respondentov preferuje regulovanie cien tovarov a služieb štátom. Na druhej strane aj tí respondenti, ktorí sú za poskytovanie len takej zdravotníckej starostlivosti a vzdelania, aké si ľudia môžu dovoliť, tiež vo veľkej miere (80 %) uprednostňujú štátom regulované ceny. Na základe tohto zistenia možno konštatovať, že otázka regulovaných cien vo väčšej miere indikuje ľavicovú orientáciu respondentov.

V prípade otázky spoločenskej solidarity sa však respondenti preferujúci bezplatné zdravotníctvo a školstvo, ale aj tí, ktorí súhlasia len s takým rozsahom ich poskytovania, aké si ľudia môžu dovoliť, delia na dva – zastúpením odpovedí takmer rovnaké – tábory. V tomto zmysle je konzistentnosť ich odpovedí sporná.

Ďalším pomerne silným indikátorom ľavicovosti respondentov je otázka mzdových nerovností determinovaných kvalifikáciou. Pri porovnaní odpovedí respondentov na túto otázku a na otázku financovania zdravotníctva a školstva opäť, podobne ako pri otázke štátom regulovaných cien, dochádza k väčšiemu príklonu respondentov k rovnomernému rozdeleniu miezd, a to tých, ktorí preferujú bezplatné zdravotníctvo a školstvo (69,2 %), ako aj tých, ktorí sú za viazanie rozsahu ich poskytovania podľa finančných možností ľudí (66,7 %).

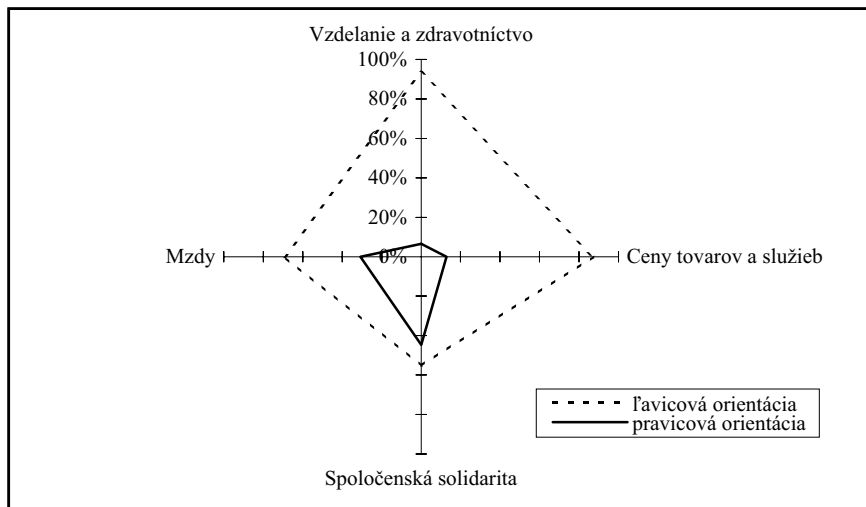
V prípade konzistentnosti odpovedí na otázku štátom regulovaných cien a spoločenskej solidarity bola zaznamenaná nie príliš výrazná, no významná konzistentnosť odpovedí respondentov. Spomedzi respondentov, ktorí preferujú štátom regulované ceny 57,8 % si myslí, že majetnejší by zo svojich prostriedkov mali prispievať chudobnejším, kým 42,2 % by sa skôr spoliehalo na pomoc rodiny a naopak spomedzi respondentov, ktorí uprednostňujú deregulované ceny, súhlasí s prispievaním bohatších chudobnejším 41,5 % a so spoliehaním sa na rodinu 58,5 %. Toto zistenie je veľmi významné, pretože tak, ako ekonomicky súvisí otázka štátom regulovaných cien so spoločenskou solidaritou, významne sa prejavila aj súvislosť preferencií respondentov s týmito otázkami.

Len čiastočná konzistentnosť bola zaznamenaná v odpovediach respondentov na otázky mzdových nerovností a regulácie cien. Príklon k rovnomernému rozdeleniu miezd je zreteľný v prípade respondentov preferujúcich štátom regulované ceny (68,5 %), ako aj dereguláciu cien tovarov a služieb (73,2 %). Odpovede na otázku mzdových nerovností neboli plne konzistentné ani s otázkou regulácie cien. Aj v tomto prípade bol zaznamenaný vyšší príklon respondentov k rovnomernému rozdeleniu miezd.

Pri porovnaní s analýzou hodnotovej orientácie respondentov v spektre autoritarizmus – liberalizmu možno v prípade odpovedí na otázky indikujúce zaradenie v spektre pravica – ľavica konštatovať zreteľnejšiu konzistentnosť. Napriek tomu však niektoré indikátory (mzdové nerovnosti, regulované ceny) výrazne homogenizujú odpovede respondentov v prospech ľavicovej orientácie. (pozri graf 12)

V prípade pokusu bližšie charakterizovať štruktúru respondentov podľa istých socio-ekonomických či geografických faktorov sa dostávame k podobnému problému ako pri otázke spektra autoritarizmus – liberalizmus. Tieto faktory totiž respondentov významne nediferencujú, teda vzhľadom na tieto otázky sa respondenti vyznačujú vysokou mierou homogenity.

62 Graf 12 Pravicová a ľavicová orientácia

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

6. HODNOTOVÉ ORIENTÁCIE RÓMOV A MAJORITY

Pri porovnávaní hodnotových preferencií v politickej oblasti u rómskych voľčív a voľčív spomedzi majoritného obyvateľstva vystúpi ako prvé zistenie väčšej diferencovanosti hodnotových orientácií majority než Rómov. Porovnávajúc predovšetkým hodnotové orientácie Rómov v kontexte spektra pravičica – ľavica, kde sú Rómovia pomerne konzistentne ľavicovo orientovaní, a deklarovaných politických orientácií majority (pozri graf číslo 13), môžeme jasne konštatovať významne vyššiu diverzifikovanosť zastúpenia v spektre.

Čo napovedá pohľad na konkrétne hodnoty, podľa ktorých možno Rómov a majoritu porovnávať na základe doterajších výskumov verejnej mienky? Kým majorita pomerne výrazne schvaľuje mzdové nerovnosti determinované kvalifikáciou – úplne alebo čiastočne s nimi súhlasí až 60 % (*Aktuálne problémy Slovenska*, marec 2000) a odmieta ich úplne alebo čiastočne len 32,3 % respondentov), Rómovia preferujú skôr rovnomerné rozdelenie miezd (69 %) a mzdové rozdiely determinované kvalifikáciou schvaľuje len 31 % Rómov.

V otázke štátnej ingerencie bola u Rómov zaznamenaná pomerne vysoká miera súhlasu (v prípade cien tovarov a služieb 83 %, pričom 13 % ich odmietlo, a v prípade bezplatného školstva a zdravotníctva až 93 %, pri 7-percentnom odmietnutí). Zodpovednosť vlády za sociálnu situáciu obyvateľov uznáva väčšina majority, ktorá je však porovnateľne nižšia než u Rómov (úplne alebo čiastočný súhlas vyslovilo 65,9 % oproti 8,7 % úplne alebo čiastočne nesúhlasiacich).

Čo sa týka vzťahu k autoritarizmu, resp. liberalizmu, možno majoritu a Rómov porovnávať v otázke trestu smrti, ako aj v otázke preferovania alebo odmietania „politiky silnej ruky“.

V otázke trestu smrti sú Rómovia rozdelení na jeho sympatizantov a odporcov presne na dve rovnaké polovice po 50 %. U majority je postoj k trestu smrti ešte priaznivejší, keď až 57,2 % takýto trest schvaľuje a len 27,8 % odmieta, pričom nevie odpovedať 15 % respondentov (ÚVVM, november 2001).

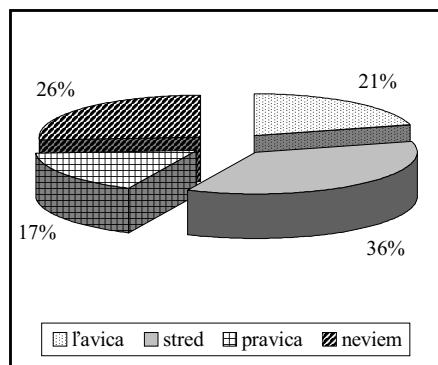
V otázke politiky silnej ruky bolo u Rómov zaznamenaných 47 % jej priaznivcov a 53 % odporcov, kým u majority 28,8 % úplne alebo čiastočne súhlasiacich a 39,6 % úplne alebo čiastočne odmietajúcich.

Na základe tohto pomerne zjednodušeného porovnania možno skonštatovať, že v kontexte hodnotových orientácií Rómovia silnejšie než majorita inklinujú k ľavicu, pričom prevažujúco ľavicový charakter majú aj hodnotové orientácie majoritného obyvateľstva. V rámci spektra autoritarizmus – liberalizmus výraznejšie inklinujú k autoritarizmu, pričom majorita je v týchto otázkach oveľa viac voči autoritatívnym hodnotám zdržanlivá.

7. AKO A KTO MÔŽE RÓMSKÝCH VOLIČOV OSLOVIŤ?

Ako je možné zistiť v kapitole *Rómovia a politická participácia* – „*Eligo Ergo Sum*“ rómski voliči majú v súčasnosti veľmi blízko k Hnutiu za demokratic-

Graf 13
Ľavicová, stredová a pravicová orientácia majoritnej populácie

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, júl 2002.

64 | ké Slovensko (HZDS). Hypoteticky možno predpokladať, že je to najmä vďaka dobrej organizovanosti regionálnych štruktúr HZDS, rozvinutosti ich práce s voličmi, relatívne jednoduchému jazyku výziev, ktorými oslovujú svojich voličov a pragmatickému hodnotovo nevyhranenému charakteru pôsobenia v politike. Sugestívne formulované jednoduché riešenia predstavujú aj v kontexte zistení výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* v oblasti hodnotových orientácií úspešnú stratégiu na získavanie hlasov rómskych voličov.

Avšak vzhľadom na relatívne konzistentnejší a výraznejší príklon Rómov k ľavicovým ideám predstavujú títo voliči perspektívu aj pre ľavicové strany na Slovensku, ktorých pozícia medzi majoritnými voličmi sa dlhodobo zhoršuje, ich programové tézy sú však konzistentné s ľavicovými preferenciami Rómov. Týchto voličov totiž dokáže silno presvedčiť jazyk odmietania rôznych foriem diskriminácií, hostilný postoj voči prehlbovaniu mzdových nerovností, ako aj veľký záujem o udržanie, resp. zvýšenie štátnych zásahov v oblasti hospodárstva a sociálnej služieb.

Namiesto je však otázka, či momentálna popularita stredovo-populistického HZDS alebo budúca perspektíva priazne ľavicovým stranám môže Rómom pomôcť k zmene ich postavenia v slovenskej spoločnosti a k zlepšeniu sociálnej situácie. Rast zaopatrení v sociálnej politike, ktorý nie je ani HZDS (minimálne v zmysle slabej odhodlanosti realizovať potrebné sociálne reformy) a už vôbec nie ľavicovým subjektom cudzí, totiž nijako neprispieje k odstráneniu alebo aspoň k signifikantnému zníženiu závislosti Rómov od sociálneho štátu a k mobilizácii a k podpore rozvoja ich individuálnych schopností umožňujúcich im presadiť sa v prostredí trhu. Slovenská ľavica sa totiž až dosiaľ prejavovala veľkým odporom k znižovaniu paternalizmu a podielu štátnych sociálnych zaopatrení, ako aj nedostatočnou schopnosťou vytvárať a rozširovať príležitosti pre tie skupiny obyvateľstva, ktoré sa stali skutočnými „losers of transformation“ .

Nízka schopnosť realizovať také opatrenia, ktoré by spomenutým skupinám pomohli adaptovať sa na nový ekonomický a sociálny systém, ktorý sa po roku 1989 začal na Slovensku utvárať, totiž nie je pre Rómov očakávaných zlepšenie ich súčasnej zlej sociálnej situácie skutočnou perspektívou. Tú by mohli predstavovať jedine také ľavicové, respektíve sociálnodemokratické subjekty, ktoré sú typické pre západnú Európu. Ich agendou totiž nie je rast sociálnych zaopatrení, ale predovšetkým zvyšovanie šancí a adaptability skupín obyvateľstva v hmotnej núdzi na trhové prostredie. Týmto spôsobom sa momentálne snaží definovať svoju agendu napríklad Sociálnodemokratická alternatíva.

Rómsky volič však môže byť výzvou aj pre mnohé pravicové strany (SDKÚ, ANO), ktoré však svoj program rozvoja ekonomiky s významnými dôsledkami pre rast pracovných príležitostí musia vedieť podať spôsobom, ktorému rómsky volič rozumie. V prípade týchto strán však môže byť problémom agenda reformy zdravotníctva či reštrikcií v sociálnej politike. Rómsky volič, ktorý nechápe dlhodobý horizont efektov vyplývajúcich z realizovaných reforiem, má totiž tendenciu odmietat všetko, čo akýmkoľvek spôsobom zhorší jeho momentálnu situáciu a oberie ho o tie sociálne istoty, ktoré mu po páde socializmu zostali. V tomto prípade platí dvojnásobne než u majoritného voliča – **akékoľvek prijímané opatrenia musia byť veľmi podrobne komunikované so samotnými Rómami, ktorých sa bezprostredne dotknú, s cieľom zabezpečiť legitimitu pre ich realizovanie.**

8. „RÓMSKY VOLIČ“ – UNIVERZÁLNY FENOMÉN ALEBO ZRADNÉ ZOVŠEOBECNENIE?

Vysoká nekonzistentnosť hodnotových orientácií podrobne popísaná v predchádzajúcich častiach kapitoly bráni špecifikovať čisté typy hodnotových orientácií rómskych voličov v transformačnom období. Historický vývoj silne poznačený asimilačnými snahami jednotlivých vládnuccich garnitúr na teritóriu Slovenska, dlhodobá absencia akýchkoľvek integračných stratégií a závislosť od zaopatrení sociálneho štátu výrazne znivelizovali a znejasnili postojovú a hodnotovú štruktúru rómskeho etnika.

Pokus diferencovať Rómov podľa vlastných hodnotových orientácií nevyhnutne zlyháva, a tak posilňuje hypotézu o vytlačaní kultúry tohto etnika kultúrou chudoby. Aj to je však silný signál. **Hodnotová neujasnenosť indikuje nielen nezrelosť Rómov ako voličov, ale tiež ako občanov tejto krajiny. Na jednej strane môže implikovať nepredvídateľnosť postojov tejto početnej časti populácie, a na druhej strane riziko ovládnutia jej priazne ideami, myšlienkovými smermi a politickými subjektmi, ktoré sa nachádzajú na okraji politického spektra. Takáto skupina obyvateľstva predstavuje latentne vážne nebezpečenstvo pre vývoj demokracie na Slovensku.**

Odpoveďou na toto riziko však nesmie byť izolácia Rómov alebo obmedzenie ich občianskych slobôd, ktoré tvoria najväčšie a najpevnejšie výdobytky demokracie. Naopak, malo by ňou byť čo najširšie rozvinutie takých opatrení, ktoré zabezpečia ich plné začlenenie do

66 | **slovenskej spoločnosti. Nie násilná asimilácia, ale rozvoj vzdelania a informovanosti Rómov o dianí v tejto krajine, rešpektujúci ich individuálne odlišnosti v schopnostiach a možnostiach, zabezpečia do budúcnosti ich občiansku vyspelosť a zrelosť, odstránia hodnotový chaos, ktorý významne naznačili výsledky tohto výskumu a umožnia všetkým jednotlivcom spomedzi rómskeho etnika nájsť a pochopiť svoje vlastné miesto v slovenskej spoločnosti.**

Toto pochopenie bude dôležité pre úspešné identifikovanie individuálnych schopností a možností Rómov, ktoré je podmienkou vytvorenia úspešných životných stratégií v spoločnosti – predovšetkým prostredníctvom vlastných síl aj zlepšenia vlastnej životnej situácie.

POZNÁMKY

1. Vyššiu vyhranenosť a diferencovanejšie odpovede by bolo možné získať pri realizovaní kvalitatívneho výskumu. Tento by zároveň pomohol odhaliť aj spôsob, akým samotní rómski respondenti uvažujú o treste smrti. Je totiž veľmi náročné posúdiť, do akej miery respondenti posudzujú otázku trestu smrti subjektívne (ako trest páchatelovi, ktorý by ublížil, alebo dokonca až siahol na život ich dieťaťa), respektíve objektívne (ako trest za najzávažnejšie trestné činy, ako napríklad prvostupňová vražda).
2. Otázka výberu partnera dieťaťa sa totiž už v kontexte tradičnej rómskej rodiny vyznačuje vysokou mierou prenechávania zodpovednosti v tejto otázke na dieťa. Rodina do tohto výberu zasahuje až následne, keď posudzuje sociálny pôvod ženícha alebo nevesty. Toto posudzovanie je oveľa významnejšie vo vzťahu k neveste, než k ženichovi, pretože práve rodina nevesty platí rodine ženícha veno v určitej výške. K zamietnutiu výberu nevesty dochádza potom v prípade, že jej rodina si nemôže veno v určenej výške dovoliť zaplatiť.

Kapitola 3

RÓMSKA POLITICKÁ REPREZENTÁCIA

1. ÚVOD

Zaoberať sa problematikou participácie Rómov na veciach verejných prostredníctvom rómskej politickej reprezentácie je možné len s ohľadom na historický kontext vývoja tohto etnika na Slovensku.

Aj keď Rómovia žijú na území Slovenska už minimálne sedem storočí, vysoká miera dištancu majority voči nim neustále pretrváva. Majoritná spoločnosť Rómov kvôli ich inakosti vytláčala na okraj spoločnosti. Inakosť Rómov nespočívala len v ich antropologickej odlišnosti, ale aj v odlišnosti, resp. absencii niektorých inštitúcií, ktoré existovali v prostredí majoritnej spoločnosti. Túto inakosť majorita vnímala ako nechotu Rómov prispôsobiť sa.

Jednou zo spomínaných absentujúcich inštitúcií bola vlastná politická reprezentácia tohto etnika. Prvý pokus o vytvorenie organizácie, ktorá by reprezentovala záujmy Rómov sa objavil až v roku 1948. Avšak už v nasledujúcom období bolo zdôrazňovanie etnicity Rómov pre vtedajší režim neprijateľné, pretože rovnostárske chápanie ľudí dovoľovalo vtedajšiemu režimu zaoberať sa problémami Rómov nanajvýš ako problémami sociálnej skupiny, a nie ako problémami etnickej minority. Od súčasnej rómskej politickej reprezentácie teda nemožno očakávať, že diskontinuitu vo svojom vývoji prekoná za desaťročné obdobie svojej existencie.

V súčasnom prostredí demokratických inštitúcií a občianskej spoločnosti sa však objavuje ďalší významný problém – odôvodnenie legitimacy reprezentovania záujmov rómskeho etnika vo sfére politiky Rómami.

Argumentovanie v prospech rómskej politickej reprezentácie možno zdôvodniť mnohými neúspechmi politiky komunistického režimu voči Rómom. Násilná asimilácia, centralistické riešenie problémov Rómov a neakceptovanie aktívnej participácie Rómov v tomto procese viedlo k strate etnickej identity Rómov, k narušeniu tradičných väzieb v rámci rómskeho etnika, ale aj medzi Rómami a majoritnou spoločnosťou.

68 | Problémom však zostáva, koho vlastne súčasní rómski politici reprezentujú. Z hľadiska sociálnej stratifikácie možno povedať, že majoritné politické strany reprezentujú rôzne sociálne vrstvy vo väčšej miere než rómske strany. Rómsku politickú elitu dnes tvorí úzka skupina Rómov z najvyššej sociálnej vrstvy (z hľadiska socioekonomického statusu, vzdelania atď.), zatiaľ čo ostatná časť rómskeho etnika stále viac splyva s najnižšími sociálnymi vrstvami a vytvára viditeľné ostrovčeky chudoby.

Predstavitelia rómskych politických strán sa snažia legitimizovať svoje oprávnenie zastupovať záujmy Rómov tým, že všetci Rómovia na Slovensku sú súčasťou rómskeho etnika alebo rómskeho národa. Z pohľadu etnickej identity je však tento faktor, ktorý spája rómsku politickú elitu so zvyškom rómskeho etnika, sporný. Veľká časť Rómov nemá etnickú identitu a nechce deklarovať svoju etnicitu z toho dôvodu, že majorita jej pripisuje negatívnu konotáciu.

Nízky dopyt po rómskych politických stranách medzi príslušníkmi rómskeho etnika je teda dôsledkom skutočnosti, že podporiť rómske politické strany by pre Rómov vlastne znamenalo deklarovať svoju etnicitu vo verejnom priestore. Navyše Rómovia nepocitujú uplatňovanie svojich kultúrnych a etnických práv ako primárne. Aj preto rómske politické strany pri oslovení svojich potenciálnych voličov používajú vo väčšej miere rétoriku riešenia sociálnych problémov Rómov ako zdôrazňovanie kultúrnych či etnických práv tejto menšiny.

Nesporným však zostáva fakt, že rómska politická elite rovnako ako zvyšok rómskeho etnika má také skúsenosti so svojou sociálne konštruovanou etnicitou, ktoré nemôže nadobudnúť žiadny príslušník majority.

Ak sa teda prikloníme k názoru, že záujmy rómskeho etnika by vo sfére politiky mali reprezentovať Rómovia, je nevyhnutné uvedomiť si, že sa tak môže stať prostredníctvom občianskej alebo etnickej emancipácie rómskej politickej scény. V prvom prípade by to znamenalo umožniť Rómom vstup do majoritných politických strán ako rovnocenným partnerom, ktorí by hájili záujmy Rómov. V druhom prípade ide o vytvorenie rómskej politickej reprezentácie nezávislej od majoritných politických strán, ktorej základ by bol predovšetkým etnický. Otázne by však bolo zaradenie týchto rómskych politických strán v lavo-pravom spektre politických strán. Bezpochyby, cesta občianskej emancipácie rómskych politikov sa ukazuje byť výhodnejšia pre majoritu i rómske etnikum, naráža však na neochotu majoritných politických strán umožniť Rómom participovať na veciach verejných.

Tieto úvahy boli východiskom pre zaradenie témy rómskej politickej reprezentácie do výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* (jún

2002). Základnou snahou bolo priniesť podrobnejšie zistenia o vnímaní rómskej politickej reprezentácie Rómami a zároveň rozšíriť zistenia výskumu *Roma Human Development Project* (november 2001), ktorý okrem iného ukázal, že podpora rómskych politických strán medzi príslušníkmi rómskeho etnika je nízka. Výskum *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* opakovane potvrdil, že len malá časť rómskeho etnika dôveruje niektorej rómskej politickej strane. Navyše len tretina respondentov pozná niektorú rómsku politickú stranu.

Ďalej sme predpokladali, že rómske politické strany oslovujú špecifickú kategóriu potenciálnych voličov spomedzi Rómov, ktorú by bolo možné bližšie popísať na základe sledovaných znakov (vzdelanie respondentov, ich socioekonomický status, miera integrácie komunity, v ktorej žijú, národnosť, okres, vek a pohlavie respondentov). Výsledky výskumu však tieto predpoklady nepotvrdili.

Napriek tomu, že väčšia časť rómskeho etnika svoju politickú reprezentáciu nepozná, alebo jej nedôveruje, vníma prípadné reprezentovanie svojich záujmov vo sfére politiky (v parlamente) Rómami pozitívne, čo svedčí o pomerne vysokom potenciáli podpory rómskych politických strán alebo rómskych politikov v budúcnosti.

2. VÝVOJ RÓMSKEJ POLITICKEJ SCÉNY

2.1. VÝVOJ DO ROKU 1989

Prvý pokus Rómov o vytvorenie organizácie, ktorá by reprezentovala ich záujmy a potreby, sme zaznamenali v roku 1948. Organizácia pod pracovným názvom **Združenie slovenských Cigánov** prostredníctvom svojho prípravného výboru predložila Povereníctvu vnútra plán riešenia rómskej problematiky. Program združenia naznačoval politické ambície jeho predstaviteľov, hoci deklaroval svoj apolitický charakter. K povoleniu činnosti združenia nakoniec neprišlo, pretože pre komunistický režim boli akékoľvek prejav etnicity Rómov či politická činnosť predstaviteľov združenia neprijateľné. Aj keď sa ciele združenia zhodovali s cieľmi štátu pri riešení tzv. rómskeho problému (Jurová, 1993).

Druhý, úspešnejší pokus sa podarilo zrealizovať v roku 1968, keď MUDr. J. Cibula a A. Facun iniciovali návrh na zriadenie **Zväzu československých Cigánov**. Po pripomienkovaní tohto návrhu, predovšetkým otázky uznania

70 | Rómov za národnosť, schválilo ministerstvo vnútra stanov **Zväzu Cigánov – Rómov na Slovensku** a povolilo jeho činnosť na území Slovenska. Slovenskí Rómovia združení v tejto organizácia však na rozdiel od českých Rómov rezignovali na presadzovanie požiadavky priznania štatútu národnosti Rómom, čím sa vytvorila určitá bariéra medzi rómskymi zväzmi v Čechách a na Slovensku (Vašečka, 1999, s. 290). Zbyrokratizovanie tejto organizácie, jej neschopnosť kontrolovať ňou organizované činnosti spolu s politickými dôvodmi vyústili do jej zrušenia v roku 1973.

Od spomínaného roku 1973 až do roku 1990 neexistovala žiadna rómska organizácia, ktorá by reprezentovala záujmy Rómov.

2.2. VÝVOJ PO ROKU 1989

Zásadnú zmenu priniesol až november 1989. Už 21. novembra 1989 vydal prípravný výbor **Rómskej občianskej iniciatívy** (ROI) vyhlásenie, ktorým sa prihlásil k celospoločenským zmenám a podporil ciele Občianskeho fóra a Verejnosti proti násiliu. Druhého marca 1990 bola na ministerstve vnútra zaregistrovaná ROI ako politická strana s celoštátnou pôsobnosťou, vzápätí bol na ustanovujúcom sneme strany zvolený za jej predsedu JUDr. Emil Ščuka (Vašečka, 1999, s. 290).

Po voľbách v roku 1990, ktoré boli pre rómsku politickú reprezentáciu úspešné, nastalo obdobie postupnej fragmentarizácie rómskej politickej scény sprevádzanej volebnými neúspechmi v rokoch 1992, 1994 a 1998. Podľa Jurovej najmä neúspech vo voľbách v roku 1992 vyostril vzťahy na rómskej politickej scéne, kde sa hľadali vinníci za neúspech vo voľbách. Zosilneli útoky medzi ROI, ktorá pôsobila celoštátne a ROI na Slovensku (Jurová, 1999).

V rokoch 1990 – 1994 vznikli na Slovensku tieto rómskej politickej strany:

- Strana integrácie Rómov na Slovensku (SIR),
- Strana demokratickej únie Rómov na Slovensku,
- Rómska občianska iniciatíva (ROI SR),
- Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku (SSDR),
- Strana práce a istoty (SPI),
- Únia – Rómskej občianskej iniciatívy v SR (Ú-ROI),
- Rómsky kongres Slovenskej republiky (RKSR),
- Demokratické hnutie Rómov v Slovenskej republike (DHR),
- Strana Rómov Slovenska (SRóS),
- Rómska národnostná strana (RNS),
- Strana rómskych demokratov v Slovenskej republike (SRD).

Po ďalšom volebnom neúspechu v predčasných parlamentných voľbách v septembri 1994, došlo k ovládnutiu najsilnejšej rómskej politickej strany ROI štátnou mocou (pozri časť 4.3. *Parlamentné voľby 1994*). Hoci sa Ján Kompuš, vtedajší predseda ROI, stal rómskym zástupcom v Rade vlády pre národnostné menšiny, ROI sa nepodarilo prostredníctvom neho presadiť niektoré požiadavky, najmä ustanovenie splnomocnenca vlády pre Rómov, ktorý by bol Rómom. Tento post obsadil Neróm Branislav Baláž, ktorý následne vstúpil do tejto rómskej strany, čo podľa Jurovej dokumentuje ovládnutie tejto strany štátnou mocou (Jurová, 1999).

V rokoch 1995 – 1996 sa zvyšovalo napätie medzi Rómami a majoritným obyvateľstvom. Objavili sa viaceré otvorené konflikty s rasovým motívom. V júli 1995 bol v Žiari nad Hronom skupinou skinheadov zavraždený Mário Goral, pričom sa preukázal rasový motív tohto trestného činu. V rokoch 1996 a 1997 sa podobné útoky opakovali najmä v oblasti horného Ponitria. Nespokojnosť s pôsobením vtedajšieho splnomocnenca vlády Branislava Baláža a stupňujúce sa napätie nepriamo viedli k vzniku nového politického subjektu – **Rómskej inteligencie za spolunažívanie (RIS)**, ktorej predsedom sa stal aktivista rómskej samosprávy v Prievidzi Marek Baláž. RIS sa profilovala, na rozdiel od ROI, ako opozičná strana. Kriticky hodnotila spôsob vládnutia vlády Vladimíra Mečiara, pôsobenie splnomocnenca vlády pre riešenie občanov vyžadujúcich osobitnú starostlivosť B. Baláža aj koncepcné zámery vlády SR na riešenie problémov Rómov, s ktorými naopak ROI vyslovovala spokojnosť. V máji 1997 sa po konflikte medzi predsedom RIS Marekom Balážom a jej podpredsedom Tiborom Loránom stal predsedom RIS Ladislav Fízik.

Reakcia ROI na vznik ďalšej rómskej politickej strany bola odmietavá. Predstavitelia ROI obvinili RIS z rozbíjania jednoty Rómov na Slovensku a vopred ich označili za zodpovedných za neúspech Rómov v parlamentných voľbách 1998 (pozri časť 4.4. *Parlamentné voľby 1998*).

Polarizácia rómskej politickej scény sa prejavila neúspechom rokovani o spoločnom postupe vo voľbách v septembri 1998 a viedla k spolupráci týchto strán s názorovo blízkymi majoritnými stranami. ROI postupovala do volieb spoločne s HZDS a RIS zasa s SDK. Do parlamentu sa však opäť nedostal žiadny zástupca Rómov.

Krátko po vytvorení novej vlády v roku 1998 začali predstavitelia RIS rokovať s viacerými členmi vlády (ministrom vnútra Ladislavom Pittnerom, podpredsedom vlády Pálom Csákyom) o umiestnení rómskych odborníkov v štátnej správe. Po oznámení, že bude vytvorené pracovisko splnomocnenca vlády pre riešenie problémov rómskej menšiny, očakávali prinajmenšom dvaja kandidáti RIS, že budú vládou nominovaní do tejto pozície. Napriek tomu, že RIS

72 | navrhla vláde ako kandidáta na post splnomocnenca Tibora Lorána, vláda na tento post menovala Vincenta Danihela. L. Fízik aj T. Lorán vyjadrili sklamanie z tohto kroku vlády, navyše T. Lorán obvinil vládu, že zneužila RIS na svoju predvolebnú kampaň: „Teraz vieme, že keď sme presviedčali Rómov, aby volili SDK, urobili sme chybu.“ L. Fízik sa od výrokov T. Lorána distancoval, čím sa skončila éra konsolidovanej RIS, ktorá sa rozdelila na dve frakcie vedené L. Fízikom a T. Loránom (Vašečka – Džambazovič, 2000, s. 28).

V roku 1999 tak existovali na Slovensku dve reprezentácie tej istej strany, ktoré vydávali vyhlásenia pre tlač a vstupovali do rokovaní s ostatnými menej významnými rómskymi politickými stranami. Spor o legitimitu predsedu RIS pokračoval až do jesene 1999. Ukončili ho predstavitelia RIS združení okolo Alexandra Patkolóa, ktorí sa rozhodli svoju frakciu premenovať na **Rómsku iniciatívu Slovenska (RIS)**. Neskôr sa frakcia L. Fízika zaregistrovala ako nová politická strana pod názvom **Rómska inteligencia za spolunažívanie (RISZ)**.

V povolebnom období zaznela v ROI kritika do vlastných radov za spoluprácu s HZDS a prebehli tiež výrazné personálne zmeny, keďže jej predseda tragicky zahynul ešte pred parlamentnými voľbami. Novým predsedom sa stal Gejza Adam.

RIS v júli 2000 zrušila zmluvu s SDK a v októbri 2000 podpísal predseda strany A. Patkoló s predsedom HZDS V. Mečiarom dohodu o spolupráci medzi týmito stranami. Predseda ROI G. Adam na to reagoval slovami, že A. Patkoló už nikoho nezastupuje a po podpise dohody s HZDS už ani nie je Róm.

V októbri 2000 vyvrcholilo snaženie predstaviteľov ROI a RIZS o zjednotenie rómskej politickej scény. Trinásť rómskych politických strán a 25 rómskych mimovládnych organizácií podpísalo v Košiciach *Dohodu o spoločnom volebnom programe rómskych politických strán a rómskych mimovládnych organizácií pre prípravu volieb a vstup rómskeho subjektu do NR SR*. Na Dohodu nadviazal Snem rómskeho národa v Poprade (marec 2001), kde bol ustanovený Parlament Rómov SR ako najvyšší orgán reprezentujúci rómsky národ v SR.

Napriek tomu, že Rómsky parlament mal byť ďalším krokom k zjednoteniu rómskej politickej scény, vniesol rozkol do najstaršej rómskej politickej strany na Slovensku – ROI. G. Adam vtedajší predseda ROI, obvinil Rómsky parlament zo snahy rozbiť ROI. V marci 2001 mimoriadny snem ROI odvolal G. Adama z postu predsedu strany a za nového predsedu vymenoval Milana Mižiča. G. Adam však označil tento snem za nelegitímny, a tak došlo k rozdeleniu ROI na dve frakcie, podobne ako v prípade RIS v roku 1999.

V októbri 2001 bola zaregistrovaná ďalšia rómska politická strana pod názvom **Strana rómskej koalície (SRK)**. Cielom tejto strany bolo zastrešiť existujúce rómske politické strany pred parlamentnými a regionálnymi voľbami, čo však bolo v rozpore s pôvodným uznesením Parlamentu Rómov SR, podľa ktorého mali ísť rómske politické strany do volieb pod hlavičkou ROI. Ladislav Fízik, predstaviteľ SRK, tento postup odôvodnil pretrvávajúcimi spormi o predsedu ROI. SRK zastrešila Rómsku inteligenciu za spolu-
nažívanie (RISZ), Rómske kresťansko-demokratické hnutie (RKDH), Stranu rómskych demokratov (SRD) atď.

Snahy o zjednotenie rómskych politických strán pokračovali. Ešte v máji 2002 sa podpredseda ROI Milan Ščuka pozitívne vyjadroval o predvolebnej spolupráci s RIS a SRK, nominačný snem, ktorý sa konal 14. júna 2002 v Prešove sa však skončil neúspechom. Podľa M. Ščuku sa kompletné zjednotenie nepodarilo, tri rómske politické strany (Strana rómskej koalície – SRK, Strana sociálnej demokracie Rómov – SDDR a strana Rómskej občianskej jednoty – ROJ) sa rozhodli kandidovať vo voľbách spoločne pod názvom **Politické hnutie Rómov na Slovensku ROMA**.

3. SNAHY O ZJEDNOTENIE RÓMSKEJ POLITICKEJ SCÉNY

Prvý pokus o zjednotenie rómskych politických strán kvôli spoločnému postupu vo voľbách sa objavil už pred voľbami v roku 1992. V období pred parlamentnými voľbami vznikol **Rómsky národný kongres**, ktorý bol zaregistrovaný ako politická strana 20. augusta 1992. Tento pokus o vytvorenie koalície rómskych politických strán však kvôli vzájomným osobným nezhodám jednotlivých rómskych predstaviteľov zlyhal (Šebesta, 2002).

V snahe vysporiadať sa s nepriaznivými výsledkami volieb v roku 1992 a zahájiť aktívnejšiu politickú činnosť na riešenie zhoršujúcich sa životných pomerov Rómov sa po mnohých pokusoch ustanovila v marci 1993 **Asociačná rada Rómov Slovenska (ARRS)**, ktorá sa skladala zo 17 rómskych strán, kultúrnych a spoločenských organizácií. Toto spojenie sa však ukázalo ako veľmi krehké. Vnútorne súperenie najsilnejších lídrov (J. Kompuša, G. Adama, M. Horvátha, O. Gatyáša, K. Gunára, D. Oláha, J. Červenáka) sa navonok prejavilo častým odtrhnutím a následným opätovným pripojením jednotlivých členov (Jurová, 1999).

74 | V rokoch 1994 – 1998 neboli rokovania rómskych politických strán o zjednotení úspešné. V tomto období boli rómske politické strany silne polarizované – podobne ako majoritné politické strany, čo viedlo k spolupráci rómskych predstaviteľov s názorovo blízkymi majoritnými stranami (pozri časti 4.3. *Parlamentné voľby 1994* a 4.4. *Parlamentné voľby 1998*). V roku 1998 prebehli viaceré rokovania troch najvýznamnejších rómskych politických strán: Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), Rómskej inteligencie za spolunažívanie (RIS) a dovtedy pomerne málo známej Strany ochrany práv Rómov na Slovensku (SOPR), ktorá zastupovala predovšetkým maďarsky hovoriacich Rómov. Cieľom týchto rokovaní malo byť zjednotenie rómskej politickej scény a jednotný postup v parlamentných voľbách 1998. Potom, čo Ján Kompuš na jednom zo stretnutí obvinil lídrov ostatných rómskych politických strán, že zapredali svoj národ za plané sľuby a poškodili hnutie Rómov, keď kandidovali za nerómske politické strany, však väčšia časť zástupcov RIS a SOPR postupne rokovanie opustila. V máji 1998 sa rokovaní zúčastnili už len dve strany: ROI a SOPR, ktoré sa v júni 1998 definitívne dohodli na spoločnej účasti ROI a SOPR vo voľbách 1998 na kandidátke HZDS, pretože podľa predsedu ROI J. Kompuša len HZDS prejavilo o spoluprácu záujem (Vašečka, 1999, s. 294).

Najmä vďaka snahe Rómskej občianskej iniciatívy (ROI) a Rómskej inteligencie za spolunažívanie (RISZ) podpísalo v októbri 2000 trinásť rómskych strán a 25 rómskych mimovládnych organizácií spomínanú *Dohodu o spoločnom volebnom programe rómskych politických strán a rómskych mimovládnych organizácií pre prípravu volieb a vstup rómskeho politického subjektu do NR SR*, ktorá bola hodnotená ako zatiaľ najvýraznejší úspech zjednocovacieho procesu rómskej politickej scény.

Na dohodu z októbra 2000 nadviazal **Snem rómskeho národa v Poprade** (23. – 24. marca 2001), kde bol ustanovený **Parlament Rómov** ako najvyšší orgán reprezentujúci rómsky národ v SR. Parlament Rómov je tvorený Radou Rómov (výkonný orgán parlamentu), Rómskym súdom, parlamentnými výbormi a neziskovou organizáciou Agentúrou pre realizáciu a koordináciu pilotného projektu V4. Devätnásteho mája 2001 sa v Banskej Bystrici uskutočnilo prvé riadne zasadnutie Parlamentu Rómov, ktorý vymenoval svojich funkcionárov a štatutárov. Parlament zároveň prijal ďalšie rómske subjekty, čím sa počet združených subjektov zvýšil na 156. Predseda parlamentu, ktorým sa stal Ladislav Fízik, odporučil vláde a parlamentu, aby pri riešení rómskej otázky už partnera z rómskej strany nehladali: „Odkazujem poslancom Národnej rady a vláde, že sme jej partnerom.“ (Vašečka, 2001a)

Jedinou rómskou politickou stranou, ktorá dohodu nepodpísala a neparticipovala ani na stretnutiach Parlamentu Rómov bola Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) pod vedením A. Patkolóa. A. Patkoló odôvodnil neúčast RIS v dohode a v Parlamente Rómov takto: „Rómsky parlament je občianske združenie. Rómska inteligencia Slovenska – RIS je politická strana. A táto skutočnosť nám, aj podľa zákona, neumožňuje spoluprácu. Veď podľa zákona občianske združenia nemajú vyvíjať politickú činnosť.“ (Romano Nevo lil 509 – 517)

Dňa 8. septembra 2001 sa konal mimoriadny snem Parlamentu Rómov, kde bol L. Fízik odvolaný z postu predsedu parlamentu a nahradil ho Milan Ščuka. Dôvodom na odvolanie L. Fízika bolo porušenie dohody o spoločnej volebnej stratégii rómskych politických strán pod hlavičkou ROI (voľby do vyššieho územného celku v Banskobystrickom kraji sa Fízikova Strana rómskej koalície rozhodla absolvovať samostatne) a nespokojnosť s jeho pôsobením na poste predsedu parlamentu (Romano Nevo lil 503 – 508).

Opäť sa zopakoval spor o legitimitu predsedu podobne ako v ROI (2001) a RIS (1999). L. Fízik reagoval na svoje odvolanie zvolaním snemu Parlamentu Rómov, ktorý sa konal 22. septembra 2001 a rozhodnutie z 8. septembra vyhlásil za nelegitímne, pretože jeho zvolanie inicioval predseda ROI Milan Mižič, ktorý na to podľa stanov Parlamentu Rómov nemal oprávnenie. Opačná strana argumentovala, že právo zvolať snem Parlamentu Rómov SR má na základe odporúčania Rady Rómov iba predseda Parlamentu Rómov alebo ním poverený podpredseda a L. Fízik teda nebol oprávnený zvolať snem Parlamentu Rómov na 22. septembra, keďže dva týždne predtým bol z postu predsedu odvolaný (Romano Nevo lil 503 – 508).

O zatiaľ posledné zjednotenie rómskej politickej scény sa pokúsili predstavitelia Strany rómskej koalície (SRK) a Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), ktorí po spoločnom stretnutí 27. mája 2002 v Rimavskej Sobote avizovali zjednotenie a vstup jedného rómskeho politického subjektu do parlamentných volieb pod názvom **Politické hnutie Rómov na Slovensku ROMA**. Zjednotenie svojich politických subjektov lídri komentovali takto: „Tento proces je výsledkom pochopenia morálnej zodpovednosti lídrov rómskych politických strán v parlamentných voľbách v SR.“ (Romano Nevo lil 533 – 541) Situácia sa však zmenila na sneme Rómov 15. júna 2002 v Prešove, zjednotenie oboch strán stroskotalo na voľbe predsedu zjednoteného subjektu (Romano Nevo lil 542 – 551).

76 | 4. VOLEBNÉ STRATÉGIE RÓMSKÝCH POLITICKÝCH STRÁN

4.1. PARLAMENTNÉ VOLBY 1990

Už v prvých parlamentných voľbách po novembri 1989, ktoré sa uskutočnili 8. a 9. júna 1990, kandidovali rómske politické strany. Koalícia rómskych politických strán, ktorú tvorila Strana demokratickej únie Rómov na Slovensku a Strana integrácie Rómov Slovenska, však nezískala dostatočný počet hlasov pre vstup do parlamentu. Napriek tomu mali Rómovia v nasledujúcom období v zákonodarných orgánoch štyroch svojich zástupcov. Vďaka koalícii Rómskej občianskej iniciatívy a Verejnosti proti násiliu sa stal poslancom Federálneho zhromaždenia Gejza Adam a poslankyňou SNR Anna Kopťová. Vincent Danihel a Karol Seman sa dostali do Federálneho zhromaždenia ako zástupcovia Komunistickej strany Slovenska (neskôr SDL).

Z pohľadu aktívnej participácie rómskych politických strán na politickom dianí počas rokov 1990 – 1992 je táto etapa vo vývoji rómskej politickej scény hodnotená ako najúspešnejšia, pretože Rómovia mali v tomto období prvý a zatiaľ aj posledný raz svojich zástupcov v parlamente. V tomto období sa objavili pozitívne prvky v oblasti etnokultúrneho vývoja Rómov na Slovensku, napríklad vznik Katedry rómskej kultúry v Nitre v školskom roku 1990/1991, prijatie rómskych pracovníkov na Úrad vlády SR, do Rady vlády pre národnosti, na ministerstvo kultúry, ako aj zriadenie rómskeho divadla Romathan a experimentálne zavedenie nultých ročníkov od školského roku 1992/1993 v Košiciach (Jurová, 1999).

4.2. PARLAMENTNÉ VOLBY 1992

Do volieb v roku 1992 vstupovali samostatne dve politické strany: Rómska občianska iniciatíva (ROI) a novovzniknutá Strana práce a istoty (SPI), ktorá združila mnohých dovtedy súperiacich rómskych predstaviteľov. Základ druhej zo spomínaných strán však nebol etnický, ale sociálny a na svojej kandidátke uvádzala tiež nerómskych kandidátov.

Žiadna z rómskych politických strán v týchto parlamentných voľbách nevytvorila koalíciu s majoritou politickou stranou, avšak na niektorých kandidátkach majoritných politických strán sa objavili aj Rómovia (napríklad na kandidátke Sociálnodemokratickej strany Slovenska a Komunistickej strany Slovenska).

Volebné stratégie, ktoré zvolili rómski politici však viedli k neúspechu vo voľbách. Žiadna z rómskych politických strán nezískala dostatočný počet hlasov a neuspeli ani Rómovia, ktorí kandidovali za majoritné politické strany. ROI získala približne 0,6 % všetkých hlasov, pričom ju volilo asi 10 % oprávnených voličov spomedzi Rómov. SPI získala 0,97 % hlasov a volilo ju približne 18 % Rómov. Celkovo dalo svoj hlas rómskej politickej strane približne 30 % oprávnených voličov spomedzi Rómov (Mann, 1994).

Už v týchto parlamentných voľbách sa ukázalo, že samostatne kandidujúca rómska politická strana má len teoretickú šancu uspieť vo voľbách, pretože jej elektorát tvoria takmer výlučne Rómovia hoci sa táto strana nedefinuje primárne ako etnická (Mann, 1994).

4.3. PARLAMENTNÉ VOLBY 1994

Vo voľbách v roku 1994 samostatne kandidovala len jedna rómska politická strana: Rómska občianska iniciatíva (ROI). Opäť sa niektorí Rómovia objavili na kandidátkach majoritných politických subjektov (SDL, DÚ). Rómski lídri, ktorí poukazovali na nereálnosť prekročenia päťpercentnej hranice pre vstup do parlamentu samostatne kandidujúcou rómskou politickou stranou a zároveň odmietli predvolebnú spoluprácu s ROI, rokovali s Demokratickou úniou a následne boli zaradení na jej kandidátku. Tibor Matta, Viliam Zeman, či Ladislav Fízik, ktorí reprezentovali viaceré rómske politické strany (Úniu ROI SR, Rómsky kongres SR a Demokratické hnutie Rómov) obsadili nevoliteľné miesta so šancou dostať sa do parlamentu v prípade získania preferenčných hlasov, avšak vo voľbách neuspeli (Vašečka, 1999, s. 292).

Hoci ROI kandidovala v týchto parlamentných voľbách samostatne, bola finančne počas predvolebnej kampane podporovaná HZDS, ktoré tým sledovalo odčerpávanie voličských hlasov svojím protivníkom, predovšetkým Strane demokratickej ľavice a Maďarskej koalícii (Vašečka, 1999).

Napriek nízkemu volebnému výsledku ROI (0,67 %) nebol J. Kompuš, vtedajší predseda ROI, odvolaný, aj keď v predvolebnom boji sľuboval okamžité odstúpenie v prípade neúspechu ROI vo voľbách. Vďaka dôvere, ktorú si získala ROI u HZDS, bol J. Kompuš po voľbách vymenovaný do Rady vlády pre národnosti ako zástupca Rómov a po vytvorení postu splnomocnenca vlády pre riešenie problémov občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc bol poverený zastupovaním splnomocnenca v Košiciach (Jurová, 1999).

78 | 4.4. PARLAMENTNÉ VOLBY 1998

Na rozdiel od predchádzajúcich volieb žiadna z rómskych politických strán vo voľbách v roku 1998 nekandidovala samostatne. Počas roka 1998 prebehli viaceré rokovania medzi predstaviteľmi troch najvýznamnejších rómskych politických strán – Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), Rómskej inteligencie za spolunažívanie v Slovenskej republike (RIS) a Strany ochrany práv Rómov na Slovensku (SOPR) – o možnom zjednotení rómskych politických strán a o jednotnom postupe v parlamentných voľbách. Tieto rokovania však výrazne komplikoval fakt, že ROI už dlhodobo úzko spolupracovala s HZDS. RIS naopak plánovala postupovať vo voľbách spolu s SDK. Napriek opakovaným stretnutiam sa ROI dohodla na spoločnom postupe so SOPR bez účasti RIS. Polarizácia majoritných politických strán sa tak prejavila aj na rómskej politickej scéne (Vašečka, 1999, s. 293).

ROI sa definitívne rozhodla pre spoluprácu s HZDS ako jedinou stranou, ktorá prejavila o spoluprácu záujem. Za ROI sa na kandidátke HZDS objavil Ján Kompuš na 61. mieste a József Ravasz na 88. mieste. Predvolebný cieľ ROI – mať aspoň jedného zástupcu v zákonodarnom orgáne, sa však nepodarilo splniť, pretože Ján Kompuš tragicky zahynul 7. septembra 1998 pri automobilovej nehode.

RIS 24. augusta 1998 podpísala dohodu o predvolebnej a povolebnej spolupráci s SDK, a takto nepriamo nadviazala na predchádzajúce dobré kontakty s Demokratickou úniou. Podľa predsedu RIS L. Fízika bola SDK jedinou stranou, ktorá akceptovala program a ciele RIS. Predstavitelia RIS dúfali, že v prípade volebného víťazstva SDK sa ich odborníci uplatnia vo verejnej správe.

V roku 1998 sa značná časť oprávnených voličov spomedzi Rómov zúčastnila volieb. Podľa výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* sa volieb v roku 1998 zúčastnilo 65 % respondentov, ktorí boli oprávnení voliť. Veľmi zjednodušene možno konštatovať, že Rómovia na Slovensku volili v parlamentných voľbách predovšetkým HZDS a SDK, na území južného Slovenska najmä SMK. Hoci rómske politické strany v týchto parlamentných voľbách zvolili inú stratégiu než v predchádzajúcich, opäť sa žiadny rómsky politik nedostal do parlamentu.

4.5. PARLAMENTNÉ VOLBY 2002

Po mnohých neúspešných snahách o zjednotenie rómskej politickej scény počas obdobia 1998 – 2002 kandidovali v posledných parlamentných voľbách,

ktoré sa uskutočnili 20. a 21. septembra 2002 samostatne dve rómske politické strany: Rómska občianska iniciatíva (ROI) a Politické hnutie Rómov na Slovensku ROMA. Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) podpísala dohodu o spolupráci s HZDS.

Predstavitelia žiadnej zo spomínaných strán nepripúšťali vo svojich vyjadreniach, že ich šanca uspieť v parlamentných voľbách je takmer nulová a zároveň tvrdili, že ich strana má u Rómov najväčšiu podporu.

Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) sa rozhodla pre spoločný postup s HZDS. Podľa A. Patkolóa sa RIS mala aktívne zapájať do predvolebnej kampane HZDS, pričom ich cieľom bolo jednoznačne uspieť na kandidátke HZDS a profesionálne pripraviť RIS na ďalšie parlamentné voľby 2006. Napriek tomu, že HZDS spočiatku ponúklo RIS dve voliteľné miesta v prvej štyridsiatke, Alexander Patkoló predseda RIS, sa ocitol až na nezvoliteľnom 75. mieste. Jeho šanca obsadiť miesto v parlamente po parlamentných voľbách 2002 bola teda takmer nulová, čo potvrdil aj počet preferenčných hlasov (366), ktoré získal.

RIS postavila svoju predvolebnú kampaň na téme sociálnych problémov Rómov. Svojim potenciálnym voličom slúbila znížiť obrovskú nezamestnanosť Rómov, zabezpečiť rovnoprávnosť pri prijímaní do zamestnania, presadzovať boj proti diskriminácii a rasizmu, zlepšiť bývanie Rómov, presadzovať zákazky pre rómske firmy a vytvoriť lepšie podmienky pre rómskych hudobníkov a ostatných umelcov (Sme, 13. 9. 2002).

Politické hnutie Rómov na Slovensku ROMA zastrešilo tri rómske politické strany: Stranu rómskej koalície (SRK), Rómsku občiansku jednotu (ROJ) a Stranu sociálnej demokracie Rómov na Slovensku (SSDR). Hnutie ROMA vo svojom programe deklarovalo snahu zjednotiť Rómov na Slovensku a uspieť vo voľbách do NR SR a do samospráv, participovať na riešení problémov Rómov, dôsledne presadzovať rovnaké šance, rovnaké práva a rovnaké povinnosti pre všetkých občanov SR, bojovať proti prejavom rasizmu, fašizmu, diskriminácie a intolericie a podporiť vstup SR do NATO a EÚ. L. Fízik, predseda hnutia ROMA, predpokladal, že roztrieštenosť rómskej politickej scény sa neprejaví na volebných výsledkoch hnutia (Romano nevo ľil 542 – 551). Počet hlasov (6 234 hlasov, t. j. 0,21 %), ktoré hnutie ROMA v skutočnosti získalo, však ďaleko zaostal za predvolebnými predpokladmi jeho lídrov.

Aj keď lídri ROI počas roka 2002 rokovali s predstaviteľmi viacerých majoritných politických strán (SDKÚ, SMER, KSS, ANO), do volieb išli samostatne, pretože podľa ich názoru ide majoritným stranám len o to, aby si rozdelili rómske hlasy. Predstavitelia ROI sa počas predvolebnej kampane viackrát vyslovili, že sa im s vysokou pravdepodobnosťou podarí prekročiť päť-

80 | percentnú hranicu potrebnú pre vstup do parlamentu. Podľa podpredsedu ROI Milana Ščuku Rómovia stále dôverujú rómskym politickým stranám a ich lídrom, o čom svedčia aj výsledky volieb do VÚC, kde kandidáti ROI získali spolu 115 tisíc hlasov. Okrem toho podľa neho podporuje ROI 70 % rómskych oprávnených voličov, čo znamená, že môžu rátať približne so 150 tisíc hlasmi (hoci podľa posledného výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* podporuje ROI len 11,8 % oprávnených voličov spomedzi Rómov).

ROI vo svojom volebnom program navrhovala riešiť nezamestnanosť Rómov a ich problémy s bývaním zakladaním súkromných rodinných fariem, kde by bol každý Róm zodpovedný za svoj majetok. V oblasti vzdelávania chcela ROI zabezpečiť rovný prístup ku vzdelávaniu pre Rómov a podieľať sa za zriadení svetovej rómskej univerzity. Okrem týchto návrhov si ROI kládla za cieľ zachovávať a rozvíjať znaky rómskej kultúry zabezpečením rovnocenného postavenia rómskej kultúry vo verejnoprávných médiách a používaním rómskeho jazyka. Počas predvolebnej kampane navštívili predstavitelia ROI viaceré rómske osady a ráтали aj s podporou aktivistov z tretieho sektora (Romano nevo lil, 542 – 551).

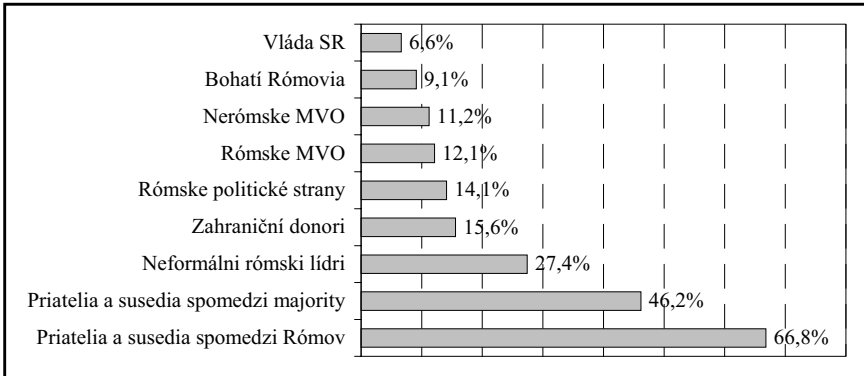
Volebný výsledok ROI v posledných parlamentných voľbách (8 420 hlasov, t. j. 0,29 %) bol však nižší ako vo voľbách v roku 1990, 1992 a 1994, keď ROI tiež kandidovala samostatne.

Tesne po parlamentných voľbách reflektovali rómski politickí lídri výsledky volieb rôzne. Zatiaľ čo Alexander Patkoló (RIS) pripustil, že je potrebné zväžiť, či netreba ukončiť činnosť rómskych politických strán, Ladislav Fízik (ROMA) obvinil z neúspechu svojej politickej strany Rómov, ktorí podľa neho „nepochopili úlohu vlastnej politickej reprezentácie“ (SITA, 23. 9. 2002). Podľa predsedu ROI Milana Mižiča je ich volebný neúspech dostatočným dôvodom, aby opustil politickú scénu. Podľa Mižiča bude politická scéna na Slovensku vďaka samotným Rómom opäť bez Rómov, pretože „Rómovia volia všetkých, len nie svojich zástupcov“ (RPA, 22. 9. 2002).

5. VNÍMANIE RÓMSKEJ POLITICKEJ REPREZENTÁCIE RÓMAMI

Témou vnímania rómskej politickej reprezentácie Rómami sa pomerne dlhé obdobie na Slovensku nikto nezaoberal. V 90. rokoch sa neuskutočnili takmer žiadne sociologické výskumy (okrem výskumu Štatistického úradu SR *Rómovia v roku 1994*), ktorých súčasťou by bola problematika postojov Rómov

Graf 1
Na čiu podporu sa môžu Rómovia v SR spoľahnúť?

Zdroj: IVO/UNDP, november 2001.

k majorite, reflektovanie postavenia svojej menšiny na Slovensku, vnímanie reprezentovania záujmov rómskeho etnika a teda aj rómskej politickej scény.

Počas tohto obdobia vnímala majoritná populácia túto problematiku výrazne jednostranne. Uskutočnili sa viaceré výskumy, ktorých cieľom bolo zistiť postoje majority voči rómskemu etniku na Slovensku – výskum ÚVVM z roku 1995, výskum agentúry FOCUS z roku 1999, medzinárodný komparatívny výskum European Values Study 1999, 2000 a výskum Inštitútu pre verejné otázky z roku 2000. Postoje Rómov však zostali nepovšimnuté. Rovnako ani ich participácia v procese hľadania riešení problémov tohto etnika nebola výraznejšie akceptovaná.

Chronický nedostatok údajov o rómskom etniku na Slovensku sa pokúsil zaplniť výskum *Rómovia a trh práce* (Svetová banka, S.P.A.C.E.; december 2000 – marec 2001), tento výskum sa však nezaoberal priamo rómskou politickou reprezentáciou. Až výskum *Roma Human Development Project*, ktorý bol realizovaný Inštitútom pre verejné otázky v spolupráci s UNDP v novembri 2001, sa snažil odpovedať na otázky:

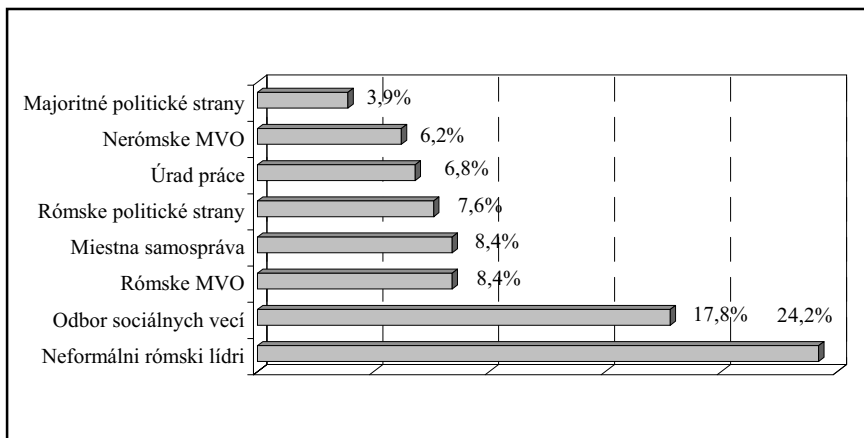
- Ako vnímajú Rómovia reprezentovanie svojich záujmov (na rôznych úrovniach)?
- Ktorých aktérov vnímajú Rómovia ako svojich reprezentantov, komu dôverujú, alebo naopak nedôverujú?
- Do akej miery reprezentujú rómske politické strany záujmy Rómov?

82 Keďže pojem reprezentovanie záujmov je nielen široký a abstraktný, ale aj vnútore štrukturovaný do viacerých úrovní, je potrebné zaoberať sa minimálne tým, ako Rómovia vnímajú reprezentovanie svojich záujmov na celoštátnej úrovni a na úrovni ich komunity.

Podľa výsledkov tohto výskumu (pozri graf 1) sa Rómovia v SR môžu spoľahnúť predovšetkým na svoje bezprostredné okolie. Len 14,1 % respondentov si myslí, že Rómovia v SR sa môžu spoľahnúť na rómske politické strany.

Pre získanie podrobnejších údajov bola podobná otázka v tom istom výskume respondentom položená znova, ale v špecifikovanej podobe (pozri graf 2). Podľa respondentov obhajujú najlepšie ich záujmy v komunite, v ktorej žijú neformálni rómski lídri (23,9 %). Rómske politické strany nasledujú po neformálnych rómskych lídroch, odboroch sociálnych vecí, rómskych mimovládnych organizáciách (MVO) a miestnej samospráve. Možno teda povedať, že **časť Rómov (14 %) vníma rómske politické strany všeobecne ako reprezentantov záujmov Rómov** na celoštátnej úrovni (aj keď ich dosah na politické dianie je minimálny), **avšak už menej ich spája s reprezentovaním svojich osobných záujmov, alebo záujmov svojho bezprostredného okolia (7,6 %).**

Graf 2
Kto najlepšie reprezentuje záujmy Rómov vo vašej komunite?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, november 2001.

Čo teda Rómovia chápu pod reprezentovaním svojich záujmov? Ide predovšetkým o bezprostredné riešenie ich každodenných problémov súvisiacich

najmä s ich sociálnou situáciou. Rómovia sa často stretávajú s tým, že problém nedostatočného príjmu, zabezpečenia obživy a kvality bývania sa im nedarí efektívne riešiť na inej úrovni, než na úrovni komunity.

Pri konkretizácii dôveryhodnosti aktérov poskytujúcich Rómom podporu sa potvrdila rozličná miera dôvery Rómov voči jednotlivým aktérom. Ako znázorňuje graf 1, najnižšou dôverou sa vyznačuje vláda (6,6 %) a nasledujú bohatí Rómovia (9,1 %), nerómske mimovládne organizácie (11,2 %), rómske mimovládne organizácie (12,1 %), rómske politické strany (14,1 %) a zahraniční donori (15,6 %). Naopak najviac Rómovia pri obhajovaní svojich záujmov dôverujú svojim priateľom a susedom spomedzi Rómov (66,8 %), za ktorými nasledujú ich susedia a priatelia z majority (46,2 %) a neformálni rómski lídri (27,4 %).

Skutočnosť, že Rómovia sa môžu spoľahnúť predovšetkým na svojich priateľov a susedov, či už spomedzi Rómov alebo majoritného obyvateľstva, dokazuje, že často jedinou spoľahlivou stratégiou riešenia problémov je obrátiť sa na svoje bezprostredné okolie. Tieto odpovede zároveň naznačujú, že **sociálny dištanc Rómov voči majorite je menší ako dištanc majority voči Rómom**. Zistenia o charaktere vzájomných vzťahov však tiež ukazujú, že **sociálne napätie medzi majoritou a rómskou menšinou nie je také vyhrotené, ako ho reflektuje verejná mienka** (pozri kapitolu Rómovia verzus majorita – postoj, vzťahy, konflikty).

V tradičných rómskych komunitách zohrával významnú úlohu vajda (neformálny rómsky líder). Napriek tomu, že dôležitosť jeho roly v súčasnosti klesá, Rómovia naďalej jeho postavenie rešpektujú. Nie je však možné presne identifikovať, ako samotní Rómovia vnímajú jeho úlohu v komunite – môže sa za tým skrývať neformálna autorita, ale aj úžerník.

Vyššiu dôveryhodnosť zahraničných donorov v porovnaní s mimovládnyimi organizáciami, či už rómskymi alebo nerómskymi, možno zdôvodniť tým, že ich Rómovia vnímajú ako zástupcov prosperujúcich krajín so zreteľným záujmom riešiť ich sociálnu situáciu. Informácie o mnohých úspešných projektoch financovaných zo zahraničia (projekt Svinia, komunitné centrá atď.) sa objavili v médiách, takže Rómovia sú o nich informovaní. Napriek tomu veľká časť Rómov zatiaľ nereflektuje rómske a nerómske mimovládne organizácie ako dôveryhodných aktérov. Dôvodom môže byť nejasnosť samotného pojmu mimovládna organizácia u Rómov, ako aj nedostatočne zreteľný vplyv na sociálnu situáciu Rómov.

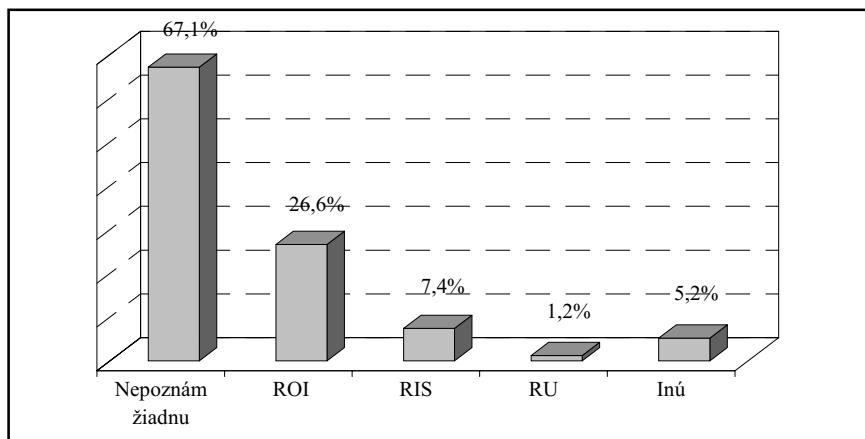
Rómovia nereflektujú svoju politickú reprezentáciu ako dôveryhodnú – iba 15 % respondentov výskumu *Roma Human Development Project* (november 2001) uviedlo, že dôveruje nejakej rómskej politickej strane. Dôvody tohto

84 | stavu možno nájsť v nejednotnosti a neprehľadnosti rómskej politickej scény, v neustálom štiepení politického spektra a v ich konfliktných vzťahoch. Spomedzi tých respondentov, ktorí dôverujú nejakej rómskej politickej strane (15 %), až 69,5 % dôveruje Rómskej občianskej iniciatíve (ROI), kým druhou najdôveryhodnejšou stranou je RIS, ktorej dôveru prejavilo 21,4 % tých istých respondentov.

Podobné ukazovatele dôveryhodnosti rómskych politických strán sa zopakovali aj v júni 2002. Najskôr však treba spomenúť informovanosť Rómov o rómskych politických stranách. Podľa výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* (jún 2002) **len 33 % Rómov pozná niektorú rómsku politickú stranu** (pozri graf 3). **Z tejto skupiny respondentov približne polovica (50,9 %) dôveruje nejakej rómskej politickej strane.** Z celej výskumnej vzorky dôveruje nejakej rómskej politickej strane len 16,8 % respondentov.

Znalosť rómskych politických strán bola v spomínanom výskume zisťovaná otvorenou otázkou. Najčastejšie uvádzanou rómskou politickou stranou, ktorú respondenti poznajú bola Rómska občianska iniciatíva – ROI (26,6 %), za ktorou nasledovala Rómska iniciatíva Slovenska – RIS (7,4 %), Rómska únia – RU (1,2 % – rómska politická strana pod týmto názvom však nie je oficiálne zaregistrovaná – pozn. aut.) alebo iná rómska politická strana (5,2 %).

Graf 3
Ktorú rómsku politickú stranu poznáte?

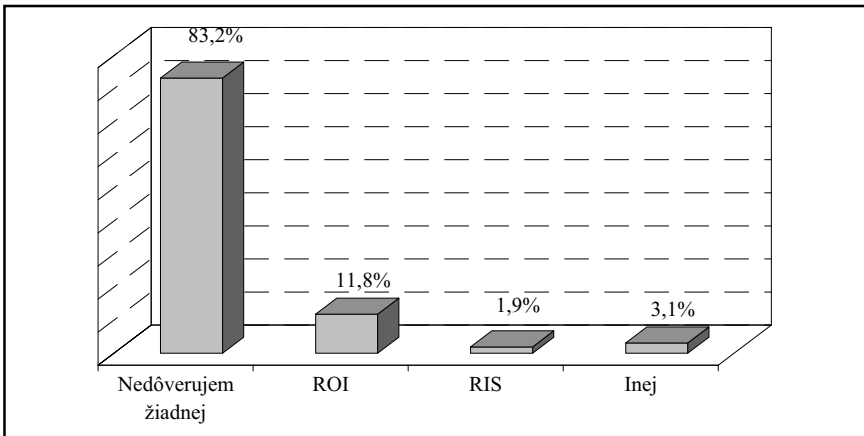

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Na príklade Rómskej únie, ktorú uvádzali Rómovia, možno ilustrovať, že veľmi malá časť respondentov pozná presný názov rómskej politickej strany, ktorej dôveruje. Pod názvom Rómska únia, ktorý Rómovia uviedli, sa môže skrývať oficiálne registrovaná strana pod podobným názvom Únia – Rómskej občianskej iniciatívy v SR. Môže však tiež ísť o stranu regionálneho významu, ktorá nie je registrovaná. Takisto môžeme predpokladať, že malá časť Rómov zaregistrovala snahy o zjednotenie rómskej politickej scény, ale nie veľmi podrobne, keďže rómska politická strana s podobným názvom z týchto snáh nezvyšla. Rómovia tiež často uvádzali skôr mená rómskych politikov, ako názvy strán, ktoré títo politici reprezentujú.

Ako sme už spomínali, len 16,8 % respondentov dôveruje niektorej rómskej politickej strane (pozri graf 4). **Najvyššej dôvere medzi Rómami sa teší ROI (11,8 %), za ňou nasleduje RIS (1,9 %) a iné rómske politické strany (3,1 %).**

Graf 4
Ktorej rómskej politickej strane dôverujete?

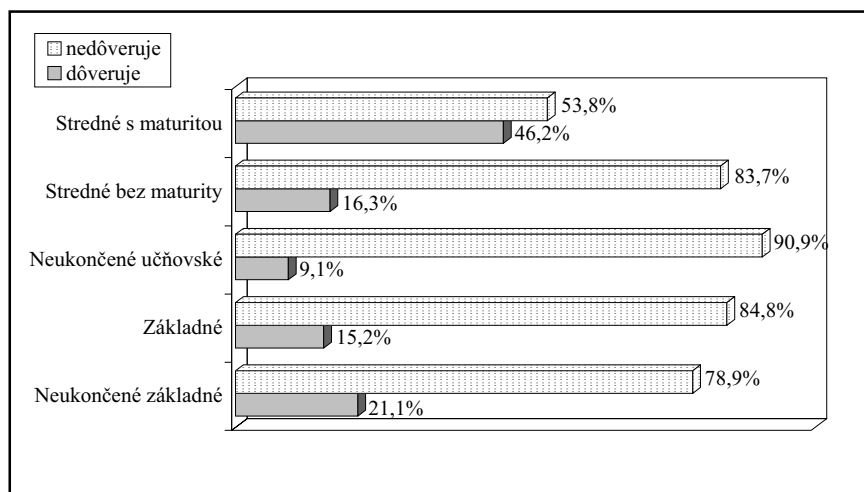
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Podrobnejším analyzovaním rozloženia dôvery vo výskumnej vzorke zisťujeme, že **dôvera v rómske politické strany nie je výraznejšie koncentrovaná v niektorom segmente výskumnej vzorky**. Skupina respondentov, ktorá dôveruje niektorej rómskej politickej strane sa výrazne neodlišuje (z hľadiska sledovaných znakov – vek, pohlavie, socioekonomický sta-

86 | tus, národnosť, miera integrácie komunity) od skupiny, ktorá nedôveruje rómskym politickým stranám. Určité rozdiely možno sledovať len z hľadiska vzdelania respondentov (pozri graf 5) a okresov (graf 6), v ktorých sa spomínaný výskum uskutočnil.

Najviac dôverujú rómskym politickým stranám respondenti s úplným stredoškolským vzdelaním. Avšak ako možno vidieť v grafe 5, dôvera respondentov sa nezvyšuje zároveň so stupňom ich vzdelania.

Graf 5 Vyjadrenie dôvery alebo nedôvery rómskym politickým stranám podľa vzdelania respondentov

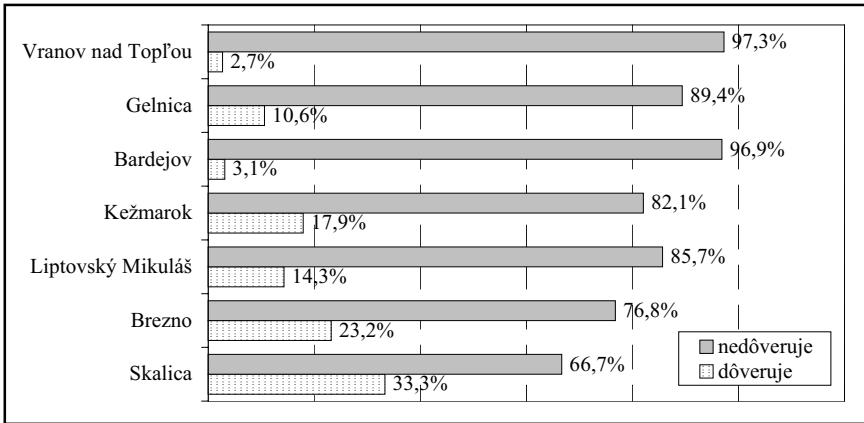
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Spomedzi sledovaných okresov bola najvyššia dôvera zaznamenaná v okrese Skalica, kde 33,3 % respondentov dôveruje nejakej rómskej politickej strane (pozri graf 6). Nasledujú okresy Brezno (23,2 %), Kežmarok (17,9 %), Liptovský Mikuláš (14,3 %) a Gelnica (10,6 %). Najnižšie hodnoty boli zaznamenané v okrese Bardejov (3,1 %) a Vranov nad Topľou (2,7 %). Zaujímavosťou je, že v okrese Skalica sa Rómska občianska iniciatíva teší celkovo najvyššej dôvere spomedzi všetkých sledovaných okresov (20,4 %), aj keď ide o stranu, ktorá pôsobí najmä v regiónoch na východe Slovenska.

Na základe týchto zistení môžeme predpokladať, že dôveru respondentov v niektorú rómsku politickú stranu skôr ako sledované znaky (vek, pohla-

Graf 6

Vyjadrenie dôvery alebo nedôvery rómskym politickým stranám podľa okresov

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, jún 2002.

vie, socioekonomický status, národnosť, miera integrácie komunity, vzdelanie, okres) ovplyvňuje názor na rómske politické strany prevládajúci v komunite respondenta, autorita, ktorá tu pôsobí alebo členstvo niektorého člena komunity v rómskej politickej strane. Na základe vyššie spomenutých znakov nebolo možné presne špecifikovať skupinu respondentov, ktorá dôveruje rómskym politickým stranám. Spomínané dva znaky – vzdelanie a okres – by bolo potrebné overiť na väčšej výskumnej vzorke.

Napriek tomu, že značná časť rómskej populácie (83,2 %) nedôveruje žiadnej rómskej politickej strane, 29,1 % respondentov si myslí, že by ich v parlamente mali zastupovať Rómovia, pretože len oni poznajú ich problémy, a 24,3 % súhlasí s účasťou Rómov v parlamente, ale v spolupráci s majoritnými stranami.

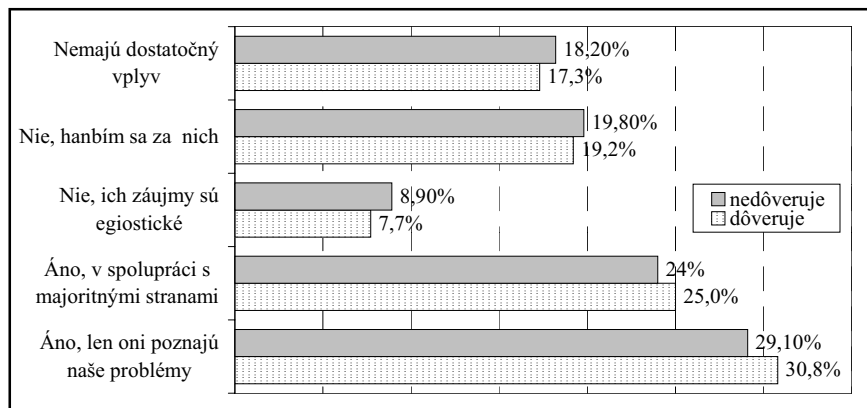
Respondenti, ktorí dôverujú niektorej rómskej politickej strane uprednostňujú zastúpenie Rómami v parlamente v približne rovnakej miere, ako respondenti, ktorí nedôverujú žiadnej rómskej politickej strane (pozri graf 7). Až 29,1 % respondentov, ktorí nedôverujú žiadnej rómskej politickej strane si myslí, že Rómovia by mali byť v parlamente zastupovaní Rómami, pretože len oni poznajú ich problémy a 24 % tých istých respondentov by skôr uprednostnilo účasť Rómov v parlamente pod podmienkou spolupráce s majoritnou stranou. Keďže prejavovaná dôvera alebo

88 | nedôvera rómskym politickým stranám nemá vplyv na názor respondentov o potrebe zastupovania záujmov Rómov na pôde parlamentu rómskymi politikmi, môžeme povedať, že potenciál podpory rómskych politikov je pomerne vysoký. Celkovo by uprednostnilo zastupovanie rómskeho etnika rómskymi politickými stranami až 53,5 % respondentov, pričom viac ako polovica týchto respondentov v súčasnosti nedôveruje žiadnej rómskej politickej strane. Netýka sa to však tých politikov, ktorí pôsobia na rómskej politickej scéne v súčasnosti.

Graf 7

Názory na participáciu rómskych politických strán v parlamente podľa vyjadrenia dôvery alebo nedôvery týmto politickým stranám.

„Myslíte si, že by vaše záujmy mali byť v parlamente reprezentované rómskymi politikmi?“

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

6. ZÁVER

Od roku 1989 sa rómske politické strany snažia viac či menej úspešne reprezentovať záujmy rómskeho etnika na Slovensku.

Vďaka prechodnej ústretovosti majoritných politických strán môžeme za úspechy rómskych politikov považovať napríklad ich účasť v zákonodarných orgánoch v rokoch 1990 – 1992, vytvorenie postu splnomocnenca vlády pre

riešenie problémov rómskych komunít, pôsobenie predstaviteľov rómskej politickej scény v orgánoch štátnej správy, ale aj samosprávy.

Dôležitým okamihom vo vývoji rómskej politickej scény bolo ustanovenie Parlamentu Rómov. Hoci nebol priamo volený rómskym etnikom, mal šancu stať sa legitímnym orgánom reprezentujúcim záujmy Rómov na Slovensku, pretože združil väčšinu rómskych politických strán a rómskych mimovládnych organizácií, ktoré na Slovensku existujú. Zároveň aj politická elita signalizovala, že Parlament Rómov by sa mohol stať dôveryhodným partnerom nielen majoritných politických strán, ale aj orgánov štátnej správy a samosprávy. Spory o legitimitu predsedu Parlamentu Rómov však zastavili tento pozitívny vývoj.

Z pohľadu reálneho ovplyvňovania vecí verejných nemožno hodnotiť pôsobenie rómskej politickej reprezentácie ako úspešné. Výraznejšia participácia na zákonodarnej moci sa rómskym politikom podarila len v ponovembrovom období (1990 – 1992). Po nasledujúcich voľbách v rokoch 1992, 1994, 1998 a 2000 nezastupoval rómske etnikum na pôde parlamentu žiadny predstaviteľ rómskej politickej scény, hoci rómske politické strany zvolili rôzne volebné stratégie.

Už vo voľbách v roku 1992 sa ukázalo, že prekročenie päťpercentnej hranice pre vstup do parlamentu je pre rómsku politickú stranu neprekonateľná prekážka, ktorá je tým väčšia, čím vyššia je účasť majoritného obyvateľstva na voľbách.

Zároveň sa však ukázalo, že aj keď je reálna šanca rómskych politikov dostať sa do parlamentu na kandidátkach majoritných politických strán vyššia, doteraz sa ju nepodarilo realizovať, pretože predstavitelia rómskych politických strán sa ocitli na nezvoliteľných miestach. Môžeme predpokladať, že tu vstupuje do hry viacero faktorov. Žiadna z rómskych politických strán nespolupracovala s niektorou z majoritných politických strán dlhodobejšie, spolupráca zvyčajne stroskotala na odlišných predstavách spolupracujúcich strán. Agenda majoritných politických strán pomerne dlho neobsahovala problematiku rómskeho etnika (čo sa zmenilo v posledných rokoch vďaka požiadavkám Európskej únie), takže nevnímali ani rómskych politikov ako potenciálnych partnerov pri naplňaní tejto agendy. Zároveň však majoritné politické strany určite zvažovali, čo by im umiestnenie rómskeho politika na voliteľné miesto prinieslo. V spoločnosti vykazujúcej vysoký sociálny dištanc voči Rómom bolo možné predpokladať, že majoritná politická strana by týmto krokom viac voličských hlasov stratila ako získala.

Po viacerých neúspešných pokusoch rómskych politických strán o spoluprácu s majoritnou politickou stranou už rómski politickí lídri neveria, že

90 | majoritné politické strany majú vážny záujem o spoluprácu (okrem RIS pod vedením Alexandra Patkolóa, ktorý však tiež vyjadril sklamanie nad tým, že ho HZDS nezaradilo na slúbené voliteľné miesto v posledných parlamentných voľbách).

Výraznejšiu participáciu rómskych politikov na zákonodarnej moci komplikuje tiež fakt, že súčasná rómska politická scéna je natoľko fragmentarizovaná a zaujatá spormi vo svojom vnútri, že potenciálni voliči nielen nedôverujú rómskym politickým stranám, ale ich ani nepoznajú. Napriek tomu si veľká časť Rómov myslí, že ich záujmy by mali reprezentovať rómski politici, čo signalizuje potenciál ich podpory do budúcnosti.

Podiel Rómov na výkonnej moci nie je dostatočný. Hoci je vytvorenie postu splnomocnenca vlády pre rómske komunity výrazným úspechom, treba pripomenúť, že právomoci prislúchajúce tomuto postu sú pomerne úzke.

Nemenej dôležité ako prípadná účasť Rómov v parlamente a ústredných orgánoch verejnej správy sú ich aktivity na nižších úrovniach štátnej správy, samosprávy a v treťom sektore, ktoré často znamenajú jedinú reálnu možnosť ako ovplyvniť veci, ktoré sa priamo týkajú Rómov a komunit, v ktorých žijú.

Kapitola 4

MIGRÁCIA RÓMOV DO KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE

1. ÚVOD

Problém migrácie Rómov do krajín EÚ vyvolal na Slovensku širokú celospoločenskú diskusiu, ktorej sa zúčastňujú všetky segmenty slovenskej spoločnosti – od politických predstaviteľov a zástupcov jednotlivých politických strán, cez predstaviteľov mimovládneho neziskového sektora a zástupcov Rómov až po médiá. Vznik takejto diskusie podporil najmä fakt, že migrácia viedla okrem iného aj k zavedeniu vízovej povinnosti zo strany viacerých krajín Európskej únie (EÚ) voči Slovenskej republike. Navyše, bola vnímaná ako ohrozenie naplnenia integračných cieľov, vzhľadom na vznikajúce pochybnosti o stave dodržiavania ľudských práv na Slovenku. Bola to práve **migrácia Rómov do krajín EÚ, ktorá inštitucionalizovala rómsku problematiku ako najväznejšiu tému vstupu SR do Európskej únie.**

Hoci v súčasnosti problém rómskej migrácie stratil pôvodné rozmery a neohrozuje už významnou mierou naše integračné ambície, existuje nebezpečenstvo, že po otvorení hraníc môže nasledovať opätovný hromadný odchod členov rómskej minority do krajín EÚ. Táto skutočnosť môže výrazne ohroziť imidž našej krajiny v zahraničí.

Ukazuje sa preto ako nevyhnutnosť neustále udržiavanie a podpora odbornej diskusie, analyzovanie príčin migrácie v kontexte širších socio-ekonomických podmienok života rómskej minority, identifikácia profilu migrantov či potenciálnych migrantov a odhaľovanie stratégie, akú zvolia Rómovia po vstupe do Európskej únie a po otvorení hraníc.

Zámerom kapitoly je prispieť k tejto diskusii naznačením istých trendov, ktorými sa môže vyvíjať migrácia Rómov do krajín EÚ, poodhaliť jej potenciál a definovať konkrétnejšie hypotézy vyžadujúce hlbšie preskúmanie. Keďže parlamentné voľby do značnej miery rozhodli o integrácii Slovenska

92 | do EÚ, pokladajú autori za relevantné skúmanie postojov Rómov voči tejto organizácii, identifikovanie výhod a nevýhod integrácie, tak, ako ich vnímajú samotní Rómovia.

Sú Rómovia prointegračne naladení? Opustia hromadne našu krajinu po otvorení hraníc? Aké výhody a aké nevýhody členstva v EÚ pokladajú za relevantné? A aký je vôbec ich postoj k Slovensku ako k rodnej krajine? Naznačiť odpovede na tieto otázky je hlavným zámerom kapitoly.

Ešte predtým však autori pokladajú za potrebné oboznámiť čitateľa s faktami o rómskej migrácii, jej priebehu a dôsledkoch na azylovú politiku krajín Európskej únie, zhrnúť dostupné informácie týkajúce sa tejto problematiky a začleniť vlastné zistenia do širšieho kontextu existujúcich informácií.

2. STRUČNÁ CHRONOLÓGIA UDALOSTÍ SPOJENÝCH S MIGRÁCIOU RÓMOV

2.1. PRVÁ VLNA MIGRÁCIE

Prvá vlna emigrácie Rómov zo Slovenska, ale aj z iných stredoeurópskych krajín sa viaže k obdobiu leta a jesene 1997, keď približne osemsto Rómov zo Slovenska a Českej republiky požiadalo o politický azyl vo **Velkej Británii**. Emigračná vlna vyvrcholila v mesiacoch júl až október 1998. Do tohto obdobia bolo zaznamenaných vyše 2 000 žiadostí o politický azyl. Táto skutočnosť sa okamžite stala jednou z ústredných politických tém mediálnej diskusie predovšetkým v súvislosti s rizikom zavedenia vízovej povinnosti pre občanov Slovenska zo strany Velkej Británie, čo sa aj koncom roka 1998 nakoniec stalo (Szép – Kotvanová, 2002).

Po zavedení vízového režimu bol zaznamenaný minimálny počet žiadostí zo strany Rómov zo Slovenska o politický azyl vo Velkej Británii. To svedčí o tom, že skutočným dôvodom predkladania žiadostí o azyl nebola obava z prenasledovania v SR, ale snaha o využitie ekonomických, sociálnych podmienok počas celej dĺžky procesu azylového konania.

Analogické opatrenie voči SR prijala **Írska republika**, ktorá taktiež pozastavila vykonávanie bezvízovej dohody, čo odôvodnila tým, že územie Írskej republiky a Velkej Británie tvoria tzv. spoločnú cestovnú zónu bez ďalšej hraničnej kontroly pri prechode ich spoločnej štátnej hranice (Murín, 2002).

2.2. DRUHÁ VLNA MIGRÁCIE

V roku 1998 sa začala druhá emigračná vlna, keď vzrástol počet žiadostí Rómov zo Slovenska o politický azyl v **Belgickom kráľovstve**. Táto vlna rovnako ako v prípade Veľkej Británie vrcholila v mesiacoch júl a august. Celkovo v roku 1998 požiadalo v Belgicku o politický azyl 985 žiadateľov rómskeho pôvodu zo SR. Slovenská strana intenzívne pôsobila na belgické úrady, aby zjavne neopodstatnené žiadosti o azyl prerokovávala v skrátanom konaní. V súčasnosti belgický cudzinecký úrad posudzuje žiadosti týmto spôsobom, t. j. žiadatelia o azyl nedostávajú žiadnu finančnú pomoc, sú umiestňovaní do otvorených utečeneckých centier a ich žiadosti sa vybavujú najneskôr do štyroch – piatich týždňov.

V tomto období bol zaznamenaný aj zvýšený nárast počtu žiadateľov o azyl zo SR v **Holandskom kráľovstve**, pričom doteraz nebol azyl poskytnutý ani jednému žiadateľovi. V roku 1999 Holandsko novelizovalo azylový zákon. Cieľom tejto novely bolo urýchliť procedúru posudzovania žiadostí o azyl a minimalizovať finančné dávky poskytované azylantom. Holandsko považuje Slovensko za „bezpečnú krajinu“⁴ a z tohto dôvodu odmieta akceptovať žiadosti o politický azyl žiadateľov zo SR, ktorí ako dôvod udávajú rasovú diskrimináciu alebo porušovanie ľudských práv.

Opatrenia prijaté týmito krajinami viedli k faktickému zamedzeniu možnosti prístupu rómskych občanov Slovenskej republiky do týchto krajín s cieľom využívať ekonomické a sociálne výhody azylového konania. Tento stav „prinútil“ časť rómskej populácie Slovenskej republiky vyhľadávať analogické azylové podmienky v iných štátoch západnej Európy, a tak sa začala tretia migračná vlna zameraná na škandinávské krajiny (Murín, 2002).

2.3. TRETIA VLNA MIGRÁCIE

Prví rómski žiadatelia zo SR začali prichádzať do **Fínskej republiky** v októbri 1998. Od apríla 1999 sa ich počet začal postupne zvyšovať a prudko narástol znovu v letných mesiacoch roku 1999. Celkovo vo Fínsku požiadalo o politický azyl 1 150 Rómov zo SR. Z počtu slovenských žiadateľov o azyl vyvodilo Fínsko analogický záver ako Veľká Británia a zaviedlo vízovú povinnosť pre občanov SR pre všetky druhy cestovných pasov.

Keďže potom, čo fínska vláda po štyroch mesiacoch zrušila dočasný vízový režim pre slovenských občanov, sa zasa zvýšil počet žiadostí o azyl zo strany slovenských Rómov, Fínsko opätovne pozastavilo vykonávanie *Dohody*

94 | *o zrušení vízovej povinnosti*. Po šiestich mesiacoch bola prijatá novela zákona o cudzincoch, na základe ktorej sa neopodstatnené žiadosti o azyl vybavujú v tzv. urýchlennom konaní, v priebehu dvoch – troch týždňov.

Migrácia do Fínska vyvolávala na Slovensku dohady o jej organizovaní parlamentnou opozíciou (HZDS), pretože sa uskutočnila v čase, keď sa predsedníčkou krajinou EÚ stalo Fínsko a plánoval sa decembrový summit EÚ v Helsinkách, od ktorého si vláda premiéra Mikuláša Dzurindu sľubovala prizvanie na rozhovory o členstve v EÚ. Spôsob a rýchlosť presunu viac ako tisíciky slovenských Rómov do Fínska skutočne nasvedčoval organizovanosti migrácie, nepodarilo sa však dokázať, kto a prečo migráciu Rómov organizoval.

V rámci tejto migračnej vlny bol zaznamenaný prudký nárast počtu žiadateľov o azyl aj v **Nórskom kráľovstve**. Na základe tejto skutočnosti Nórsko pozastavilo uplatňovanie *Dohody o bezvízových stykoch*. Opatrenie Nórska treba vnímať aj v kontexte zavedenia vízového režimu v Fínsku, keďže zrejme existovali obavy z presunu žiadateľov do Nórska.

V novembri 1999 sa prudko zvýšil záujem slovenských žiadateľov o azyl aj o **Dánsko**. Reagujúc na nápor slovenských žiadateľov Dánsko pristúpilo k jednostrannému prerušeniu vykonávania bezvízovej dohody. Po zavedení vízového režimu sa počet žiadateľov o azyl podstatne znížil a celková situácia v migrácii slovenských Rómov do Dánska sa stabilizovala. Hoci sa azylové zákony v Dánsku od poslednej vlny rómskych žiadateľov výraznejšie nezmenili, bolo odstránené hlavné lákadlo priťahujúce neopodstatnených žiadateľov o azyl – vysoké finančné príspevky. V súčasnosti žiadosti slovenských občanov dánske úrady riešia v rámci zrýchlenej procedúry a minimalizujú dobu od podania žiadosti do vydania rozhodnutia.

Hoci vo **Švédsku** žije pomerne početná rómska komunita, ktorá sem emigrovala zo Slovenska v 70. rokoch, nebola tu situácia so slovenskými žiadateľmi o azyl taká kritická ako v ostatných severských krajinách. Dôvodom je predovšetkým administratívna pružnosť kompetentných orgánov. Ide najmä o možnosť vypovedania žiadateľa z krajiny bezprostredne po zamietnutí jeho žiadosti a o pomerne nízku finančnú podporu (Murín, 2002).

V rokoch 1999 – 2000 pokračovala migrácia Rómov do krajín EÚ a vzhľadom na opätovné zavádzanie vízovej povinnosti zo strany viacerých krajín EÚ vyvolala intenzívnu a často emocionálnu diskusiu v celej slovenskej spoločnosti. V tom čase bolo módou hovoriť o masívnom exode Rómov. Tento termín sa stal v krátkom čase bežne používaním a získal obrovskú propagandistickú hodnotu. Málokto sa však už zamýšľal nad tým, či je tento termín skutočne vhodný.²

V tomto období sa však už mnohí z Rómov vracali naspäť na Slovensko a ich **návrat odkryl nepripravenosť samotných Rómov opätovne sa začleňovať do spoločnosti, ako aj nepripravenosť štátnych orgánov pomôcť pri integrácii Rómov späť do spoločnosti.** Migrácia Rómov do krajín EÚ upriamila pozornosť predstaviteľov EÚ na stav dodržiavania ľudských a menšinových práv na Slovensku. Vzhľadom na ohrozenie integračných snáh Slovenska bol z iniciatívy podpredsedu vlády SR Pála Csákyho a štátneho tajomníka Ministerstva zahraničných vecí SR Jána Figela v júli 1999 vytvorený koordinačný medzirezortný výbor na riešenie problémov súvisiacich s emigráciou Rómov, ktorého členmi sú zástupcovia viacerých ministerstiev (Vašečka, M., 2000).

Rok 2000 znamenal striedavé zavádzanie a rušenie vízovej povinnosti zo strany spomínaných krajín v závislosti od kolísania počtu žiadateľov o azyl. V tomto roku bol evidentný aj nárast žiadostí o azyl v **Českej republike.** Od začiatku roka do konca augusta 2000 požiadalo o azyl v Českej republike okolo 600 občanov SR. K 7. septembru 2000 bolo 332 občanov SR v azylových strediskách ČR, 62 z nich už dostalo zamietavé stanovisko a odvolalo sa na Najvyšší súd ČR. Dobrovoľne sa na Slovensko vrátilo takmer 200 občanov SR (Vašečka, M., 2000).

V závislosti od zmien v azylovej politike cieľových krajín (pozri box 1) a mnohých iných okolností **nadobudli migračné pohyby Rómov modifikovanú podobu.** Nejde síce už o masové odchody, ale menšie skupiny žiadateľov sa neustále usilujú uspieť so svojimi žiadosťami o politický azyl v niektorej zo spomínaných krajín.³ Tieto permanentné odchody sa však stali – na rozdiel od minulosti – samozrejmosťou. Majoritná populácia už nereaguje prehnane emotívne na hrozbu prípadného opätovného zavádzania vízovej povinnosti zo strany niektorých krajín EÚ a diskusia o tejto téme do istej miery ustala (Vašečka, M., 2001a).

Migrácia Rómov do krajín EÚ pôvodne upriamila pozornosť predstaviteľov EÚ na stav dodržiavania ľudských a menšinových práv v SR a na Slovensku sa začali objavovať obavy z ohrozenia integračných snáh. Obavy z prelínania týchto dvoch tém definitívne rozptyľil komisár Európskej komisie pre rozširovanie EÚ Günter Verheugen počas návštevy Slovenska vo februári 2001. G. Verheugen potvrdil, že nie je možné automaticky spájať otázky migrácie Rómov s otázkou rasovej diskriminácie a tiež vylúčil diskrimináciu Rómov, ktorá by vychádzala z právneho poriadku krajiny. G. Verheugen ďalej konštatoval, že Slovensko splnilo tzv. kodanské kritériá na vstup do EÚ (Vašečka, M., 2001a).

Tabuľka 1
Prehľad počtu žiadateľov o azyl zo SR v jednotlivých krajinách

Krajina	1998	1999	2000	2001	Spolu
Veľká Británia	2 207	6	3	60	2 276
Írsko	69	0	39	69	177
Belgicko	985	994	1 241	855	4 075
Holandsko	293	360	977	211	1 841
Švédsko	17	132	109	348	606
Fínsko	20	1 250	434	88	1 792
Nórsko	0	114	964	187	1 265
Dánsko	90	987	10	312	1 399
Rakúsko	0	11	0	0	11
Francúzsko	0	12	0	0	12
Nemecko	0	313	0	138	451
Česko	6	12	723	387	1 128
Spolu	3 687	4 191	4 500	2 655	15 033

Zdroj: Murín, 2002.

Box 1

Azylová politika cieľových krajín

Rastúca medzinárodná diskusia o migrácii značne prispela k formulovaniu súhrnnej migračnej stratégie, politiky a akčných programov na globálnej úrovni. Medzinárodnú úpravu predstavuje *Dohovor o právnom postavení utečencov* (č. 319/1996 Z. z.), podľa ktorého je utečencom osoba, ktorá sa nachádza mimo svoju vlasť a má opodstatnené obavy^a z prenasledovania^b z rasových, náboženských, národnostných dôvodov alebo zastávania určitých politických názorov a nie je schopná prijať alebo vzhľadom k uvedeným obavám odmieta prijať ochranu svojej vlasti.

Ak je emigrant vedený čisto ekonomickými pohnútkami, nejde o utečenca. Rozdiel medzi ekonomickým emigrantom a utečencom však niekedy splýva, rovnako ako rozdiel medzi ekonomickými a politickými opatreniami v krajine pôvodu žiadateľa. Za ekonomickými opatreniami, ktoré osobu postihujú existenčné, sa môžu skrývať rasovo, nábožensky či politicky orientované ciele a zábery, ktoré sú namierené proti konkrétnej skupine ľudí. Ak ekonomické opatrenia ohrozujú ekonomické prežitie konkrétnej skupiny ľudí v rámci obyvateľstva danej krajiny (napríklad dis-

kriminálnym zdanením, odňatím práva obchodovať), potom sa obeť týchto opatrení môžu po opustení svojej krajiny stať utečencami.

Vyhodnotenie nejakej krajiny ako krajiny, v ktorej nejestvuje vo všeobecnosti nebezpečenstvo prenasledovania by nemalo automaticky viesť k zamietnutiu všetkých žiadostí o azyl príslušníkov tejto krajiny, resp. k ich vylúčeniu z individuálnych postupov určovania. Posúdia sa všetky konkrétne údaje uvedené žiadateľom, ktoré by mohli svojou závažnosťou predčít všeobecný predpoklad.^c Vyhodnocovanie nebezpečenstva prenasledovania v jednotlivých krajinách by malo vychádzať z celého radu zdrojov informácií (napríklad z ministerstva zahraničných vecí príslušnej krajiny, imigračných úradov cudzích krajín, mimovládnych organizácií, správ z médií).

Členské štáty dohovoru musia prijať administratívne opatrenia, ktoré zabezpečia, aby každý žiadateľ o azyl, ktorý príde na hranice, dostal možnosť predložiť žiadosť o azyl. V rámci svojich národných zákonov môžu ešte pred rozhodnutím o prijatí žiadosti uplatniť osobitné konanie na stanovenie toho, či žiadosť o azyl je alebo nie je preukázateľne opodstatnená. **Tam, kde je žiadosť preukázateľne neopodstatnená, môže sa prijatie žiadosti o azyl zamietnuť.** Konanie sa v týchto prípadoch môže uskutočniť ešte pred prijatím rozhodnutia o prijatí do krajiny.

Slovenským občanom, ktorí žiadajú o azyl v krajine EÚ môže teda byť na základe *acquis communautaire* odmietnutý vstup do azylovej procedúry v krajine EÚ a môžu byť vrátení do krajiny, cez ktorú prechádzali, aby tam požiadali o azyl – a to aj vtedy, keď nejde o členskú krajinu EÚ. Až po rozhodnutí, že žiadateľ nebude vrátený do hostiteľskej tretej krajiny sa určí štát zodpovedný za preskúmanie žiadosti podľa kritérií *Dubinského dohovoru*.

Azylová legislatíva v západoeurópskych krajinách je však stále nejednotná, čo spôsobuje, že krajiny, kde je relatívne dlhšia lehota na vybavenie žiadosti a možnosť získať finančné a sociálne výhody, sa stávajú cieľovými krajinami migrujúcich Rómov, hoci ide o krajiny geograficky vzdialenejšie. Legislatíva a prax v oblasti azylu v súčasnosti prechádza procesom harmonizácie, vzájomnej adaptácie a zefektívňovania. Ide o povinnosť krajín EÚ zakotvenú v článku 63 *Amsterdamskej zmluvy*, podľa ktorého má rada do piatich rokov od vstupu zmluvy do platnosti prijať azylové opatrenia pri minimálnych štandardoch na to, aby sa občania tretích krajín kvalifikovali ako utečenci.

Proces harmonizácie a zefektívňovania azylovej politiky musí byť založený na analýze migračných prúdov a musí brať do úvahy aj demografický vývoj. Azylové procedúry potrebujú revíziu, aby spĺňali podmienky spravodlivosti, rýchlosti a taktiež aby boli pružné a jednoduchšie. Musia sa zredukovať možnosti ich zneužitia. Je v záujme samotného inštitútu azylu, aby tí, čo zneužijú azylové procedúry, boli rýchlo vrátení do krajiny pôvodu. Neharmonizované azylové právo vytvára tzv. príťažlivý efekt jednej krajiny na úkor druhej.

Opatrenia proti ľuďom, ktorí profitujú z nelegálnej migrácie a zneužívania azylového systému, ako aj proti nelegálnym konzultantom v oblasti azylu musia byť stanovené ako priorita migračnej politiky EÚ. Vyše desať rokov po zmenách v krajinách strednej a východnej Európy by zmenenému svetu mala zodpovedať aj legislatíva, ktorá zabráni zneužívaniu práva na azyl. Slovenská skúsenosť napomáha EÚ v poznaní nevyhnutnosti meniť tento stav (bližšie pozri Murín, 2002).

Poznámky:

a) Slovný zvrät „opodstatnené obavy“ je kľúčovou formuláciou definície. Nejde len o stav mysle žiadateľa, tento musí byť podložený objektívnou situáciou. Rozhodnutie o postavení utečenca teda predovšetkým vyžaduje hodnotenie výpovede žiadateľa a až potom posudzovanie situácie v krajine jeho pôvodu. Žiadateľ musí okrem iného preukázať, že jeho ďalší pobyt v krajine pôvodu sa pre neho už stal z dôvodov uvedených v definícii neznesiteľný. To však nemusí nevyhnutne vychádzať z osobnej skúsenosti žiadateľa. Čo sa prihodilo iným príslušníkom tej istej sociálnej skupiny, môže svedčiť o tom, že aj on sám sa stane obetou prenasledovania.

b) Ďalším kľúčovým slovom definície je „prenasledovanie“, za ktoré možno považovať ohrozenie života, slobody alebo vážne porušenie ľudských práv z dôvodu rasy, náboženstva či príslušnosti k určitej sociálnej skupine.

c) Nie vždy je však tento princíp zachovávaný. Dokladom toho je aj prípad rodiny Horváthovcov vo Veľkej Británii. Dňa 7. júla 2000 vyniesol britský Najvyšší súd (Snemovňa lordov) rozsudok nad touto rodinou, ktorá v Británii požiadala o azyl z dôvodu rasových útokov na Slovensku. Súd vyhlásil, že slovenská vláda rešpektuje právny poriadok a Milan Horváth s rodinou tak nemôžu tvrdiť, že by ich polícia neochránila. Milan Horváth, ktorý je vo Veľkej Británii už od roku 1997, bol na Slovensku obetou prenasledovania skinheadmi. Denník *Times* v tejto súvislosti usudzuje, že na stovky Rómov zo Slovenska i Českej republiky teraz čaká deportácia. Podľa *Guardianu* ovplyvní zamietnutie žiadosti Horváthovcov aj osud ďalších žiadateľov o azyl v tom zmysle, že ľudia, ktorých prenasleduje ktokoľvek iný než vlastné štátne úrady, už zrejme azyl nedostanú. Zamietavé rozhodnutie Snemovne lordov vyvolalo negatívne reakcie viacerých organizácií zameraných na ochranu ľudských práv. Podľa Amnesty International (AI) rozhodnutie sponchybnilo azylovú politiku britskej vlády, keďže sa na prípad nenazeralo individuálne, ale optikou nazerania na žiadateľa z tzv. bezpečnej krajiny. V tomto zmysle má AI jednoznačne pravdu – posudzovanie žiadostí o azyl by sa podľa azylovej politiky všetkých krajín EÚ malo uskutočňovať na individuálnej úrovni, nie s ohľadom na zoznam tzv. bezpečných krajín (Vašečka, 2002).

3. PROFIL MIGRANTOV A POTENCIÁLNYCH MIGRANTOV

Pre identifikáciu profilu migrujúcich osôb je nevyhnutná existencia množstva kvalitatívnych a kvantitatívnych, štatistických údajov jednak o reálnych migrantoch, ale aj o potenciálnych migrantoch. Kým pre identifikovanie profilu reálneho migranta si vystačíme so štatistikou, charakteristické črty osôb, ktoré by po otvorení hraníc migrovali do krajín EÚ, či príčiny, pre ktoré by sa rozhodli odísť, zistíme iba komplexným sociologickým výskumom využívajúcim kvalitatívne aj kvantitatívne metódy. Takýto výskum sa dosiaľ neuskutočnil, môžeme sa preto oprieť iba o zopár parciálnych výskumov s užším záberom. Takýmto výskumom bol aj výskum uskutočnený z podnetu Medzinárodnej organizácie pre migráciu Bratislava (IOM), ktorá sa zaoberá vytváraním vhodných podmienok pre návrat tých, ktorým nebol udelený azyl.

IOM poskytla niektoré údaje kvantitatívneho charakteru z dotazníkov, ktoré migranti vyplňali v krajinách, kde sa uchádzali o azyl. Tieto údaje z dotazníkov, spolu s pološtandardizovanými rozhovormi spracoval a analyzoval Imrich Vašečka (2000, 2001).

Na základe kvalitatívnych údajov získaných z rozhovorov autor dospel k záveru, že migrujúcich aj nemigrujúcich Rómov možno charakterizovať dvoma rôznymi spôsobmi – podľa ich tradičného členenia a podľa ich sociálnej diferenciácie.

3.1. TRADIČNÉ ČLENENIE

V zmysle tradičného členenia Rómov možno konštatovať, že **zväčša migrujú slovenskí Rómovia (Rumungri)**, a to najmä z oblasti Michaloviec, Košíc a Prešova. V iných skupinách Rómov – t. j. maďarských Rómov, olašských Rómov, Sintiov a Rumungrov z iných ako menovaných oblastí – sú odchody zriedkavejšie.

Ukázalo sa, že tieto lokálne rozdiely v prístupe Rómov k migrácii vyplývajú z rozdielnych kolektívnych stratégií, ktoré jednotlivé rómske lokálne spoločenstvá volia pre riešenie ich socio-ekonomickej situácie a zo súvisiacej organizácie rómskeho spoločenstva.

Kolektívne stratégie Rómov (a hromadná migrácia medzi ne patrí) sú diferencované predovšetkým lokálne. V každej lokalite volí rómske spoločen-

100 | stvo inú kolektívnu reakciu na situáciu, v ktorej sa nachádza. Z lokálneho hľadiska sa tieto kolektívne reakcie javia ako identické a opakujúce sa, majú charakter lokálnej „epidémie“, vzájomného napodobovania (Vašečka, I., 2000).

3.2. SOCIÁLNA DIFERENCIÁCIA

Ak migrujúcich Rómov charakterizujeme podľa ich sociálnej diferenciacie, potom možno konštatovať, že patria k vrstve, ktorú sme čisto pracovne nazvali **rómskou strednou vrstvou**. Naopak, až na výnimky vôbec neodchádzajú obyvatelia rómskych osád vidieckeho typu, neodchádzajú bohatí a bohatnúci Rómovia ani príslušníci rómskej inteligencie.

V priebehu rokov 1990 až 1997, prípadne v roku 1998 takmer všetci príslušníci tzv. rómskej strednej vrstvy stratili zamestnanie a dnes oficiálne žijú zo sociálnych dávok. Vidina prudkého zníženia dosiahnutej životnej úrovne umocnená reálnou možnosťou zníženia sociálnych dávok ohrozuje ich kedysi dosiahnuté sociálne postavenie a zatláča ich späť do postavenia rómskej nižšej vrstvy. Sú to však ľudia, ktorí si vedeli pomôcť za socializmu a snažia sa pomôcť si aj dnes. Vyhľadávajú a skúšajú rôzne obranné stratégie a jednou z nich je aj migrácia. Vďaka svojej sociálnej inteligencii, zručnostiam a hlavne pomoci a informáciám celej komunity vedia, ako sa dostať s celou rodinou do Fínska, Belgicka, Holandska či do Veľkej Británie. Vedia, že tam majú väčšiu nádej udržať si svoje predchádzajúce príjmy a vytvoriť šance pre svoje deti – či už získaním práce alebo využitím štedrejšieho sociálneho systému, najčastejšie však jedným aj druhým (Vašečka, I., 2000).

3.3. PROFIL POTENCIÁLNYCH MIGRANTOV

Na základe týchto zistení je možné vytvoriť nasledovný obraz rómskeho žiadateľa o azyl:

1. **Z východného Slovenska** – západného Slovenska sa migrácia Rómov prakticky nedotkla. Podľa výskumu IOM (marec – jún 2002) prevažná väčšina migrantov pochádza z mesta Košice (36,1 %), z mesta Michalovce (15,3 %), z obcí okresu Michalovce (29,2 %) a z iných častí Slovenska, zväčša východného.
2. **Slovensky hovoriaci** – po maďarsky hovoriaci takmer vôbec neemigrujú. Väčšina (77 %) uviedla slovenčinu ako svoj materinský jazyk. Ostatní

uviedli rómsky jazyk, zatiaľ čo maďarčinu uviedli iba prednostovia troch domácností

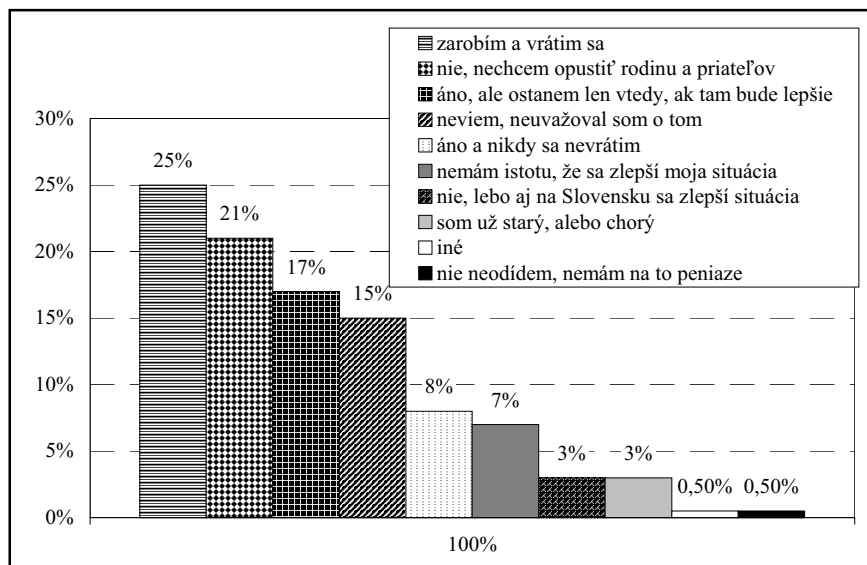
3. **Z miest a väčších dedín** – menších obcí a rómskych osád sa migrácia takisto príliš nedotkla. Z miest pochádza 65,3 % dotazníkmi evidovaných migrantov a 34,7 % je z dedín.
4. **S vyšším spoločenským statusom** – migrácia sa týka predovšetkým tzv. rómskej strednej vrstvy. Pred rozhodnutím migrovať boli v riadnom pracovnom pomere iba štyria prednostovia domácností. Ostatní boli nezamestnaní. Niektorí z mladých migrantov nemali žiadne pracovné skúsenosti. Napriek tomu však týchto respondentov možno na základe iných ukazovateľov charakterizovať ako rómsku strednú vrstvu.
5. **S vyšším vzdelaním** – migrujú predovšetkým Rómovia s aspoň ukončeným základným vzdelaním, je medzi nimi však väčší pomer stredoškolsky vzdelaných, oproti pomeru v celej rómskej populácii. Podľa výskumu IOM jedna štvrtina sledovaného súboru má stredoškolské vzdelanie, prevažne remeselného zamerania. Ostatní majú základné vzdelanie. Súvisí to s ich vekovou štruktúrou. Stredoškolské vzdelanie majú väčšinou mladí ľudia, ktorí sú zároveň viac zastúpení medzi reálnymi a rovnako aj potenciálnymi migrantmi.
6. **So skúsenosťami s prácou mimo regiónu** – na migrácii sa výrazne podieľajú Rómovia, ktorí už v minulosti pracovali mimo svojho regiónu – napríklad v Prahe, na Ostravsku.
7. Patriaci do subetnickej skupiny **Rumungrov**.
8. Vekovo **mladší** – sledovanom súbore má 25,4 % prednostov domácností menej ako 25 rokov, 52,6 % prednostov má od 26 do 40 rokov a 22,0 % z nich má viac ako 40 rokov. (Vašečka, M., 2000; Vašečka, I., 2000, 2001)

Aj autori výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* mali zámer identifikovať potenciálnych migrantov priamou otázkou, ktorá sa však vzťahovala až na obdobie po vstupe do Európskej únie a otvorení hraníc. Táto otázka znela: „Uvažovali by ste o odcestovaní zo Slovenska ak vstúpime do EÚ a otvoria sa hranice?“ Odpovede ukazuje graf 1.

Výsledky odhalili skutočnosť, že zhruba polovica respondentov uvažuje o migrácii, pričom sa ukazuje, že táto migrácia bude mať prevažne ekonomický charakter a dá sa predpokladať, že bude dočasná. Tento vysoký podiel však nie je vhodné absolutizovať. Títo respondenti nie sú pre migráciu rozhodnutí, iba o nej uvažujú ako o jednej z možných životných stratégií. Zároveň väčšina z nich chce odísť iba dočasne, kým sa nezlepší ich finančná situácia.

Graf 1

Uvažovali by ste o odcestovaní zo Slovenska ak vstúpime do EÚ a otvoria sa hranice?

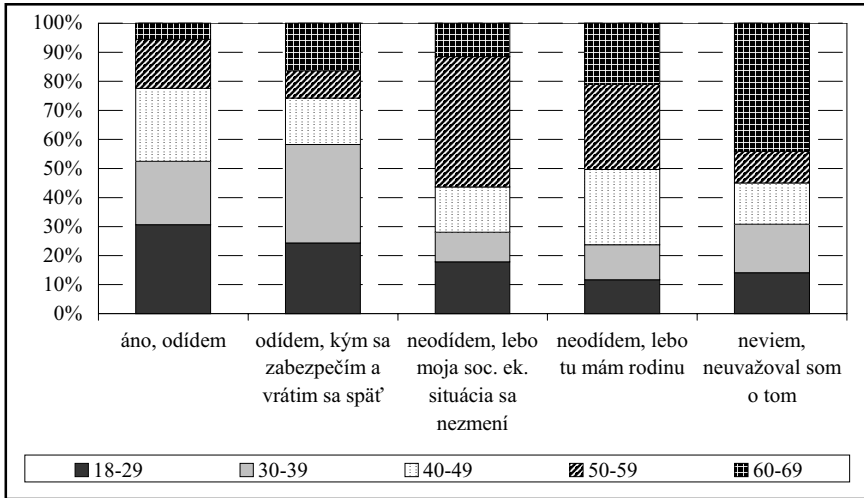

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Relatívne vysoký podiel respondentov (21 %) vykazuje vysokú mieru spätosti s rodinou a širšou komunitou, čo je dôvodom, prečo by našu krajinu neopustil. Negatívnym zistením tohto výskumu je skutočnosť, že veľká časť Rómov je značne skeptická voči výraznejšiemu zlepšeniu ich socio-ekonomického postavenia po vstupe do EÚ a iba pre 3 % respondentov je to dôvod, prečo sa oplatí v našej krajine zostať. Na základe odpovede na túto otázku sa autori pokúsili identifikovať, aký je socio-demografický profil tých, ktorí by sa po otvorení hraníc rozhodli migrovať a opísať tak potenciálnych migrantov. Vzhľadom na malý počet respondentov sa ako nevyhnutné pre sekundárnu analýzu dát ukázalo spojenie niektorých z kategórií.

Jednými z najsilnejších rozdielov medzi postojmi k odcestovaniu zo Slovenska sú generačné rozdiely. Z grafu 2 je zrejmé, že pevné rozhodnutie odísť je najvýraznejšie u najmladšej generácie, ktorá ešte nie je rôznymi záväzkami pripútaná k domovu. Naopak respondenti vo veku 40 – 49 rokov vyjadrujú vysokú pripútanosť k rodine ako dôvod, prečo o migrácii neuvažujú. Aj

Graf 2
Postoj k migrácii podľa veku respondentov

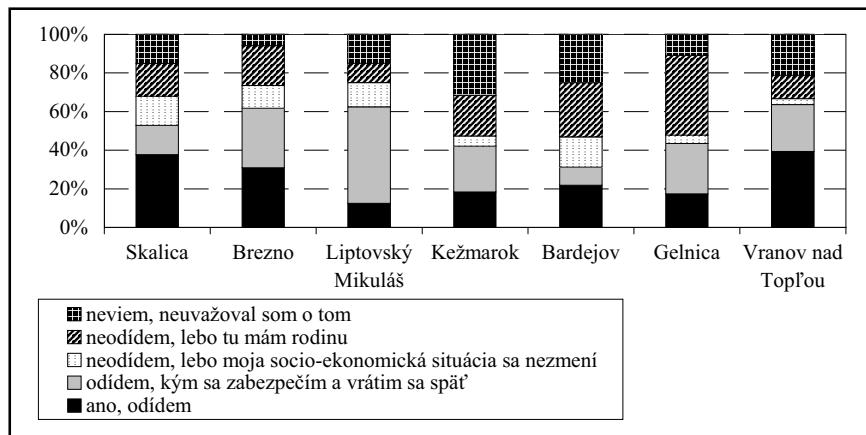
Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

týmito dátami sa potvrdili zistenia IOM (marec – jún 2000) a s väčšou istotou môžeme konštatovať, že stratégia emigrácie je vlastná skôr nižším vekovým kategóriám.

Ako ukazuje graf 3, postoje k odchodu zo Slovenska po otvorení hraníc sa líšia aj regionálne. Hoci pevné rozhodnutie migrovať deklarovali v najvyššej miere respondenti z východného regiónu Vranov nad Topľou (40 %), čo korešponduje so zisteniami predchádzajúceho výskumu IOM (marec – jún 2000), takmer rovnaký počet bol zaznamenaný aj v okrese Skalica (37,7 %). Tento jav možno interpretovať tak, že Rómovia žijúci v Skalici patria práve medzi rómsku strednú triedu, majú vyššiu životnú úroveň a tým, že bývajú v prihraničnom regióne je pre nich stratégia migrácie za prácou prirodzená.

Najmenej pevne rozhodnutých potenciálnych migrantov sa podľa zistení výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* nachádza v Liptovskom Mikuláši, kde je však zároveň najvyšší podiel tých, ktorí by chceli emigrovať iba dočasne, kým sa nezlepší ich finančná situácia. Najvyššia miera tých, ktorí by neodišli kvôli rodine bola zaznamenaná v Gelnici (pozri graf 3).

Graf 3
Postoj k migrácii podľa okresov

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

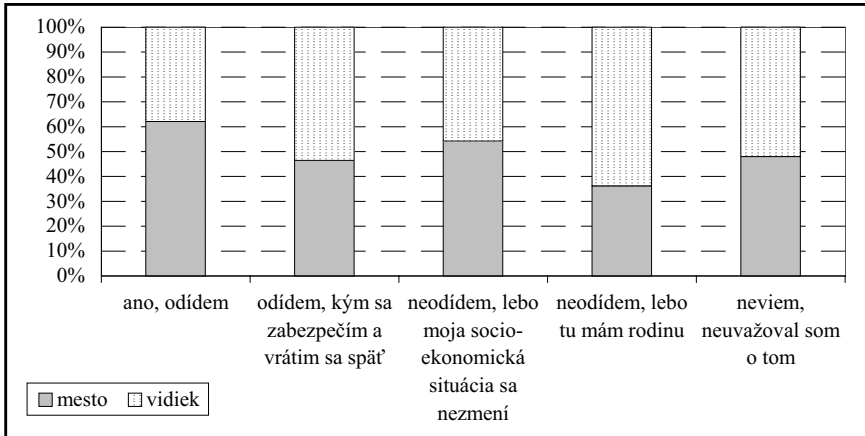
Rozdiel medzi mestom a vidiekom sa taktiež ukázal ako relevantný. Rovnako ako výskum IOM (marec – jún 2000), aj výskum Inštitútu pre verejné otázky (jún, 2002) ukázal vyššiu mieru potenciálnej migrácie medzi Rómami žijúcimi v meste (60 %), než na vidieku (40 %) (pozri graf 4).

Rozdiely medzi postojmi respondentov k tomuto problému z hľadiska iných demografických znakov sa neukázali ako významné.

Identifikácia profilu potenciálneho migranta je nevyhnutná najmä pre prijímanie opatrení na zmiernenie reálnej migrácie. Hoci v poslednom období má migrácia klesajúci trend, je to sčasti dôsledkom toho, že väčšina krajín Európskej únie zaviedla voči Slovensku vízovú povinnosť. **Môžeme teda predpokladať a oprávnené sa obávať, že po vstupe do EÚ a otvorení hraníc nastane vlna migračných pohybov Rómov smerom za hranice.**

Za potenciálnych migrantov, u ktorých je masová migrácia v súčasnosti či v perspektíve niekoľkých rokov pravdepodobná, možno bezpochyby považovať tých Rómov, ktorí sa vyznačujú podobnými znakmi ako v súčasnosti migrujúci Rómovia. **Rómska osada nie je zdrojom migrantov, pretože úroveň kvalifikácie jej obyvateľov, úroveň celkovej rozhladenosti, zručností či hygieny je mimoriadne nízka.** Ich sociálny obzor sa končí v okresnom meste, kam si chodia vybavovať sociálne dávky. Môžeme ale pred-

Graf 4
Postoj k migrácii podľa lokality

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

pokladať, že životná úroveň obyvateľov osád sa bude zvyšovať. Stratégia migrácie môže potom nájsť svoje miesto aj v tomto prostredí.

Potenciálnych migrantov treba preto hľadať medzi príslušníkmi tzv. rómскеj strednej vrstvy. Práve u tejto vrstvy možno predpokladať veľký rozpor medzi aspiráciami, ktoré nadobudli v období socializmu a možnosťami ich uspokojenia v súčasnosti. Prečo ale masovo migrujú príslušníci strednej vrstvy iba z niektorých lokalít, a z iných nie? Čiastočná odpoveď znie, že v daných lokalitách sa spomínaná kolektívna stratégia osvedčila. Táto odpoveď však nevedie ku komplexnému riešeniu, pretože do popredia posúva iba podnety, ktoré odštartovali samotné uplatnenie tejto stratégie, pričom necháva bokom hlbšie príčiny systémového charakteru.

Ukazuje sa, že na rozhodnutie migrovať má pozitívny vplyv aj vyšší sociálny potenciál lokálneho rómskeho spoločenstva, jeho vyššia prestíž ako celku, ako aj miera integrácie rómskeho spoločenstva, ktorá závisí od toho, či je nerómske lokálne spoločenstvo sociálne stabilizované a neanomické. Zdá sa, že toto sú faktory, ktoré môžu rozhodovať o tom, či lokálne rómske spoločenstvo bude preferovať migráciu ako kolektívnu stratégiu riešenia situácie svojich členov.

V situácii, keď nie sú k dispozícii komplexné kvantitatívne výskumy, je veľmi ťažké odhadnúť rozsah potenciálnej masovej migrácie. Možno sa po-

106 | kúsit len o skutočne veľmi hrubý, orientačný odhad na základe skromných údajov o znakoch reálne migrujúcich osôb, ako aj na základe niekoľkých parciálnych výskumov. Na základe týchto dát sa môžeme pokúsiť o odhad migračného potenciálu v rozsahu 20 až 50 tisíc ľudí. Hoci týchto ľudí môžeme charakterizovať znakmi, ktorými sa vyznačujú reálni migranti, v žiadnom prípade to neznamená, že tento počet ľudí skutočne opustí po otvorení hraníc územie našej krajiny a emigruje do krajín EÚ. Ich rozsah závisí v prvom rade od toho, do akej miery sa podarí eliminovať či zmierniť príčiny ich migrácie. Zníženie rozsahu potenciálnej migrácie predpokladá obmedziť počet ohrozenia rómskej strednej vrstvy vyplývajúci z pádu do nižšej sociálnej vrstvy a z prípadného návratu do rómskej osady či mestskej kolónie a zároveň zvýšiť integráciu príslušníkov tejto vrstvy do lokálneho spoločenstva (pozri tiež Vašečka, I., 2000).

4. PRÍČINY MIGRÁCIE

Široká, celospoločenská diskusia, ktorá sa dotýkala problematiky migrácie Rómov bola do istej miery spojená aj s odhadovaním či dohadovaním sa o príčinách tejto migrácie.

Z diskusie v masovokomunikačných prostriedkoch a z vyhlásení zodpovedných predstaviteľov vlády, verejnej správy a rómskych mimovládnych organizácií možno vypožorovať dve jasne protichodné roviny uvažovania o príčinách migrácie Rómov – tzv. „etnoturistická“ a „diskriminačná“ (pozri boxy 2 a 3).

Box 2

Takzvaná „etnoturistická“ rovina uvažovania o príčinách migrácie Rómov

Táto rovina uvažovania prevažuje v nerómskom prostredí. Podľa nej príčiny migrácie Rómov súvisia s individuálnymi stratégiami tých Rómov, ktorí sú navyknutí zneužívať dávky systému sociálneho zabezpečenia, resp. súvisia s konaním tých, ktorí sa snažia využívať migrujúcich Rómov na vlastné obohacovanie.

Masové odchody Rómov boli zväčša hodnotené ako zorganizované. Niektorí predpokladajú, že informácie o možnosti využívať sociálne systémy

krajín EÚ sprostredkovali Rómom tí, ktorí majú záujem o politickú destabilizáciu spoločnosti a očiernenie súčasnej vládnej koalície v očiach jej partnerov z krajín EÚ. Iní predpokladajú, že tieto informácie mohli sprostredkovať bohatší Rómovia, ktorí úžerou rozmnožujú svoj kapitál. Bez viny údajne nie sú ani niektoré cestovné kancelárie, ktoré na migrácii dobre zarábajú. Niektoré britské úrady zasa vyhlásili, že majú indície o organizovaní odchodov bližšie neurčenou anglicko-rómskou skupinou. Nič z toho sa však nepotvrdilo a domnienky zostali domnienkami. Pred verejnosťou však Rómom ostala nálepka špekulantov a nespoľahlivých občanov (Vasečka, I., 2000).

„Etnoturistickú“ rovnu uvažovania o príčinách migrácie Rómov svojimi neoficiálnymi vyjadreniami podporili aj niektorí predstavitelia vlády. Z takéhoto posúdenia však nepriamo vyplýva, že Rómovia sa správajú nezodpovedne a nezáleží im na dobrom mene Slovenska v zahraničí a usilujú sa špekulatívne využiť azylové politiky cieľových krajín vo svoj prospech.

V tejto súvislosti je potrebné dodať, že migrácia a emigrácia obyvateľov Slovenska s výnimkou azylovej migrácie Rómov sa v médiách reflektuje v podstatne inom svetle – ako legitímna snaha ekonomicky motivovaných ľudí maximalizovať svoje príjmy. Celý fenomén je zasadený do obvyklého historického kontextu, teda odkazovaním na národné tradície, keď v 19. a 20. storočí mnohí ľudia zo Slovenska odchádzali za prácou do zahraničia (pozri tematické strany v denníku Sme, 1. 6. 2002, s. 3, a 6. 5. 2002, s. 5).

Box 3

Takzvaná „diskriminačná“ rovina uvažovania o príčinách migrácie Rómov

Túto teóriu zastávajú predovšetkým rómski predstavitelia. Podľa nej je prvotnou príčinou migrácie predovšetkým diskriminácia, najmä skrytá. Ako dôkaz uvádzajú represie zo strany členov hnutia skinheads. Hovoria tiež o diskriminačných činoch niektorých príslušníkov polície a úradníkov verejnej správy. Spomínajú aj zhoršujúcu sa, už takmer katastrofálnu sociálno-ekonomickú situáciu Rómov. Tá podľa nich do istej miery súvisí s diskrimináciou Rómov na trhu práce, s veľmi nízkou mierou zamestnávania Rómov v štátnej správe a s diskrimináciou rómskych podnikate-

lov. Podľa tejto teórie odchádzajú Rómovia za lepším životom, pretože Slovensko im ukazuje prevažne svoju negatívnu tvár (Vašečka, I., 2000).

Je evidentné, že **oba typy mediálnej reflexie emigrácie Rómov sa vyznačujú zjednodušaním, jednostrannosťou a neodôvodneným zovšeobecňovaním**, ktoré neumožňuje dosiahnuť konsenzus v názoroch na riešenie daného problému. Obe sú polopravdami, ktoré oslobodzujú spoločnosť od potreby hlbšej reflexie problému migrácie Rómov. Pravda je však oveľa viacrozmernejšia. Nedostatok komplexných výskumov ale znemožňuje zafinovanie presných príčin migrácie. V súčasnej situácii nedostatku dát môžeme jedine načrtnúť určité podmienky či podnety, ktorých výsledkom je osvojenie si migrácie ako kolektívnej stratégie lokálneho rómskeho spoločenstva. Tie sa však môžu líšiť od komunity ku komunite.

1. Existencia vzoru a neformálne poskytovaná informácia a pomoc.

Riešenie situácie niekoho, kto uspel pri migrácii, sa stáva vzorom, modelom pre iných. Táto neformálne poskytovaná informácia a pomoc sa šíria komunikačnými kanálmi pospolitosti. Výsledkom sú spontánne odchody, na ktoré sa až neskôr začínajú nabalovať kalkulácie a špekulácie, a tiež reálne organizovanie tohto pohybu (napríklad Pavlovce nad Uhom).

2. Legislatívne úpravy a kalkulácia zisku.

Pobytom v zahraničí niektorí Rómovia dokázali získať pomerne značný obnos finančných prostriedkov, vyžadovalo si to však značnú konzumnú disciplínu, získavanie predmetov dlhodobej spotreby ich zberom na uliciach a schopnosť opraviť si ich. Zároveň sa podnetom na migráciu môžu stať aj legislatívne úpravy, a tak odchod do zahraničia môže byť pre niektorých ľudí zaujímavý aj v situácii, keď si naspäť neprinesú takmer nijaké peniaze.

3. Organizovanie migrácie a nezáujem štátu o organizátorov.

Sú známe prípady, keď tí, čo dlhujú peniaze úžerníkom, boli nútení migrovať, aby získali prostriedky na splatenie dlhu, resp. že migrujú tí, čo peniaze požičiavajú, resp. na cestu si požičiavajú a po návrate musia splatiť dlh (napríklad Luník IX).

4. Rasovo motivované násilie a pocit bezbrannosti.

Rasovo motivované násilie na Slovensku existuje a zohráva úlohu podnetu na migráciu. Každý zo skupiny žiadateľov o azyl informoval v krajinách EÚ o strachu z násilia. Iba menšia časť zo žiadateľov o azyl sa však stala obeťou nejakého rasovo motivovaného útoku (Vašečka, I., 2000).

5. POSTOJ RÓMOV K SLOVENSKU A K EURÓPSKEJ ÚNII

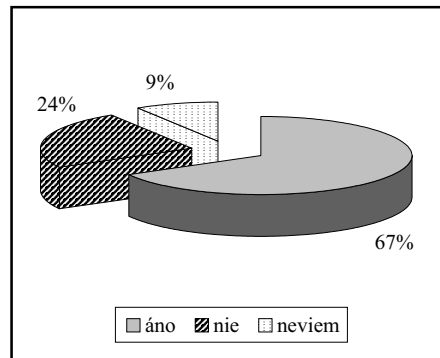
Európsky parlament deklaroval na summite Európskej únie v Göteborgu v júni 2001 svoj cieľ skončiť v roku 2002 prístupové rokovania s tými kandidátmi, ktorí sú pripravení. Slovenská republika tak dostala signál, že pri splnení všetkých prístupových podmienok by sa mohla zúčastniť na voľbách do Európskeho parlamentu v roku 2004. Dá sa preto predpokladať, že Slovensko stojí tesne pred dverami EÚ. Aký postoj k týmto integračným ambíciám zastávajú Rómovia? V čom vidia výhody a v čom nevýhody integrácie? A aký je vlastne ich postoj k Slovensku ako k ich rodnej krajine? Na tieto otázky sme sa prostredníctvom výskumu pokúsili nájsť odpoveď.

5.1. POSTOJE RÓMOV VOČI SLOVENSKU

Rómovia vo výskume *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* vyjadrovali pozitívne vzťahy k Slovensku, relatívne vysokú mieru identifikácie s krajinou svojho pôvodu. Pri otázke „Keby ste si mohli vybrať krajinu, v ktorej sa narodíte, vybrali by ste si Slovensko?“ odpovedalo 66,9 % respondentov kladne, 24,8 % záporne a 8,4 % sa k tejto otázke nevedelo vyjadriť. Tí, ktorí odpovedali záporne, často dodávali, že sa narodili v Česku a tam by aj chceli žiť, len určitá časť (tú však nie je možné percentuálne vyjadriť) vyjadrila vyslovenú nespokojnosť so Slovenskom ako rodnou krajinou. Tí, ktorí odpovedali, že „nevedia“, obvykle tvrdili, že v iných krajinách nežili a preto nemôžu túto otázku posúdiť.

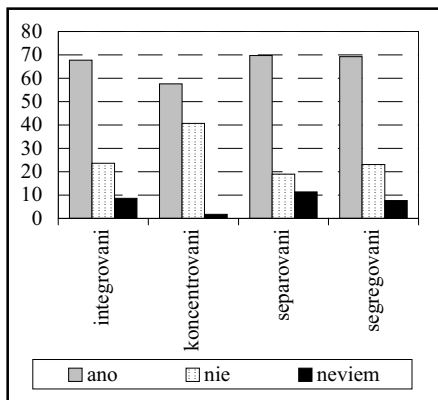
Tieto výsledky sú porovnateľné s majoritnou populáciou, ktorá by si podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky (január 1999) vybrala opäť Slovensko za krajinu svojho narodenia určite áno alebo skôr áno v 66,8 % prípadov a nie alebo skôr

Graf 5
Vybrali by ste si Slovensko za krajinu svojho narodenia?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Graf 6
Vybrali by ste si Slovensko za krajinu svojho narodenia – podľa miery integrácie

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

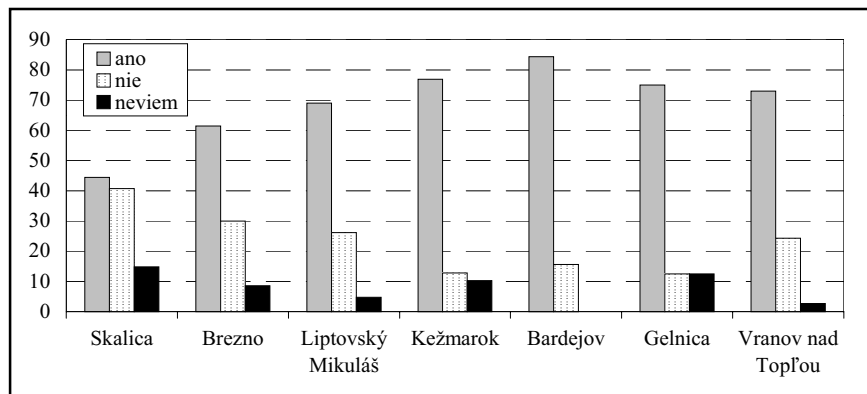
Ak by sa však táto hypotéza zakladala na pravde, mala by sa týkať aj Rómov žijúcich segregovane, pretože ich životné podmienky sú veľmi podobné.

nie v 28,1 % prípadov. Nevyhraný postoj k tejto otázke malo 5,1 % majority.

Tento pocit identifikácie súvisí najmä s mierou integrácie. Na prvý pohľad (pozri graf 6) je zrejماً odlišnosť medzi Rómami žijúcimi koncentrovane a medzi všetkými ostatnými kategóriami Rómov. Tento jav je veľmi zaujímavý, ale ťažko interpretovateľný. Môžeme postaviť hypotézu, že Rómovia, žijúci koncentrovane vnútri mesta či obce, bez intenzívnejších kontaktov s majoritou a s okolitým svetom siahajúcim za rámec osady či geta, nemajú natoľko rozvinutú imagináciu, aby si dokázali predstaviť narodenie niekde inde ako tam, kde sa narodili.

Graf 7

Vybrali by ste si Slovensko za krajinu svojho narodenia – podľa okresov

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Môžeme preto usúdiť, že tieto rozdiely sú náhodné a sú dané nízkou a nereprezentatívnou vzorkou.

Výraznejšie rozdiely v miere identifikácie s krajinou pôvodu sa ukázali na regionálnej úrovni (pozri graf 7). Najvyššiu mieru vykazujú Rómovia žijúci v okrese Bardejov, najnižšiu žijúci v Skalici.

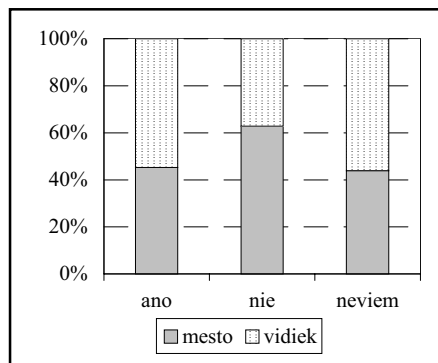
Štatisticky významné rozdiely sa potvrdili aj medzi mestom a vidiekom (pozri graf 8). Vyššiu mieru identifikácie vykazujú Rómovia žijúci na vidieku. V tejto lokalite žijú zároveň tí, ktorí sú nerozhodnutí.

Autorov výskumu zaujímalo, ako Rómovia definujú domov, čo pre nich znamená byť niekde doma. Bolo im predložených niekoľko výrokov na posúdenie a na relatívne silnú väzbu so Slovenskom poukazujú aj výsledné zistenia (pozri graf 9).

Takmer polovica respondentov vyjadrila postoj, že Slovensko je ich domovom a chcú tu prežiť celý svoj život. Okrem silnej väzby ku krajine pôvodu nám výsledky výskumu naznačujú aj vysokú pripútanosť k rodine, ktorá má pre Rómov tradične veľký význam. Za domov v 27,6 % považujú miesto, kde žije ich rodina. Výrazne menej respondentov (9,6 %) odpovedalo, že domov je tam, kde je chlieb – považujú teda svoju sociálno-ekonomickú situáciu za determinujúcu pre spokojnosť v živote a preto ju nespájajú s konkrétnym miestom. Môžeme vysloviť hypotézu, že práve táto skupina respondentov by v prípade vidiny lepšieho ekonomického zabezpečenia opustila Slovensko a migrovala by do krajiny s vyššou životnou úrovňou.

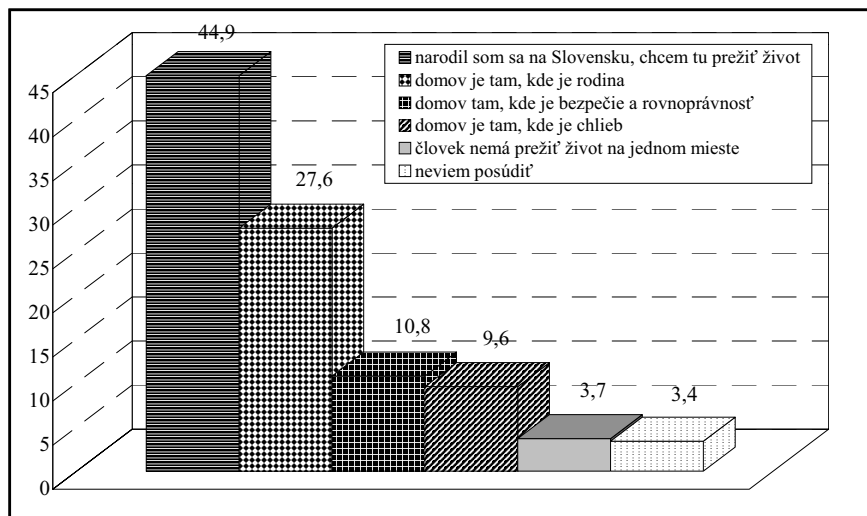
Podobne je to aj s pocitom bezpečia a rovnocennosti. Miesto, kde sú vnímaní ako rovnocenní členovia spoločnosti, pokladajú za svoj domov. V tomto prípade môže ísť o respondentov, ktorí často prichádzajú do konfliktu s majoritou, prípadne pociťujú nejakú z foriem diskriminácie. Postoj vyjadrujúci úplnú nezáväznosť a voľnosť, ako aj potrebu presúvať sa z jedného miesta na druhé bol relevantný iba pre 3,5 % respondentov.

Graf 8
Vybrali by ste si Slovensko za krajinu svojho narodenia – podľa lokality

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Graf 9
Definovanie domova

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

5.2. POSTOJE RÓMOV VOČI ČLENSTVU V EÚ

Keďže pred vstupom do EÚ, po splnení všetkých negociačných kapitol, budú o vstupe nakoniec rozhodovať aj občania SR v ratifikačnom referende, autorov zaujímala aj skutočnosť, ako by na túto otázku odpovedali Rómovia – keby sa referendum konalo v čase výskumu. Keďže podľa odhadov demografov Rómovia reálne tvoria okolo 8 % populácie, môže mať ich hlas významný dopad na výsledok referenda. Výskum naznačil, že sa nemusíme obávať toho, že by rómska minorita ohrozila naše integračné ambície. Odpovede na túto otázku boli veľmi porovnateľné s postojom majority (pozri graf 10).

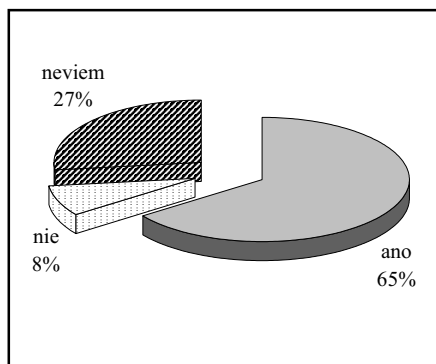
Pre porovnanie, podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky 67,9 % populácie súhlasí alebo skôr súhlasí so vstupom s EÚ a 24,1 % nesúhlasí alebo skôr nesúhlasí. Tých, čo nesúhlasia so vstupom do EÚ, je teda medzi majoritou dvakrát toľko ako medzi Rómami. Na druhej strane medzi Rómami je viac nerozhodnutých než u majority (*Aktuálne problémy...*, jún 2002).

Podľa výskumu agentúry FOCUS z mája 2002, integrácia do EÚ má väčšinovú podporu vo všetkých sociálnych a demografických skupinách. Toto

smerovanie Slovenska nadpriemerne podporujú najmä príslušníci mladšej a strednej generácie. Podobnú tendenciu vidíme v prípade vzdelania a veľkosti sídla. Vo všeobecnosti by sme mohli povedať, že smerovanie do EÚ vo väčšej miere podporujú mladší, vzdelanejší, v mestskom prostredí žijúci ľudia.

V prípade Rómov sa ukazujú podobné tendencie ako u majority. Hoci integrácia do EÚ má vysokú podporu vo všetkých socio-demografických skupinách, môžeme na základe výskumu identifikovať malé rozdiely medzi rôznymi vzdelanostnými a vekovými skupinami, ako aj medzi obyvateľmi mesta a vidieka, ktoré sa plne zhodujú s tendenciami identifikovanými medzi majoritnou populáciou.

Graf 10
Súhlasíte so vstupom Slovenska do Európskej únie?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

5.3. VÝHODY A NEVÝHODY ČLENSTVA V EÚ OČAMI RÓMOV

Veľmi zaujímavé boli zistenia týkajúce sa reflektovaných výhod, resp. nevýhod vstupu do EÚ. Respondentom bola kladená otvorená otázka⁴, na ktorú odpovedali prostredníctvom voľného rozhovoru. Mohli pritom uviesť toľko výhod a toľko nevýhod, koľko v rámci svojich možností dokázali identifikovať. Keďže táto otázka nie je jednoduchá a vyžaduje istú mieru imaginácie, vedomostí a rozhladenosti, bola pre Rómov značne náročná, čo sa prejavilo aj v uvádzaných odpovediach, v ktorých dominovali odpovede typu: „neviem si to vôbec predstaviť“, „nemám ani tušenie“, „naozaj neviem“...

Ukázalo sa, že **Rómovia sú veľmi slabo informovaní o skutočných, objektívnych výhodách a nevýhodách členstva v EÚ**. Dôvodom je sčasti ich nezaujím o dianie v štáte, nízke vzdelanie, nízka schopnosť abstraktne myslieť. Z odpovedí je cítiť, že neuvádzajú tie výhody či nevýhody, ktoré by buď podľa ich mienky, alebo podľa nejakého objektívneho zdroja mohli reálne nastať, ale do ich výpovedí prenikajú skôr ich túžby a želania, či naopak strach a obavy. Dôkazom toho je aj fakt, že väčšinou **uvádzajú výhody a**

114 | nevýhody dotýkajúce sa iba ich osobne a nie tie, ktoré sú významné na úrovni štátu ako celku.

Kedže prevažná väčšina respondentov súhlasí so vstupom do EÚ, aj v **odpovediach prevládalo deklarovanie rôznych výhod v prospech nevýhod**. Respondenti uvádzali výhody vzťahujúce sa k ekonomickej, politickej aj k sociálnej dimenzii problematiky. Podľa výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002*, takmer tretina respondentov (27 %) uviedla, že v súvislosti so vstupom do EÚ očakáva vznik nových pracovných miest a od toho sa odvíjajúcu možnosť zamestnať sa. Naopak, iba dvaja respondenti zo vzorky 323 za výhodu považujú skutočnosť, že sa zvýšia sociálne dávky.

Už v predchádzajúcich výskumoch sa zistilo, že Rómovia deklarujú ako jeden z najväznejších problémov, s ktorým sa potýkajú, nezamestnanosť a od nej sa odvíjajúce viaceré sociálne problémy, napríklad závislosť od sociálnych dávok. Aj tento výskum do istej miery nabúral mýtus o tom, že Rómovia nepracujú preto, lebo sú leniví a neschopní a spoliehajú sa výlučne na to, že štát sa o nich postará. Pravdivejšie sa ukazuje tvrdenie, že nemôžu nájsť pracovné uplatnenie sčasti aj v dôsledku existencie objektívnych bariér na trhu práce, ako napríklad nízkeho dopytu po nekvalifikovanej alebo polokvalifikovanej pracovnej sile, diskriminácie atď.

Jednou z najfrekvencovanejších odpovedí (17,6 %) na otázku výhod integrácie do EÚ bola veľmi všeobecná odpoveď – zvýšenie životnej úrovne. Táto odpoveď sa dá interpretovať ako dôsledok nízkych vedomostí a orientácie v problematike, čoho dôsledkom sú zovšeobecňujúce a nič nehovoriace odpovede. Taktiež však, najmä zo spôsobu formulácie tejto odpovede môžeme usúdiť, že zlepšenie socio-ekonomickej situácie, deklarované ako výhoda začlenenia sa do EÚ je viac odrazom ich želania než objektívnym, overeným faktom. Dôkazom toho je aj skutočnosť, že odpovede väčšinou neznejú: „zlepší sa náš život“, „budeme sa mať lepšie“, ale „aby sa zlepšil náš život“, „aby sme sa mali lepšie“ (*Rómovia pred...*, 2002).

Najvýraznejšie rozdiely v odpovediach sú dané najmä v závislosti od regiónu. Respondenti zo západného či stredného Slovenska, ktorí sú charakteristickí vyššou mierou vzdelania, pochádzajú prevažne z integrovaného prostredia a sú častejšie zamestnaní frekvencovanejšie uvádzajú odpovede dotýkajúce sa makroúrovne sledovaného javu. V ich odpovediach sa odráža určité poznanie problematiky. Ako výhody integrácie uvádzajú, okrem vyššie spomenutých, aj stabilizáciu a posilnenie meny spoločnej pre štáty EÚ, príliv zahraničných investícií, bezcolné obchodovanie, zvýšený dopyt po slovenských výrobkoch či dosiahnutie rovnakej ekonomickej úrovne s ostatný-

mi členskými štátmi. Takéto typy odpovedí sa v menej rozvinutých regiónoch východného Slovenska takmer vôbec neobjavovali.

Vo všetkých okresoch Slovenska boli vysoko zastúpené odpovede priamo sa dotýkajúce sociálnej situácie Rómov. **Z výrokov respondentov je možné vypozerovať konkrétne problémy, s ktorými sa potýka ich rodina či širšia komunita.** Jedni považovali za výhodu členstva v EÚ lepšie školy, vyššiu úroveň zdravotníckych zariadení, iní zlepšenie podmienok bývania, nižšiu mieru kriminality, pokles diskriminácie či zlepšenie medziludských vzťahov. Dá sa predpokladať, že tieto deklarácie sú dôsledkom nedostatku alebo nízkej úrovne škôl, zdravotníckych zariadení, bývania, vysokej úrovne kriminality, diskriminácie či zlých medziludských vzťahov v tej ktorej obci.

V odpovediach respondentov sa taktiež prejavila **nízka miera rozlišovania medzi EÚ a Severoatlantickou alianciou.** Uvádzali preto často aj výhody ako posilnenie bezpečnosti štátu, spoločná obrana proti nepriateľovi, zabezpečenie mieru atď. Veľmi zaujímavé, aj keď zriedkavé bolo zaradenie zvýšenej kontroly zo zahraničia medzi výhody vstupu do EÚ. Táto skutočnosť bola však častejšie deklarovaná ako nevýhoda.

Ako bolo spomínané vyššie, jednou z najmedializovanejších tém týkajúcich sa rómskej menšiny je migrácia do krajín Európskej únie a jej možná zvýšená miera po vstupe do tejto medzinárodnej aliancie. Aj v prípade otázky týkajúcej sa výhod a nevýhod vstupu do EÚ môžeme zachytiť isté trendy. Iba 14 respondentov, čo predstavuje 4,3 % celej vzorky, uviedlo migráciu za prácou ako jednu z výhod členstva v EÚ. Dá sa predpokladať, že títo respondenti vážne uvažujú o odcestovaní zo Slovenska za prácou. Frekventovanejšie bola uvádzaná výhoda otvorených hraníc a bezvízového styku, ktorú uviedlo 15 % respondentov. Títo respondenti sa však nedajú považovať výlučne za potenciálnych migrantov, pretože sem treba zahrnúť aj tých, ktorí len chcú cestovať bez problémov.

Nijaké výhody vstupu do únie nevidelo 27 respondentov, čo predstavuje 8 % vzorky – to sa presne zhoduje s mierou tých, ktorí v otázke súhlasu či nesúhlasu s členstvom v EÚ odpovedali záporne.

Pre porovnanie, aj výskum ÚVVM (jún 2001) kládol majoritnej populácii podobnú otázku s tým rozdielom, že táto otázka bola uzavretá, čiže respondenti mali dopredu určené možnosti odpovedí, z ktorých mali možnosť vybrať najviac tri. Zástupcovia majoritnej populácie uvádzali na prvých troch miestach, na rozdiel od Rómov, výhody vstupu, ktoré sa netýkali primárne individua, ale skôr sekundárne, prostredníctvom posilnenia pozície štátu. Boli to výhody typu celkový hospodársky rozvoj SR, posilnenie medzinárodného postavenia SR a finančná pomoc Slovensku zo strany krajín EÚ. Vznik no-

116 | vých pracovných príležitostí, ktoré Rómovia uvádzali jednoznačne najfrekventovanejšie, sa dostal až na štvrté miesto.

Výhody, ktoré uvádzali reprezentanti majority sa zhodovali s rómskymi, iba ak sa dotýkali primárne individua – ochrana ľudských práv a slobôd, ochrana práv národnostných menšín, zvýšenie životnej úrovne, možnosť pracovať v krajinách EÚ. Iné majoritou uvádzané výhody ako posilnenie demokratických princípov, zladenie právneho systému SR s právnym systémom EÚ či zlepšenie možností pre rozvoj poľnohospodárstva sa v odpovediach Rómov nevyskytovali. Tieto rozdiely však mohli byť odrazom odlišnej metodológie. Môžeme vysloviť hypotézu, že ak by majorita bola oslovená vo forme otvorenej otázky, aj jej odpovede by sa týkali vo vyššej miere priamo dopadov na ich individuálnu existenciu.

Nevýhody vstupu do EÚ boli vo výskume *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* uvádzané menej frekventovane, takmer 15 % respondentov nedokázalo uviesť nijakú nevýhodu. Je však problematické odhadnúť, koľko z nich skutočne nijaké nevýhody členstva nevidí, a koľkí si ich iba nedokážu predstaviť a pomenovať.

Ako jednoznačne najfrekventovanejšie **negatívum vstupu do EÚ bolo uvádzané zvýšenie cien tovarov a služieb a celkovo zvýšenie životných nákladov**. Takmer tretinu (27 %) všetkých uvádzaných negatív tvorila práve táto nevýhoda. Respondenti sa tiež obávajú, že sa na dlhší čas prudko zníži životná úroveň, štát sa zadlží, nastane boj o pracovné miesta. U Rómov je zjavná tiež relatívne vysoká dávka skepticizmu, pretože mnohí z nich tvrdia, že vstupom do EÚ sa aj tak nič nezmení, resp. budú z toho profitovať iba bohaté vrstvy, prípadne politici a Rómovia ostanú naďalej chudobní a diskriminovaní. Taktiež sa, aj keď veľmi zriedka, objavujú názory očividne podložené objektívnymi faktami. Veľkým prekvapením bolo, že respondent z okresu Skalica uviedol, že aj po vstupe do EÚ budeme mať na sedem rokov obmedzenú možnosť voľného pohybu pracovnej sily. To je skutočnosť, ktorú neovláda veľká časť majoritnej populácie.

Vo vymenúvaní negatív sa objavil ešte zjavnejšie a očividnejšie problém nerozlišovania medzi Európskou úniou a NATO. Mnohí respondenti sa obávajú hrozby vojny, toho, že by mali povinnosť ísť bojovať za cudzie krajiny, prípadne že na územie našej krajiny prídu cudzie vojská, ktoré my budeme musieť z vlastných zdrojov živiť.

Taktiež sa tu prejavuje nechť ovládania inými, hrozba toho, že nám budú rozkazovať a vyvyšovať sa nad nami, budeme ich musieť poslúchať, budú nás posudzovať prísnejšie ako samých seba, že nás ešte dlho nebudú prijímať ako rovnocenných členov a dajú nám to pocítiť. Zaujímavé, niekedy až mierne

úsmevné sú vyjadrenia o tom, že ak by sme boli členmi EÚ, museli by sme sa zapájať, či dokonca vnímanie EÚ ako priestoru, do ktorého by sme sa museli premiestniť, akonáhle by sme sa stali členmi EÚ. Vyjadrujú to napríklad výroky: „nechcem ísť do EÚ, pretože tam nikoho nepoznám“, alebo „neovládam jazyk, ktorým sa hovorí v EÚ“.

Z odpovedí boli taktiež zrejme obavy zo zvýšenia kriminality. Rómovia si často spájajú západ s rozšírením sociálno-patologických javov, ktoré by sa po vstupe rozšírili aj na naše územie. Obávajú sa zvýšenia kriminality, miery vražd, znásilnení, rozšírenia drog, príchodu mafie, prostitúcie či hnutia skinheads.

Pri porovnávaní týchto odpovedí s majoritnou populáciou možno konštatovať podobné zistenia ako v prípade deklarovaných výhod, aj keď v tomto prípade je zjavná väčšia zhoda. Zhoda je aj na prvom mieste uvádzaných najvýznamnejších nevýhod. Je ňou, ako bolo spomenuté vyššie, nárast cien tovarov a služieb. Rómovia a majoritná populácia sa tiež zhodujú v nevýhodách, akými sú obmedzenie suverenity štátu a nerovnocennosť partnerstva Slovenska s ostatnými krajinami EÚ, aj keď tieto neboli medzi majoritou zastúpené až tak často ako u Rómov. Ostatné nevýhody, ktoré sa frekventovane vyskytli u majority – ako nevyhnutnosť podriaďiť sa právnomu systému EÚ, ovládnutie hospodárskych významných slovenských podnikov zahraničnými podnikateľmi či úpadok poľnohospodárstva sa naopak vôbec nevyskytli u zástupcov rómskej minority (Názory, č. 2/2001).

Možnosť porovnania týchto dvoch výskumov je však do značnej miery obmedzená. Kým výskum *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* v podstate nebol sociologickým výskumom v pravom slova zmysle, skôr len sondou do problematiky, výskum ÚVVM (jún 2001) bol veľkým reprezentatívnym výskumom na vzorke 1064 respondentov.

POZNÁMKY

1. Slovenský právny poriadok definuje bezpečnú krajinu pôvodu ako štát s demokratickým zriadením, odkiaľ pochádza cudzinec žiadajúci o priznanie postavenia utečenca a kde nedochádza k prenasledovaniu z rasových, národnostných alebo náboženských dôvodov, alebo z dôvodu príslušnosti k určitej sociálnej skupine či zastávania určitých politických názorov. Pojem bezpečnej krajiny je upravený taktiež v *acquis communautaire*, konkrétne v Londýnskej rezolúcii z 30. novembra 1992, ktorá ju definuje ako krajinu, v ktorej sa dá jasne preukázať, objektívnym a dokázateľným spôsobom, že neprodukuje utečencov. Cieľom vypracovania tohto pojmu je napomôcť vytvoreniu harmonizovaného prístupu

- 118 k žiadostiam z krajín, v ktorých vzniká veľké množstvo zjavne neopodstatnených žiadostí a znížiť tlak na systémy určovania azylu, ktoré sú preťažené skúmaním týchto žiadostí (Murín, 2002).
2. Bolo by vhodné zastaviť sa na tomto mieste na chvíľu pri pojme „exodus“. Propagandistická hodnota tohto slova spočíva v predstave celého národa smerujúceho do zaslúbenej zeme. Uvedomme si však, o akých počtoch ľudí vlastne hovoríme. Hoci počet Rómov, ktorí sa pokúsili získať azyl v niektorej z krajín Európskej únie je dosť vysoký (pozri tabuľku 1), tvorí iba zlomok reálneho odhadu skutočného počtu Rómov (podľa demografa B. Vaňa je to okolo 379 200 Rómov). Ak považujeme odhady počtu Rómov, ktorí požiadali o azyl a odhad skutočného počtu Rómov žijúcich na území SR za pravdivé, vychádza nám, že odišli iba necelé 4 % rómskej populácie. Ťažko teda môžeme hovoriť o celom národe.
 3. Po zrušení vízovej povinnosti pre slovenských občanov zo strany Belgicka 10. apríla 2001 sa obnovil záujem slovenských Rómov o túto krajinu, avšak po mesiaci opadol. V prvom polroku 2002 čelilo novej vlne žiadostí o politický azyl Švédsko. Všetkých 421 nielen rómskych žiadostí, ktoré od začiatku roka evidovali, bolo zamietnutých (<http://www.twist.sk>, 5. 6. 2002, 18.00).
 4. Pri takýchto náročných témach sa ukázalo vhodné nepodsúvať rómskym respondentom nijaké dopredu zvolené varianty, pretože sa často stáva, že súhlasia so všetkými. Je lepšie nechať ich radšej rozmyslieť si odpoveď, ktorá je im vlastná, aj keď sa možno nezhoduje s objektívnou skutočnosťou.

Kapitola 5

RÓMOVIA VERZUS MAJORITA – POSTOJE, VZŤAHY, KONFLIKTY

1. ÚVOD

Sociálne napätie medzi majoritnou populáciou a Rómami je v súčasnej dobe aktuálnou témou. Denne sa v médiách objavujú nové informácie o rasovo motivovaných útokoch voči Rómom, a na druhej strane správy o kriminalite samotných Rómov a o vzájomných konfliktoch s majoritou. Jedným z hlavných dôvodov, prečo bola časť o konfliktoch zaradená práve do výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* je fakt, že táto téma sa stáva nielen mediálne značne frekventovanou, ale aj politickou.

V mnohých prípadoch sa potenciálna konfliktnosť vzťahov medzi Rómami a Nerómami podceňuje, avšak často je mediálne hypertrofovaná a zneužívaná politikmi v predvolebnej kampani. Možno tvrdiť, že oba spomínané póly sú skreslenou realitou a vzhľadom na to je potrebné zaplniť informačnú medzeru relevantnými údajmi. Jedným z cieľov výskumu bolo zistiť, ako Rómovia vnímajú svoje vzťahy s majoritou a aký vývoj vzťahov do budúcnosti očakávajú.

Tento aspekt problému sa doteraz v dostatočnej miere neskúmal. Pre identifikáciu príčin a možných dôsledkov negatívnych vzťahov medzi Rómami a majoritou je však nevyhnutné vedieť, ako sami Rómovia vnímajú tieto vzťahy a čo považujú vo vzťahu s majoritou za najväčší problém. Ďalším dôvodom, prečo je oblasť postojov, vzťahov a konfliktov v súčasnosti aktuálna, je narastajúci pocit ohrozenia, ktorý vzniká u majoritnej populácie v súvislosti s Rómami.

Box 1 **Prípád Dobšiná**

Dobrym príkladom, ako je možné vyvolať v občanoch pocit ohrozenia a zároveň „pomôcť vlastnej predvolebnej kampani“ je príklad petície v meste Dobšiná z júla 2002. Sekretariát splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity a Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja SR pripravili *Návrh programu podpory výstavby obecných nájomných bytov odlišného štandardu, určených pre bývanie občanov v hmotnej núdzi ako i technickej vybavenosti v rómskych osadách*, vďaka ktorému od apríla 2002 môžu obce získať na výstavbu obecných nájomných bytov až 80-percentnú štátnu dotáciu, pričom zostávajúcich 20 % má pokryť obec.

Mnohé obce, v ktorých časť obyvateľov tvoria Rómovia túto možnosť využili. Obec Žehra napríklad realizuje projekt výstavby 41 bytových jednotiek so zníženým štandardom pre Rómov pôvodne žijúcich v osade. Pretože obec nemala dostatok prostriedkov na dofinancovanie potrebných dvadsiatich percent, zapojila do stavby bytových domov samotných Rómov. Účasť Rómov na výstavbe bytov je efektívna z niekoľkých hľadísk. Na jednej strane ich mobilizuje k riešeniu vlastnej sociálnej situácie, na druhej strane zmierňuje negatívny postoj majority k riešeniu situácie Rómov, pretože vyvracia názor, že „Rómovia dostávajú všetko zadarmo“. Úspešnosť tohto projektu možno zaznamenať aj v mnohých ďalších obciach Slovenska.

Na základe iniciatívy agentúry Roma Slovakia schválilo v marci 2002 mestské zastupiteľstvo v Dobšinej projekt bytovej výstavby. Nové bytové jednotky sa mali postaviť na okraji mesta. Dňa 15. júla 2001 vydala agentúra SITA správu o petičnej akcii, ktorú vyhlásila miestna organizácia Pravej Slovenskej národnej strany (PSNS) v Dobšinej. Text petície znel: „Nesúhlasím s výstavbou bytov pre občanov cigánskej národnosti na území mesta Dobšiná, nakoľko hrozí prílev neprispôsobivých občanov cigánskej národnosti z okolia, dokonca aj z iných okresov a krajov“.^a

V uvedenej správe sa uvádza, že petíciu podpísalo 1 700 obyvateľov mesta. Časť z nich tvorili miestni Rómovia, ktorí tvrdia, že petíciu podpísali preto, lebo sa boja prisťahovania Rómov z iných okresov. „Prišli sem gádžovia z mesta a povedali, že sa do osady prisťahuje 500 Rómov z Popradu a že im primátor postaví nové byty,“ (vyjadrenie jedného z miestnych Rómov).

Primátor mesta však tvrdí, že projekt bol pripravený pre Rómov žijúcich v súčasnej osade, v ktorej ľudia žijú v zlých hygienických podmienkach. Nemožno však vylúčiť, že do novopostavených bytov sa nastahujú Rómovia z iných okresov, ktorí budú schopní platiť nájomné.

Josef Červeňák, riaditeľ agentúry Roma Slovakia, považuje túto petíciu za začiatok predvolebných aktivít PSNS. „Slotovci rozširujú nepravdy. Byty sú určené domácim Rómom, ktorí žijú v zlých sociálnych podmienkach“.^b Politický motív podľa neho potvrdzuje aj fakt, že petíciu podpísali aj poslanci, ktorí pôvodne hlasovali za schválenie projektu výstavby bytov so zníženým štandardom.

Dôsledkom tohto prípadu je stav, keď vznikajú obavy na strane majoritného obyvateľstva aj u samotných Rómov. Nerómovia sa boja nárastu počtu Rómov v meste, Rómovia sa obávajú zhoršenia životných podmienok v prípade prisťahovania ďalších Rómov. Rómovia, ktorí sa prisťahovali v nedávnej minulosti, sa zasa obávajú vystahovania napriek tomu, že domy a byty, v ktorých žijú, majú legálne odkúpené. **Nedostatok informácií, prípadne neposkytnutie dostatočného množstva informácií viedlo ku vzniku otvoreného konfliktu v oblasti, kde doteraz Rómovia aj Nerómovia žili v relatívne bezkonfliktnom spoložití.**

Poznámka:

a) Podľa Magdolénová – Horňáková – Pompa: *Strach pred strachom*. Roma Press Agency.

<http://www.rpa.sk/clanok.aspx?o=zc&n=124&l=sk>

b) Tamže.

Vyvolanie pocitu ohrozenia u obyvateľov možno považovať za efektívny nástroj presadzovania politických názorov, najmä ak sú nacionalisticky orientované. Zároveň možno ovplyvňovať verejnú mienku v oblastiach, kde Rómovia nežijú, najmä prostredníctvom skreslených informácií poskytovaných médiami.

Bez ohľadu na to, či sú konflikty medzi Rómami a majoritou podceňované alebo nadsadzované a politicky zneužívané, je zrejmé, že sa vyskytujú a majú tendenciu narastať. Otvorené konflikty sú však krajnou podobou interakcie medzi spomínanými kategóriami obyvateľstva, ich analýza nemôže byť efektívna bez identifikácie jednotlivých faktorov, ktoré na ich vznik pôsobia. Potenciál vzniku konfliktov totiž v slovenskej spoločnosti pretrváva v podobe predsudkov, stereotypov, nepriateľstva a odmietania Rómov ako špecifickej kategórie obyvateľstva. Predsudky a stereotypy majú výrazný vplyv na správanie členov spoločnosti voči príslušníkom menšín.¹

2. FORMOVANIE POSTOJOV A VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV

Vytváranie predsudkov a stereotypov voči Rómom na Slovensku a následný vznik nepriateľských a odmietavých postojov bol v minulosti a je aj v súčasnosti formovaný množstvom faktorov. Vo všeobecnosti môžeme vymedziť tri základné dimenzie, na ktorých je možné hľadať korene vzniku konfliktov medzi Rómami a nerómskym obyvateľstvom.

- **Historické súvislosti** – vzájomné formovanie vzťahov medzi Rómami a majoritou v období ich príchodu do Európy a následného usadzovania sa na území dnešného Slovenska.
- **Politika voči Rómom** – inštitucionálne riešenie tzv. „cigánskej otázky“ v medzivojnovom období, počas Slovenského štátu a v období socializmu.
- **Sociálna situácia Rómov na Slovensku po roku 1989** – narastanie sociálnej vzdialenosti medzi Rómami a majoritou v dôsledku zväčšujúcich sa rozdielov medzi životnou úrovňou majority a rómskej populácie.

2.1. HISTORICKÉ SÚVISLOSTI

Rómovia prichádzajúci z Indie boli spočiatku obyvateľstvom prijímaní prívetivo ako kajúnci kresťania, neskôr však boli exkomunikovaní z cirkvi a prístup k nim sa radikálne zmenil. Boli vystavení prenasledovaniu a diskriminácii (históriou formovania vzťahov medzi rómskym a nerómskym obyvateľstvom na našom území sa zaoberal etnológ Arne Mann). V strednej a juhovýchodnej Európe sa Rómovia začali usadzovať na území dnešných slovenských miest a živili sa vypomáhaním pri rôznych stavebných a opevňovacích prácach. **Tak sa začali vytvárať podmienky kontinuálneho usadlého spôsobu života Rómov na našom území.**²

Legislatívne bola táto situácia potvrdená nariadeniami Márie Terézie a Jozefa II. v 18. storočí, „keď s nimi (Rómami) počítali ako s reálne existujúcou zložkou obyvateľstva krajiny“ (Mann, 2000a, s. 1). Politika v tomto období však bola zameraná na asimiláciu Rómov. Pod trestom palicovania nesmeli používať vlastný odev, vlastný jazyk, nemali medzi sebou uzatvárať sobáše, deti z takýchto rodín mali byť odnímané a dávané na výchovu k sedliakom“ (Mann, 2000b, s. 12).

V tomto období sa položili základy systematickej politiky orientovanej na rómsku populáciu, ktoré mali v rôznych obmenách pokračovanie aj v 20. sto-

ročí. Táto politika v konečnom dôsledku viedla k výrazným zmenám v spôsobe života a správania Rómov a nepochybne mala vplyv aj na formovanie postojov majoritného obyvateľstva.

2.2. POLITIKA VOČI RÓMOM

Postoj štátu k Rómom v medzivojnovom období mal prevažne represívny charakter. Boli vydávané cigánske legitímácie, kočovnícke listy pre kočujúcich olašských Rómov a bola zriadená centrálna daktyloskopická evidencia. Vplyv masmédií na postoje majority k Rómom bol už v tomto čase veľmi výrazný, „médiá značnou mierou prispievali k zhoršeniu vzťahov majority voči Rómom“ (podľa Mann, 2000).

Najvýraznejšie a doteraz v histórii najrepresívnejšie postupy voči rómskej populácii sa udiali počas druhej svetovej vojny. S nástupom nacizmu sa začala podobná genocída ako u židovského obyvateľstva (pozri box 2).

Box 2

Rómsky holokaust

Rómske ženy boli násilne podrobené sterilizácii. Deportovaní Rómovia boli okamžite zavraždení v plynových komorách, v koncentračnom tábore Osvienčim zomrelo približne 41 000 Rómov. Odhaduje sa, že v celej Európe počas tohto obdobia zomrelo približne pol milióna Rómov, tieto čísla však nie sú presné vzhľadom na nepresnú evidenciu rómskeho obyvateľstva pred vojnou a vzhľadom na fakt, že množstvo Rómov zomrelo pri vypálení celých osád, alebo priamo pri práci na poli, keď boli zavraždení a hodení do masových hrobov.

Politiku zameranú voči Rómom v tomto období je možné vysvetliť sociologickou teóriou, ktorá sa zaoberá rasovými predsudkami na základe **etnocentrizmu**.³ Napriek tomu, že v tomto období prevládala silná ideológia zameraná proti Rómom (v médiách sa pravidelne objavovala protižidovská a protirómska propaganda, čím bola v značnej miere ovplyvnená verejná mienka majoritného obyvateľstva), konkrétne spolužitie Rómov a Nerómov v niektorých lokalitách možno považovať sa nekonfliktné.

„Napriek rozdielnemu spoločenskému statusu **spolužitie rómskeho a nerómskeho obyvateľstva nebolo zlé, dá sa hovoriť o akejsi symbióze**. Pretože Rómovia nevlastnili pôdu, boli nútení získavať potraviny od roľníkov, tí zasa potrebovali lacnú pracovnú silu, ktorú im poskytli miestni Rómovia... Obojstranná výhodnosť sa prejavila v udržiavaní blízkych vzťahov medzi konkrétnymi rodinami Rómov a Nerómov, demonštrovanými napríklad obojstranným kmotrovstvom.“ (Mann, 2000, s. 2)

To znamená, že aj keď postoj voči Rómom v spoločnosti boli zväčša negatívne, **konkrétne skúsenosti a interakcie medzi rómskym a majoritným obyvateľstvom narúšali zaužívané stereotypy o „neprispôsobivosti“ rómskeho obyvateľstva**.

Výrazné zmeny v politike voči Rómom, ale aj v správaní samotných Rómov a s tým súvisiace zmeny postojov majority voči nim nastali po roku 1945. Po vojnová politika sa zamerala na odstránenie kočovného spôsobu života a v roku 1958 Ústredný výbor Komunistickej strany Československa vytýčil ako cieľ asimiláciu. Uznesením vlády ČSSR z roku 1965 bola stanovená koncepcia likvidácie rómskych osád, rozptylu rómskeho obyvateľstva a ich **organizovaného presunu** do českých okresov s nízkou koncentráciou Rómov. Rodiny, ktoré v mnohých prípadoch nedosahovali štandard bývania miestneho vidieckeho obyvateľstva, si mali zo dňa na deň osvojiť mestský spôsob bývania.

„Keďže neboli na takýto prechod pripravení, dôsledkom následného kultúrneho šoku bola v mnohých prípadoch devastácia pridelených bytov.“ (Mann, 2000, s. 3) Majoritné obyvateľstvo vnímalo tento fakt ako neprispôsobivosť Rómov, nevdak za poskytnutú pomoc. Málokto si však v tom čase uvedomil, že Rómom sa zo dňa na deň narušili tradičné rodinné väzby, hodnotový systém. Zaužívané normy boli okamžite nahradené novými, ktoré nebolo možné si v takom rýchlom čase osvojiť. Dostali sa tak do anomickej situácie, ktorá viedla k strate identity, k zmenám správania Rómov, k nárastu kriminality, k vzrastajúcej nedôvere voči majoritnému obyvateľstvu a k narastaniu sociálnej vzdialenosti medzi týmito kategóriami obyvateľstva. **Rómovia sa navyše dostali do úplnej závislosti od štátu, ktorý prebral zodpovednosť za riešenie ich sociálnych problémov, čím ich v podstate zbavil možnosti a v konečnom dôsledku aj schopnosti riešiť svoju sociálnu situáciu.**

2.3. SOCIÁLNA SITUÁCIA RÓMOV PO ROKU 1989

Počas socializmu dochádzalo k zámernému ovplyvňovaniu sociálnej stratifikácie spoločnosti, pričom sa systematicky uprednostňovali nižšie sociálne

vrstvy, medzi ktoré patrili aj Rómovia. Na tieto vrstvy sa orientovala politika komunistického režimu s cieľom pozdvihnúť ich sociálny status. Konkrétne opatrenia popísané vyššie spôsobili, že „žiadna z vrstiev rómskej populácie nebola na zmeny v roku 1989 pripravená“ (Radičová, 2001, s. 56).

Systém štátneho paternalizmu uplatňovaný počas rokov socializmu nahradil tradičnú rodinnú solidaritu Rómov. Tak sa vytvorila nová závislosť od štátnych inštitúcií, ktorej negatívne dôsledky sa začali prejavovať práve po roku 1989. Začali sa vytvárať veľké rozdiely medzi majoritnou populáciou a Rómami, čo sa prejavilo vo viacerých oblastiach. Rómovia začali vzdelanostne výrazne zaostávať za majoritnou populáciou, ich úroveň bývania a životná úroveň prudko poklesli a v konečnom dôsledku sa vytvorila celá kategória obyvateľstva, u ktorej hrozí, že upadne do kultúry chudoby (podrobnejšie pozri box 3).

Box 3

Rozdiely medzi majoritným obyvateľstvom a Rómami v oblasti vzdelávania, bývania a životných stratégií

Vzdelanie a zamestnanie

Nízka úroveň vzdelania je majoritnou populáciou často vnímaná negatívne. Rómovia sú chápaní ako kategória obyvateľstva, ktorá sa nechce a nevie vzdelávať, čím stráca možnosť uplatniť sa na trhu práce. Problematika vzdelávania Rómov je viacrozmernou oblasťou. Počas socializmu totiž životný štandard nebol priamo úmerný dosiahnutému vzdelaniu. Rómovia podľa I. Radičovej v minulosti vykonávali prevažne nekvalifikované práce a v súčasnosti existuje tendencia k reprodukcii vzorov správania v oblasti vzdelávania (Radičová, 2001). Ďalšou dimenziou je však aj fakt, že často jediná práca, ktorú v súčasnosti pri vysokej miere nezamestnanosti celej populácie Rómovia dostanú, je práve nekvalifikovaná a nízko kvalifikovaná práca. Pri zamestnávaní pracovníkov na miesta, kde je potrebná vyššia kvalifikácia často dochádza k diskriminácii Rómov, pretože po takejto práci je vyšší dopyt aj u majoritného obyvateľstva. Vzhľadom na predsudky a stereotypy voči Rómom bývajú Nerómovia pri získavaní zamestnania zvyhodňovaní.

Bývanie

V súčasnosti je 90 % nájomných bytov sprivatizovaných, pozemky majú nových vlastníkov. Problém legálnosti vlastníctva pozemku za socializmu

neexistoval, preto je informovanosť o procedúrach s ňou spojených veľmi nízka, najmä u rómskeho obyvateľstva. Mnohí Rómovia navyše svojimi obydliami nespĺňajú zákonom stanovené požiadavky na udelenie stavebného povolenia, takže nemôžu svoje obydliá prestavať, mnohí na to ani nemajú dostatok finančných prostriedkov. Bytová výstavba je v súčasnosti na Slovensku nedostatočná, ceny bytov narástli do výšky, ktorú priemerne zarábajúci človek nemá možnosť zaplatiť. Vysoká cena bytov a nemožnosť platenia nájomného pri vysokej nezamestnanosti Rómov spôsobuje, že Rómovia riešia problémy s bývaním únikovými stratégiami – návratom do osád, kde sú náklady na bývanie často minimálne. V prevažnej väčšine prípadov sa sťahujú k svojim príbuzným, čím vzniká vysoká koncentrácia Rómov na jednom mieste. To môže viesť a vedie k nárastu sociálneho napätia medzi Rómami a majoritou, ale aj medzi Rómami navzájom.

Chudoba a životné stratégie

Majoritná populácia zareagovala na zmeny v transformačnom období mobilizáciou sociálneho kapitálu, teda sociálnych sietí, ktoré často umožňujú prístup k materiálnemu kapitálu. Rómovia vzhľadom na fakt, že sa často dostávajú do stavu sociálnej odkázanosti, sťahujú sa späť do segregovaných osád. Rozširujú sa tak miesta s vysokou koncentráciou chudoby. Vzhľadom na to nie je možné mobilizovať sociálne siete, pretože jediný, kto by im mohol pomôcť, je ich vlastná rodina a tá je často rovnako chudobná. Táto situácia je však výsledkom systémových zmien a nie individuálnych zlyhaní. Tu možno vidieť ďalší stereotyp voči Rómom, keď sú majoritou často obviňovaní z neschopnosti a nezájmu o zlepšenie vlastnej sociálnej situácie.

Slovensko sa nachádza v transformačnom období a toto obdobie sa vyznačuje mnohými problémami súvisiacimi s ekonomickými a sociálnymi zmenami, ktoré v posledných rokoch nastali. Vysoká miera nezamestnanosti a percepčia vlastnej sociálnej situácie obyvateľov krajiny sa často vyznačuje vysokou mierou frustrácie (podľa výskumu Inštitútu pre verejné otázky z júna 2002 si až 74,5 % respondentov myslí, že slovenská spoločnosť sa od roku 1989 zmenila skôr k horšiemu alebo výrazne k horšiemu). Takáto frustrácia môže byť podľa sociológov a sociálnych psychológov podnetom pre agresiu, ktorá sa môže obrátiť proti príslušníkom menšín. **„Menšiny majú nižšie sociálne postavenie, takže sa často stávajú vhodnými náhradnými objektmi frustrácie.“** (Vašečka, 1995)⁴

3. POSTOJE

Na formovanie vzájomných vzťahov a prípadné vytváranie sociálneho napätia a konfliktov medzi Rómami a Nerómami nepochybne vplyvajú názory a vzájomné postoje. Mnohé výskumy totiž potvrdili, že postoje k určitej kategórii obyvateľstva ovplyvňujú aj hodnotenie vzájomných vzťahov. Rozdiely v tom, ako majorita vníma Rómov a naopak, ako Rómovia vnímajú Nerómov nám môžu mnohé objasniť aj o ich vzájomnom spolužití a jeho hodnotení. Preto je v tejto kapitole nevyhnutné zaoberať sa práve vzájomnými postojmi.

3.1. POSTOJE MAJORITY K RÓMOM

Problematika vytvárania predsudkov a stereotypov voči Rómom je vzhľadom na všetky vyššie uvedené skutočnosti značne komplikovaná a na základe historických súvislostí aj hlboko zakorenená v myslení ľudí. Ako však konkrétne vyzerajú postoje majority k Rómom na Slovensku v porovnaní s okolitými krajinami je možné identifikovať na základe jednotlivých výskumov, ktoré sa týmto problémom zaoberali.

Pre analýzu konfliktov a interetnických vzťahov medzi majoritou a rómskou populáciou je veľmi dôležité poznať, ako majorita vníma Rómov, aký sociálny dištanc, čiže miera odmietania iných (v tomto prípade Rómov) je v súčasnosti na Slovensku charakteristický pre majoritnú populáciu.

Veľmi zaujímavým faktom je v tomto prípade porovnanie postojov slovenskej populácie s názormi obyvateľov iných krajín. V rokoch 1999/2000 sa realizoval výskum hodnôt (European Values Study) v krajinách Európy. Jednou zo sledovaných dimenzií bola miera odmietania iných. Konkrétne bola položená otázka, ktorú z uvedených kategórií by respondenti nechceli mať za suseda, pričom najvyššou mierou sociálneho dištancu sa podľa tohto výskumu vyznačuje Maďarsko, pretože sa umiestňuje na prvom mieste v desiatich z dvanástich kategórií. Maďari nechcú mať za susedov ľudí so záznamom v trestnom registri (88,5 %), ľudí odlišnej rasy (52 %), ľavicových extrémistov (65,3 %), ťažkých alkoholikov (91,3 %), citovo nevyrovnaných ľudí (62,8 %), moslimov (60,3 %), prisťahovalcov (62 %) a ľudí, ktorí majú AIDS (77,8 %). V ostávajúcich dvoch kategóriách „predbehli“ Maďarsko dve krajiny. Nemecko sa umiestnilo na prvom mieste v odmietaní pravícových extrémistov (76,7 %) a **Slovensko v odmietaní Rómov (77,2 %)**. Pre porovnanie uvádzame tabuľku:

Tabuľka 1
Porovnanie krajín podľa podielu
tých, ktorí nechceli za susedov
Rómov (v %)

Krajina	Podiel odpovedí
Slovensko	77,2
Maďarsko	68,6
Litva	63,3
Česká republika	39,9
Rakúsko	24,9
Poľsko	38,7
Ukrajina	52,7
Švédsko	19,9
Dánsko	15,3
Island	9,3
Európsky priemer	40,2

Zdroj: Tilburg University – Sociologický ústav SAV, 1999/2000.

500 000 (pozri Vaňo – Haviarová, 2002). Vysoká početnosť Rómov v niektorých okresoch spôsobuje koncentráciu chudoby, ktorá sa prejavuje vysokou nezamestnanosťou, nízkou úrovňou bývania, nevyhovujúcimi životnými podmienkami, s ktorými súvisia aj rôzne sociálno-patologické javy ako napríklad vysoká kriminalita a výskyt konfliktov medzi majoritou a Rómami. V týchto oblastiach je dištanci voči Rómom najvyšší.⁵ Ak sa konkrétne problémy spojené so správaním Rómov medializujú, vytvárajú tak obraz Rómov ako homogénnej a problémovej kategórie obyvateľstva, čím sa odmietanie Rómov presúva na celospoločenskú úroveň.

Tento výskum sa zaoberal sociálnym dištancom voči jednotlivým kategóriám obyvateľstva. V publikácii *10 Years After the Fall of the Wall* (2000) môžeme nájsť výsledky výskumu, ktorý porovnával názory na Rómov v krajinách strednej Európy. V tomto výskume majú najnegatívnejšie postoje k Rómom obyvatelia Maďarska a Rumunska (pozri tabuľku 2). Jedine v prípade Bulharska sú názory na Rómov viac priaznivé ako nepriaznivé, čo možno vysvetliť tým, že rómske a nerómske komunity žijú prakticky oddelene a neudržiavajú intenzívne kontakty. Slovensko sa v nepriaznivých názoroch na Rómov ocitá na treťom mieste.

Na Slovensku však dosiaľ chýbajú hlbšie kvalitatívne analýzy stereotypov a predsudkov, ale aj všeobecných postojov majority k Rómom. Sociálny

Takáto vysoká miera odmietania však súvisí s niektorými objektívnymi skutočnosťami. Prvou z nich je fakt, že Slovensko má zo spomínaných krajín najvyšší podiel rómskeho obyvateľstva na celkovej populácii. Presné štatistické údaje o počte Rómov na Slovensku neexistujú, pretože len časť Rómov sa pri sčítaní obyvateľstva hlási k rómskej národnosti (prihlásenie k rómskej národnosti je jediným relevantným ukazovateľom, ktorým je možné merať početnosť národnostnej menšiny).

Pri poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo 89 920 obyvateľov Slovenska, reálne **odhady sa však pohybujú v rozpätí 365 000 –**

Tabuľka 2

Názory majority v krajinách strednej a východnej Európy na Rómov (v %)

	Bulharsko	Česká republika	Maďarsko	Poľsko	Rumunsko	Slovensko
Priaznivé	55	30	18	35	18	27
Nepriaznivé	42	60	78	55	80	72
Neviem	3	2	4	10	2	1

Zdroj: Office of research Surveys, 1999.

dištanc je meraný na Bogardusovej škále, ktorá meria len jednu jeho dimenziu. „Značná časť majoritnej populácie chápe prítomnosť Rómov na Slovensku ako príťaž a tento pocit sa zintenzívňuje vtedy, keď uvažujú o prítomnosti Rómov vo svojej bezprostrednej blízkosti.“ (Vašečka, M., 2001c, s. 229)

Avšak na základe údajov, ktoré máme k dispozícii, možno konštatovať, že miera sociálneho dištancu voči Rómom je dlhodobo konštantná. Kým v roku 1991 odmietalo mať Rómov za suseda 80,1 % obyvateľstva (Ústav pre sociálnu analýzu Univerzity Komenského, máj 1991), v roku 2000 (FOCUS, máj 2000) odpovedalo 78 % respondentov, že by Rómov za suseda nechcelo.

Ďalším významným zistením je skutočnosť, „že sociálny dištanc voči Rómom je rozšírený vo všetkých vrstvách obyvateľstva, bez ohľadu na vek, vzdelanie, pohlavie, typ ekonomickej aktivity, vierovyznanie, ekonomické a zahraničnopolitické orientácie“ (Vašečka, 2001c, s. 232).

Určité rozdiely je možné vidieť v politickej orientácii, kde sa prívrženci Hnutia za demokratické Slovensko a Slovenskej národnej strany na základe výskumu Inštitútu pre verejné otázky v roku 2000 vyznačovali vyšším sociálnym dištancom ako prívrženci vládnej koalície (Bútorová – Gyárfášová – Velšic, 2000, s. 309).

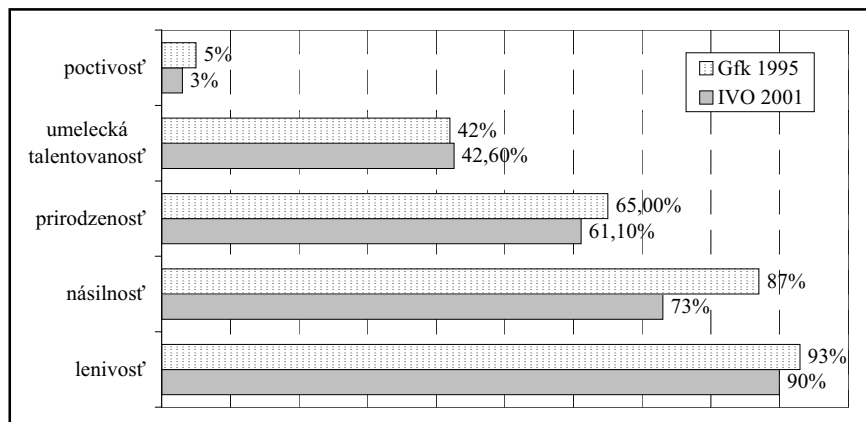
Potvrdením hypotézy o tom, že na sociálnom dištanci sa do značnej miery podieľajú predsudky a stereotypy sú výsledky výskumov, ktoré potvrdzujú, že obyvatelia, ktorí prichádzajú do kontaktu s Rómami sa vyznačujú nižšou mierou odmietania ako tí, ktorí s Rómami žiadne kontakty neudržujú. Napriek tomu, že až 80 % respondentov pokladá vzťahy s Rómami za zlé, len 43 % uviedlo, že majú osobne zlé skúsenosti (28 % skôr zlé ako dobré a 14 % zlé), 27 % malo dobré aj zlé, 17 % malo dobré (5 %) alebo skôr dobré (12 %) osobné skúsenosti, 13 % nemalo žiadne skúsenosti (Vašečka, 2001c, s. 232).

Predsudky a stereotypy bývajú zvyčajne odhaľované sledovaním vlastností, ktoré majorita považuje u Rómov za typické, čím je možné vytvoriť akýsi obraz

130 Rómov v našej spoločnosti. Ako bolo spomenuté vyššie, predsudky sú rigidným zovšeobecnením o určitej kategórii ľudí. To znamená, že táto kategória sa chápe ako značne homogénna, čo však v prípade Rómov nie je možné tvrdiť. Na základe mnohých výskumov sa potvrdila značná heterogenita rómskej populácie na základe mnohých kritérií. Navyše vo výskumoch sledované vlastnosti sú vlastnosťami, ktorými sa vyznačujú jednotlivci a ak ich respondenti generalizujú na celú kategóriu ľudí, možno hovoriť o stereotypoch.

Na obraz Rómov v slovenskej spoločnosti je možné poukázať porovnaním dvoch výskumov realizovaných v rokoch 1995 a 2001. Ako vidno z grafu 1, **názory obyvateľstva na typické rómske vlastnosti sú v podstate konštantné a Nerómovia pripisujú Rómom prevažne negatívne vlastnosti.**

Graf 1
Ktoré vlastnosti sú pre Rómov typické?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2001; GfK Praha, september 1995.

Na základe výskumu Inštitútu pre verejné otázky z roku 2001 sa ukázalo, že ako pozitívne vlastnosti respondenti u Rómov oceňujú hudobný talent (53 %), nadanie pre obchod (19 %), bezstarostnosť (16 %) a zmysel pre rodinu (10 %). Negatívne vnímanými vlastnosťami sú prevažne kriminálna činnosť, vyhýbanie sa poctivej práci, nízka hygiena a iné. **Až 32 % respondentov na Rómoch nedokázalo oceniť žiadnu vlastnosť.**

3.2. POSTOJE RÓMOV K MAJORITE

Vzhľadom na nepresné dáta o počte obyvateľov rómskej národnosti na Slovensku je veľmi zložitú získať relevantné (reprezentatívne) údaje nielen o sociálnej situácii Rómov, ale napríklad aj o ich hodnotových orientáciách a postojoch. Každý pokus o reprezentatívny výskum je v podstate len snahou o poskytnutie základných údajov o rómskej populácii, ktoré v súčasnosti významne absentujú. Takými to „výskumnými sondami“ boli výskumy realizované Inštitútom pre verejné otázky v posledných dvoch rokoch. Jedným z nich bol vstupný výskum k projektu *Training Programme for local Authorities and Opinion-makers*, ktorý bol okrem iného zameraný na vzťah Rómov k majorite. **Hlavným zistením z tohto výskumu je fakt, že Rómovia majú k majorite oveľa lepší vzťah ako majorita k Rómom, vnímajú majoritu ako súčasť svojho sociálneho sveta, resp. sami sa chcú vnímať ako súčasť majority.**

Pri hodnotení majority Rómovia vnímajú Slovákov prípadne Maďarov pozitívne, resp. neutrálne, neprikláňajú sa k výrazne negatívnym pozíciám. To, ako vnímajú Rómovia Slovákov a Maďarov sa v tomto výskume meralo prostredníctvom sémantického diferenciatu. Respondentom boli predložené jednotlivé ľudské vlastnosti ako opozitné výroky a na sedemstupňovej škále mali zaznačovať, čo je podľa nich pre Slovákov prípadne Maďarov charakteristické.

Tabuľka 3

Najvýraznejšie vnímané vlastnosti Slovákov (Maďarov) (v %)

Múdry	55,6	13	10,2	14,8	0,0	0,9	5,6	Hlúpy
Schopný	67,6	10,1	5,5	12,8	0,0	0,0	3,7	Neschopný
Pracovitý	68,5	13	0,9	10,2	1,9	0,9	4,6	Lenivý
Čistý	75	9,3	0,0	12	0,9	0,9	1,9	Špinavý
Náš	63	5,6	4,6	10,2	5,6	1,9	9,3	Cudzí

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2001.

Zaujímavým zistením je, že až 63 % Rómov považuje Slovákov (Maďarov) za svojich. To dokazuje vysokú mieru identifikácie s majoritnou populáciou, čo potvrdzuje vyššie spomínaný názor, že miera sociálneho dištancu Rómov voči majorite je nižšia ako majority voči Rómom. Pre porovnanie, respondenti z majority len v 21 percentách uviedli Rómov ako „našich“ a 28 % z nich uviedlo, že Rómovia sú „cudzí“. Zvyšných 51 % respondentov

132 | uvádzalo skôr neutrálne varianty. Pozitívne vnímané vlastnosti ako múdrosť, čistota, pracovitosť bývajú často majoritou označované za vlastnosti, ktoré Rómom naopak chýbajú. **To môže znamenať, že Rómovia považujú Slovákov (Maďarov) za referenčnú skupinu, s ktorou by sa radi identifikovali.** V kvalitatívnych výskumoch (napríklad výskum Svetovej banky *Rómovia a trh práce*) Rómovia často vyjadrovali želanie patriť k majorite („Neviem, prečo nás posudzujú inak, veď sme takí istí ako vy a chceme žiť rovnako ako vy, len žijeme na druhej strane potoka.“ Respondent zo Starej Lubovne).

4. VZÁJOMNÉ VZŤAHY MEDZI RÓMAMI A MAJORITOU

4.1 AKO VNÍMAJÚ SPOLUŽITIE S RÓMAMI NERÓMOVIA?

Postoje k Rómom a ich percepčia majoritným obyvateľstvom nie sú formované len predsudkami a stereotypmi, ale aj vzájomnými vzťahmi, ich blízkosťou a kvalitou. Vzájomná kombinácia týchto charakteristík môže vplývať aj na potenciál zvyšovania konfliktov. Podobne ako pri meraní postojov sa deklarované vzťahy medzi majoritou a Rómami od začiatku 90. rokov výrazne nezmenili. Majorita ich dlhodobo vníma ako zlé, ale aj napriek narastajúcim problémom (kriminalita Rómov, ich migrácia do krajín Európskej únie) sa už vzťahy majority s Rómami nevnímajú ako výrazne horšie. Kým v roku 1990 vzájomné vzťahy Rómov a majority hodnotili respondenti ako skôr zlé alebo veľmi zlé v 90 % prípadov (Centrum pre výskum spoločenských problémov, máj 1990), v roku 2002 to bolo 81,9 % (IVO, marec 2000). Pokles o 10 % možno pripísať pôsobeniu rôznych organizácií zaoberajúcich sa kultúrou, sociálnou situáciou Rómov, zintenzívneniu verejného diskurzu, vďaka ktorému sa zvýšila informovanosť o živote Rómov, čo mohlo prispieť k tomu, že majorita vníma spolužitie s Rómami v jeho reálnejšej podobe.

O predsudkoch a stereotypoch voči Rómom vypovedá aj fakt, že ku „kritickému hodnoteniu vzťahov medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom nevedú ľudí vždy ich osobné negatívne skúsenosti“ (Vašečka, M., 2 001,s.226). Do osobného kontaktu s Rómami prichádza často, prakticky denne 22,7 %, párkrát za týždeň 29,2 %, pomerne zriedkavo – párkrát za rok 29,8 % a prakticky vôbec 18,1 % opýtaných.

Čo sa týka hodnotenia osobných skúseností, prakticky len 43 % respondentov uviedlo, že majú s Rómami skôr zlé alebo zlé skúsenosti. Na tento fenomén v značnej miere vplývajú médiá, ktoré často nedodržiavajú hodnotovú neutralitu uverejňovaných správ. Podľa monitoringu médií, ktorý robila mimovládna organizácia MEMO '98 v roku 2000, za tento rok bolo uverejnených 1 133 správ o menšinách, pričom 1 054 z nich sa venovalo Rómom. Z nich bolo 899 správ neutrálnych, deväť správ bolo pozitívnych a **146 správ bolo negatívnych** (Monitor 2000, s. 22).

Ludia, ktorí prichádzajú do bližšieho kontaktu s Rómami majú s nimi menej negatívne skúsenosti ako tí, ktorí s nimi prichádzajú do kontaktu zriedka (pozri tabuľku 4).

Tabuľka 4
Skúsenosti majority s Rómami v závislosti od blízkosti vzájomných kontaktov (v %)

	Rómovia sú blízki susedia	Rómovia nie sú blízki susedia	Rómovia sú spolupracovníci
Dobré skúsenosti	27	14	29
Zmiešané skúsenosti	32	26	26
Zlé skúsenosti	39	43	33

Zdroj: Inštitút pre verejnú otázku, marec 2000.

Na hodnotenie vzájomných vzťahov s Rómami z pohľadu majority môžu vplývať aj názory o „prispôbivosti“ Rómov. Na jednej strane 31 % respondentov úplne alebo čiastočne súhlasí s výrokom, že existuje mnoho Rómov, ktorí sa prispôbili a úspešne sa zaradili do spoločnosti, na druhej strane 38,7 % respondentov čiastočne alebo úplne považuje Rómov za neprispôbivých (*Aktuálne problémy...*, september 2001). **Až 62,2 % respondentov tvrdí, že ak sa Rómovia nedokážu prispôbiť, mali by žiť izolovane od druhých.**

4.2 AKO VNÍMAJÚ RÓMOVIA SPOLUŽITIE S NERÓMAMI?

Podobne ako v prípade postojov, aj v prípade hodnotenia udržiavaných vzťahov platí, že Rómovia spolužitie s majoritou vnímajú pozitívnejšie ako Nerómovia.

134 | 4.2.1. Medzinárodné porovnanie

Vo výskume *Roma Human Development Project*, ktorého zadávateľom bolo UNDP, bolo jedným z parciálnych cieľov zistiť, aké typy vzťahov s majoritou sa vyskytujú v piatich krajinách Európy (Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Česká republika a Slovensko). Slovensko vo všetkých uvedených typoch vykazuje nižšie percento udržiavaných vzťahov, ako je priemer medzi sledovanými krajinami. Vybrané charakteristiky sú však v značnej miere charakteristikami „intenzívnych“ (priateľských až intímnych) interetnických vzťahov. Išlo totiž o zmiešané manželstvá, pomoc pri riešení problémov s políciou, spoločne strávený čas („Dáme si spolu pivo“), spoločné rodinné oslavy. Vzhľadom na vysokú mieru sociálneho dištancu majoritnej populácie voči Rómom nemožno očakávať intenzívne udržiavanie takto „blízkyh“ vzťahov. Napríklad variant „dáme si občas spolu pivo“ je v prípade Slovenska často irelevantný, vzhľadom na to, že Rómom býva v mnohých prípadoch znemožnené rôznymi zákazmi navštevovať pohostinské zariadenia (pozri časť o konfliktoch s majoritou). Nasledujúca tabuľka uvádza údaje pre všetky skúmané krajiny.

Tabuľka 5
Aké typy vzťahov s majoritou udržiavate? (v %)

	Bulharsko	Česká republika	Rumunsko	Slovensko	Maďarsko	Priemer
Zmiešané manželstvá	19,3	31,2	33,2	27,9	35,2	29,3
Pomoc pri riešení problémov s políciou	29	9,7	34,8	11,8	8,4	18,6
Dáme si občas spolu pivo	59	43	49	30,5	31,1	42,3
Spoločné rodinné oslavy	45,2	21,9	51,5	28,4	31	35,5

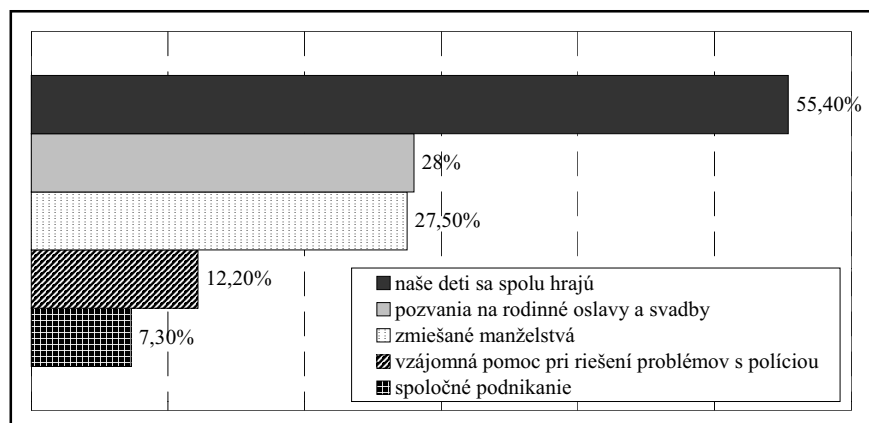
Zdroj: RBEC UNDP/ILO, júl 2002.

4.2.2. Prípád Slovenska

Pre porovnanie boli autormi komparatívnej štúdie vybrané len určité typy udržiavaných vzťahov. Pri výskume bola sledovaná širšia škála interakcií medzi Rómami a majoritou, ktorá je v prípade Slovenska relevantnejšia. Na základnú otázku „Udržiavate nejaké vzťahy s príslušníkmi majority?“ odpovedalo 87,5 % respondentov kladne a 12,5 % respondentov záporne. Na prvý pohľad celkom uspokojivé číslo. Treba si však uvedomiť, že neudržiavanie

žiadnych vzťahov s majoritou znamená úplnú segregáciu rómskeho obyvateľstva. V takom prípade je 12,5 % respondentov vysoké číslo. Tento údaj však nemusí byť úplne spoľahlivý vzhľadom na to, že ak Rómovia uviedli, že neudržiavajú žiadne vzťahy s Nerómami, mohli myslieť vyššie uvedené „blízke vzťahy“. Na otázku, aké typy vzťahov Rómovia s Nerómami udržiavajú respondenti odpovedali nasledovne (pozri graf 2):

Graf 2
Aký typ vzťahov s majoritou udržiavate?

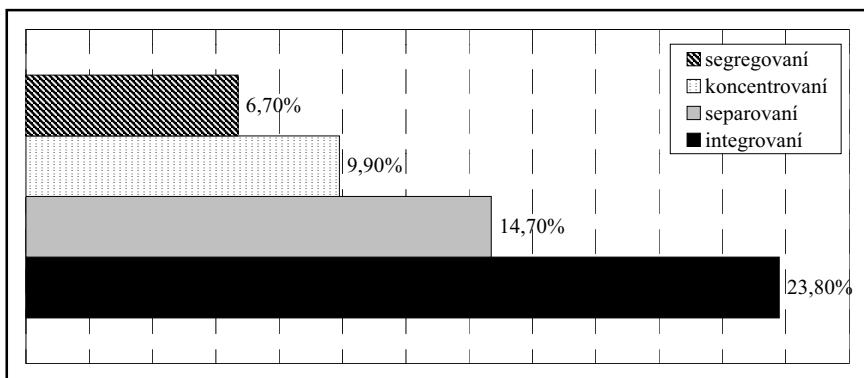

Zdroj: IVO/UNDP, február 2002.

Rómov však nemôžeme považovať za homogénnu kategóriu obyvateľstva. Aj pri type udržiavaných vzťahov s majoritou môžeme nájsť značné rozdiely medzi odpoveďami Rómov, pričom základným diferenciačným znakom je miera integrácie (diferenciácia Rómov podľa miery integrácie je podrobne vysvetlená v úvode knihy). Rozdiely medzi integrovanými, separovanými, koncentrovanými a segregovanými Rómami sú často väčšie ako rozdiely medzi integrovanými (v niektorých prípadoch separovanými) Rómami a majoritou. Integrovaní Rómovia udržiavajú najintenzívnejšie vzťahy s Nerómami, čo sa prejavuje aj na zvýšenom percente udržiavania tých typov vzťahov, ktoré možno charakterizovať ako „sociálne blízke“ (pozri grafy 3, 4, 5). Ak Rómovia dovoľia svojim deťom hrať sa s nerómskymi deťmi, pozývajú Nerómov na svadby a oslavy a udržiavajú zmiešané manželstvá, svedčí to o vysokej dôvere voči majorite. Tieto údaje však nemusia byť úplne spoľahlivé, pretože Rómovia niekedy (ako to vyplýva z viacerých výskumov) vyjadrujú ako rea-

136 litu niečo, čo je len ich želaním. Navyše nie je možné tieto údaje potvrdiť alebo vyvrátiť porovnaním s údajmi za majoritu, pretože tento typ výskumu sa na Slovensku nerobil. Je však možné predpokladať, že v prípade Nerómov by uvedené čísla o type udržiavaných vzťahov s Rómami boli oveľa nižšie.

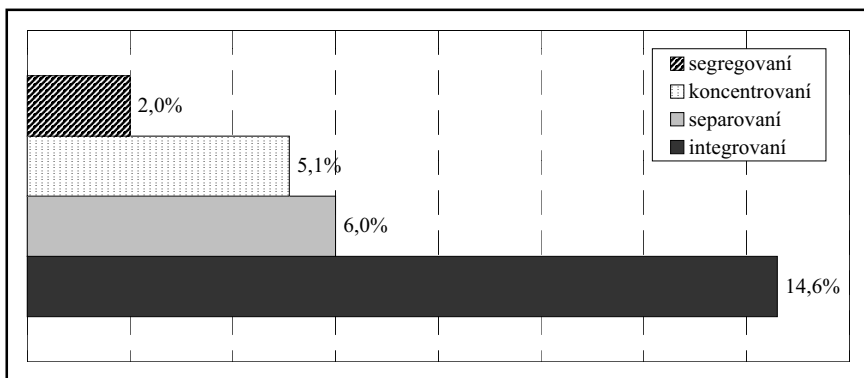
Graf 3
Deti sa spolu hrajú – miera integrácie

Poznámka: Dovočet do 100 % tvoria tí, ktorí dané typy vzťahov neudržiavajú.

Zdroj: IVO/UNDP, február 2002.

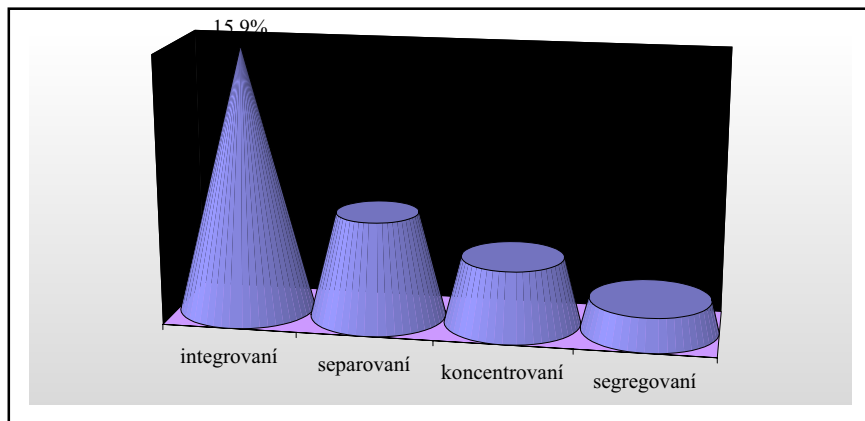
Graf 4
Zmiešané manželstvá – miera integrácie

Poznámka: Dovočet do 100 % tvoria tí, ktorí dané typy vzťahov neudržiavajú.

Zdroj: IVO/UNDP, február 2002.

Graf 5
Pozývajú sa na svadby a rodinné oslavy

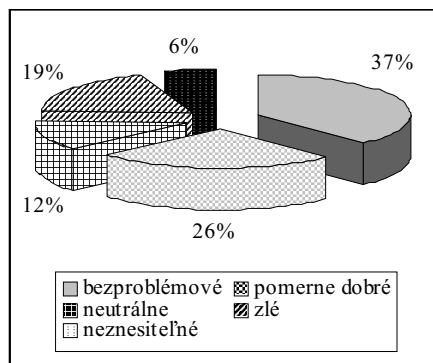

Poznámka: Dovočet do 100 % tvoria tí, ktorí dané typy vzťahov neudržiavajú.

Zdroj: IVO/UNDP, február 2002 .

Pre porovnanie s majoritou však môžeme použiť **hodnotenie** udržiavaných vzťahov. Vo výskume *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* bola položená otázka: „Charakterizujte prosím, vzťahy medzi Vašou komunitou a majoritou.“ **Z výpovedí rómskych respondentov môžeme konštatovať, že vzťahy s Nerómami považujú za lepšie ako Nerómovia vzťahy s Rómami.** Rozdiely v zistených dátach sú ovplyvnené jedným závažným faktorom – u obyvateľstva SR sa výskumy zameriavajú na názor o všeobecných vzťahoch s Rómami na Slovensku, kým v tomto výskume sme sa zamerali priamo na komunitu. Napriek tomu sú zistené rozdiely významné. **Za bezproblémové alebo pomerne dobré považuje vzťahy s majoritou až 63 % (pozri graf 6) Rómov – za dobré**

Graf 6
Vzťahy s majoritou

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

138 | a skôr dobré ich ale považovalo iba 15,2 % obyvateľov Slovenska (Inštitút pre verejné otázky, september 2001). **Za zlé až neznesiteľné ich považuje 25 % Rómov** – za skôr zlé a zlé naproti tomu až 81,9 % obyvateľov Slovenska.

Tieto vysoké rozdiely možno pripísať jednak už spomínanému faktoru, že Nerómia považujú vzťahy s Rómami za zlé, aj keď sami s nimi zlé skúsenosti nemajú (alebo nemajú žiadne skúsenosti), teda sú ovplyvnení predsudkami a stereotypmi a jednak aj tomu, že v prípade Rómov a Nerómov môže byť odlišné vnímanie toho, čo znamená mať dobré, prípadne zlé vzťahy.

4.3. INTERETNICKÉ VZŤAHY V ČESKEJ REPUBLIKE

Rozdiely medzi vnímaním vzájomných vzťahov majoritným obyvateľstvom a Rómami sa v podobnej miere ako na Slovensku vyskytli aj v Českej republike. V roku 2002 sa realizoval výskum o interetnických vzťahoch v jednotlivých mestách Českej republiky. Kvalita spolužitia bola meraná na troch základných dimenziách: blízkosti, atmosfére a postojoch, kde pod blízkosťou rozumieme to, do akej miery prichádzajú Rómia a Nerómia do vzájomného kontaktu (analogicky k typom vzťahov sledovaných v prípade Slovenska), atmosféra hovorí o miere spokojnosti s týmito vzťahmi a postoje sú zamerané na názory o podstate problémov spojených so spolužitím (*Výzkum interetnických vztahů*, 2002).⁶

Pri skúmaní vzájomných vzťahov je veľmi dôležité vnímať **fyzickú blízkosť**, v ktorej spolu Rómia a Nerómia bývajú. Z odpovedí rómskych respondentov vyplýva, že sa so svojimi nerómskymi susedmi dostávajú do väčšej fyzickej blízkosti, ako je to u nerómskych respondentov. Priamo s Nerómami na jednom poschodí býva 38 % Rómov, 28 % s nimi býva aspoň v jednom dome.

U Nerómov je najväčší podiel tých, ktorí s Rómami žijú na jednej ulici (34 %) a v jednom dome (31 %). Viac než polovica majoritného obyvateľstva býva v dome, v ktorom nebývajú žiadni Rómia, zatiaľ čo viac než 70 % Rómov žije v dome, kde žijú aj Nerómia.

„Možno z toho vyvodíť záver, že väčšina Rómov má bezprostredný kontakt a skúsenosť s Nerómami, ale väčšina Nerómov prichádza do styku s Rómami menej často.“ (*Výzkum interetnických vztahů*, 2002)

Dôležitejšia je v tomto prípade **sociálna blízkosť**, tá totiž zahŕňa typy udržiavaných vzťahov. Tabuľka 6 uvádza rozdiely v odpovediach rómskych a nerómskych respondentov.

Tabuľka 6
Sociálna blízkosť: Rómovia vs. Nerómovia (v %)

Sociálna blízkosť	Rómovia	Nerómovia
Zdravíme sa	82,5	70,1
Rozprávame sa spolu	74,6	48,8
Pomáhame si	41,8	15
Naše deti sa spolu hrajú	49,7	17,9
Navštevujeme sa	44,6	43,2
Chodíme k sebe na oslavy	24,1	5,2

Zdroj: Fakulta sociálnych štúdií MU, Brno, január 2002.

Autori správy interpretujú tieto značné disproporcie rôzne. Jednak poukazujú na možné vplyvy metodologického postupu výberu vzorky, prípadne môžu Rómovia interpretovať realitu „pozitívnejšie, ako ju vidia a chcú vidieť ich majoritní susedia“ (*Výzkum interetnických vztahů*, 2002, s. 58). Vplyv na túto diferencovanosť môže mať aj stupeň fyzickej blízkosti. Podobne ako v prípade Slovenska, keď sa ukázalo, že čím je vyššia fyzická blízkosť (skúsenosti s Rómami), tým je nižšia miera sociálneho dištancu, aj v prípade Českej republiky sa ukázalo, „že ak majú rómski a nerómski susedia k sebe bližšie fyzicky, majú k sebe bližšie aj ľudsky“ (*Výzkum interetnických vztahů*, 2002, s. 58). **Inak povedané, čím bližšie k sebe Rómovia a majorita bývajú, tým častejšie a intenzívnejšie vzťahy udržiavajú a lepšie ich hodnotia.**

Čo sa týka spokojnosti so susedskými vzťahmi, opäť možno konštatovať, že Rómovia sú v susedstve s Nerómami spokojnejší ako Nerómovia. Polovica Rómov totiž odpovedala, že je s nerómskymi susedmi spokojná, kým len jedna tretina Nerómov je spokojná v susedstve s Rómami (pozri tabuľku 7). Podľa autorov správy z výskumu spokojnosť majoritných obyvateľov pravdepodobne závisí od iných podmienok ako spokojnosť rómskych respondentov, čo súvisí s odlišnými hodnotovými orientáciami.

Tabuľka 7
Spokojnosť so susedmi: Rómovia vs. Nerómovia (v %)

Spokojnosť so susedmi	Rómovia	Nerómovia
Spokojný	50,8	32,6
Ani spokojný, ani nespokojný	28,7	34,3
Nespokojný	10	28,5
Nevie, bez odpovede	10,5	4,8

Zdroj: Fakulta sociálnych štúdií MU, Brno, január 2002.

140 | 5. INTERETNICKÉ KONFLIKTY

Všetky doposiaľ uvedené zistenia a analýzy sú nevyhnutné pre pochopenie problematiky nielen vzájomných vzťahov, ale aj potenciálnych alebo reálnych konfliktov, ktoré sa medzi Rómami a majoritou môžu vyskytovať. Ako sa uvádza v úvode kapitoly, takéto konflikty sú prezentované v médiách, často so silným hodnotiacim nábojom. Či už ide o problematiku rasovo motivovaných útokov, ktoré v poslednej dobe zaznamenali vzrastajúcu tendenciu, alebo naopak o prípady kriminálneho správania Rómov (krádeže zemiakov na poliach a iné), hovoria o tom, že konflikty na Slovensku medzi Rómami a majoritou existujú a spoločnosť ich vníma ako problematické, niektoré politické strany ich dokonca využívajú v predvolebnej kampani na získavanie voličov.

Málo pozornosti sa však venuje tomu, ako konflikty vnímajú samotní Rómovia, čo považujú za najviac problematické a aký vývoj v tejto oblasti očakávajú. Práve tento nedostatok relevantných informácií viedol k tomu, aby časť o výskyte konfliktov bola zaradená do výskumu *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002* napriek tomu, že bezprostredne a priamo nesúvisí s tohtoročnými parlamentnými voľbami. Ak však neexistujú objektívne a výskumom podložené údaje, otvára sa priestor pre rôzne dezinterpretácie, čo dokazuje príklad Dobšinej uvedený v začiatku kapitoly.

Rovnako na Slovensku chýbajú výskumné dáta o tom, ako vnímajú konflikty s Rómami Nerómovia. **Mnohé výskumy sa zaoberajú vnímaním vzťahov s Rómami, v obmedzenej miere sa sleduje aj sociálny dištanc, skúsenosti s Rómami, ale hlbšia analýza kvality vzájomných vzťahov a podoby konfliktov na Slovensku neexistuje.** Vzhľadom na to je ťažké určiť mieru konfliktnosti vzťahov medzi Rómami a majoritou. Nerómovia si až v 67 percentách (Inštitút pre verejné otázky, 2001) čiastočne alebo úplne myslia, že Rómovia sami vyvolávajú konflikty. Či respondenti sami nejaký konflikt zažili a aký typ konfliktu to bol, výskum nesledoval. Preto možno vysloviť hypotézu, že Nerómovia považujú Rómov za konfliktných aj napriek tomu, že s nimi žiadny konflikt nezažili (podobne ako v prípade vzájomných vzťahov, keď Nerómovia považujú vzťahy s Rómami za zlé, aj keď s nimi nemajú osobne zlé skúsenosti).

5.1. INTERETNICKÉ KONFLIKTY V ČESKEJ REPUBLIKE

Ako ukázal výskum realizovaný v Českej republike, existuje veľký rozdiel v tom, ako vnímajú konflikty príslušníci majority a samotní Rómovia. Vzá-

jomné susedské vzťahy považuje za bezkonfliktné väčšina respondentov na strane majority (65 %) aj na strane Rómov (54 %). **Násilie alebo hrozby však Rómovia častejšie zažívajú zo strany majority.** Raz alebo viackrát zažilo násilie či hrozbu od majority 34,8 % Rómov oproti 18,2 % nerómskeho obyvateľstva zo strany Rómov (pozri tabuľku 8).

Tabuľka 8

Zažili ste niekedy násilie alebo jeho hrozbu od Rómov/Nerómov? (v %)

Zažili ste niekedy násilie alebo jeho hrozbu od Rómov/Nerómov?	Majorita	Rómovia
Áno, viackrát	8,7	21,3
Áno, raz	9,5	13,5
Nie	81,8	65,2

Zdroj: Fakulta sociálnych štúdií MU, január 2002.

Už sme spomínali, že existuje vzťah medzi fyzickou blízkosťou a intenzitou udržiavaných vzťahov. Táto súvislosť existuje aj v prípade výskytu konfliktov. Veľmi zaujímavým zistením tohto výskumu bolo, že tento vzťah je v prípade rómskych a nerómskych respondentov nepriamo úmerný. „V súbore majoritných respondentov **tí, ktorí bývajú blízko Rómov (na jednom poschodí, v dome) vypovedajú, že sa významne častejšie dostávajú do konfliktov** a ľudia, ktorí bývajú vo väčšej vzdialenosti sa dostávajú s Rómami do konfliktov menej často. U rómskych respondentov je to skôr naopak. **Ak bývajú rómski respondenti blízko k majoritným susedom, teda na jednom poschodí alebo v dome, významne menej často sa stretávajú s konfliktmi.**“ (*Výzkum interetnických vzťahů, 2002*)

Vysvetlením týchto rozdielov je fakt, že podstatu konfliktov vnímajú Rómovia a Nerómovia značne odlišne. Respondenti z majority vidia podstatu konfliktov v konkrétnych problémoch, teda v neporiadku, hluku, poškodení domu. Rómovia pokladajú za podstatu problémov prejavy nepriateľstva, nadávky, rasizmus, ktoré vyplývajú z nedostatku osobných kontaktov a skúseností. **Ďalším významným zistením je to, že Rómovia napriek tomu, že prichádzajú do konfliktu s majoritou častejšie, sú so vzájomným spolžitím spokojnejší.** Polovica Rómov totiž odpovedala, že je so svojimi nerómskymi susedmi spokojná, kým v prípade Nerómov to bola len jedna tretina. Z týchto zistení vyplýva, že spokojnosť majoritných respondentov pravdepodobne závisí od iných podmienok než spokojnosť rómskych respondentov, čo zodpovedá inej hodnotovej orientácii.

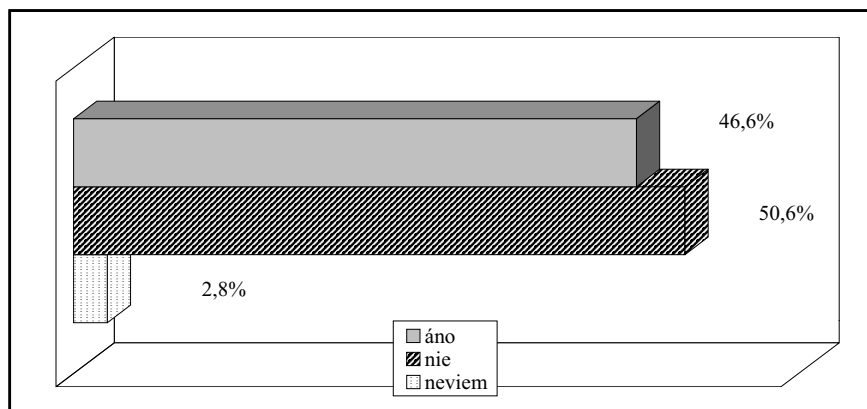
5.2. INTERETNICKÉ KONFLIKTY NA SLOVENSKU OČAMI RÓMOV

Príklad Českej republiky nám dokazuje, že na jeden jav, teda výskyt konfliktov sa pozerajú Rómovia a Nerómovia z odlišného uhla pohľadu. Podobne to môže byť aj v prípade Slovenska, avšak relevantné porovnanie nemôžeme urobiť, pretože analogický výskum sa na Slovensku nerealizoval. Je však zrejmé, že hodnotové orientácie Rómov a Nerómov sú aj v prípade Slovenska odlišné (pozri bližšie kapitolu *Rómski voliči a ich hodnotové orientácie*).

Na frekvenciu výskytu, typy konfliktov a ich vnímanie rómskym obyvateľstvom bol zameraný výskum *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002*. V časti o vzájomných vzťahoch sa uvádza, že Rómovia ich vnímajú pozitívnejšie ako Nerómovia. Za zlé až neznesiteľné ich totiž pokladá iba 25 % Rómov (pričom majorita považuje tieto vzťahy za skôr zlé a zlé až v 81,9 % prípadov). Vzhľadom na to je zaujímavé porovnanie tohto čísla s frekvenciou výskytu konfliktov. Tá je totiž podľa Rómov takmer dvojnásobne vyššia (46,6 % – pozri graf 7).

Graf 7

Vyskytol sa vo Vašej komunite konflikt s majoritou?

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

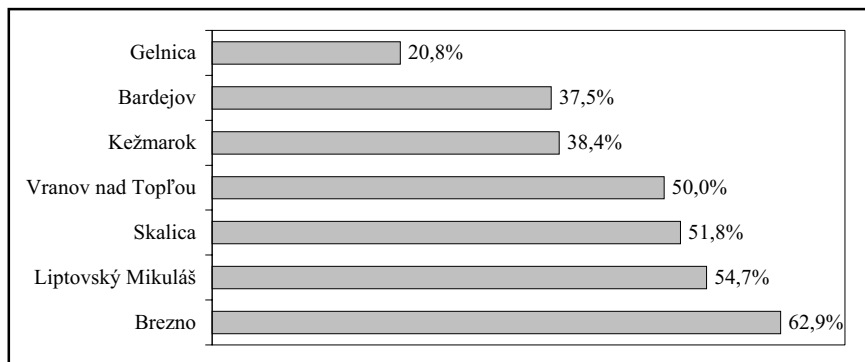
To znamená, že podobne ako v Českej republike – napriek tomu, že do konfliktov sa dostala takmer polovica respondentov – len štvrtina z respondentov vyjadruje, že vzťahy medzi Rómami a Nerómami v danej komunite

sú neuspokojivé. Tento fakt úzko súvisí s tým, ako Rómovia vnímajú konflikty a čo za konflikty považujú.

Na frekvenciu výskytu konfliktov do značnej miery vplývajú niektoré faktory. Ide najmä o región, veľkosť sídla a mieru integrácie. Ak sledujeme výskyt konfliktov podľa skúmaných okresov, zistíme, že v okresoch západného a stredného Slovenska sa konflikty vyskytujú paradoxne častejšie ako v okresoch východného Slovenska, kde je najvyššia koncentrácia Rómov, najvyššia nezamestnanosť a najhoršia úroveň bývania (pozri graf 8). Vysvetliť sa to dá tým, že na východnom Slovensku sa častejšie vyskytujú segregované osady, kde Rómovia s majoritou neprichádzajú do kontaktu tak často ako v iných typoch osídlenia, je teda aj nižšia pravdepodobnosť výskytu konfliktu. Na západnom Slovensku sa tiež ukázala vyššia frekvencia výskytu rasovo motivovaných útokov, teda útokov skinheadov (ako sa pokúsime ukázať pri analýze typov konfliktov), ktoré Rómovia v osadách východného Slovenska neuvádzali tak často.

Graf 8

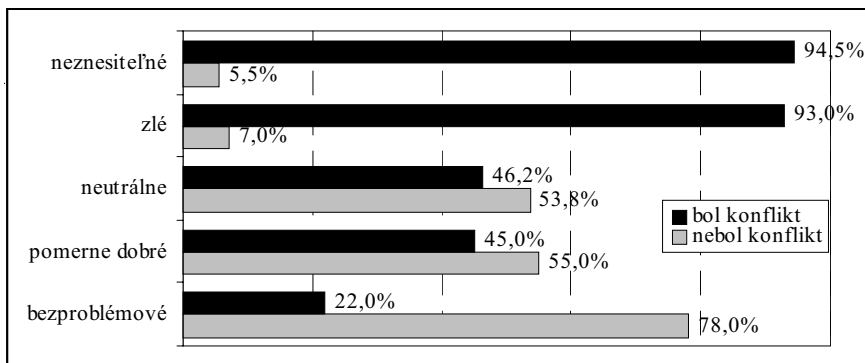
Frekvencia výskytu konfliktov v jednotlivých okresoch

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Z hľadiska miery integrácie sa najvyššie percento výskytu konfliktov objavuje u Rómov žijúcich koncentrovane (59 %). Vo väčšine prípadov išlo o koncentráciu v mestách, to znamená, že Rómovia denne prichádzajú do kontaktu s Nerómami a v prípade koncentrácie Rómov sa často kumulujú charakteristiky chudoby, nižšieho životného štandardu a s ním súvisiacich sociálnych a interetnických problémov. Rómske ulice a sídliská sú veľmi často terčom rasovo motivovaných útokov. Vo Vranove nad Topľou žijú Rómovia na

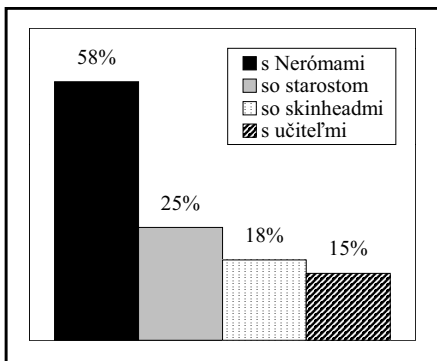
Graf 9
Výskyt konfliktov podľa hodnotenia vzájomných vzťahov

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

sídlisku „Rodinná oblasť“ koncentrovane v niekoľkých bytových domoch. Viacerí respondenti z tohto sídliska uviedli, že pravidelne ich v noci napádajú skinheadi. „Prídu v noci, rozbíjajú nám okná a vykrikujú, že sme špinaví cigáni. Museli sme si vytvoriť nočné hliadky a striedame sa v strážení sídliska.“ (Respondent z Vranova nad Toplou.)

Graf 10
Ak ste zažili konflikt, o aký konflikt išlo?

Poznámka: Súčet presahuje 100 %, pretože respondenti mohli uvádzať viac variantov výskytu konfliktov. Ide len o respondentov, ktorí určitý typ konfliktu zažili.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Pre pochopenie problematiky konfliktov je dôležitá nielen frekvencia ich výskytu, ale najmä to, čo Rómovia pod konfliktmi s majoritou myslia a ako ich sami vnímajú. Tu totiž môžeme nájsť rôzne rozdiely v rámci rómskej populácie, ktorá, ako bolo mnohokrát zdôrazňované, nie je homogénnou kategóriou obyvateľstva. Výskyt konfliktov a najmä jednotlivých typov konfliktov výrazne vplýva na hodnotenie spolužitia s majoritou v rámci danej komunity (graf 9). U tých Rómov, ktorí považujú vzťahy s majoritou za neznesiteľné až 94,5 % za-

žilo konflikt s Nerómami. Oproti tomu tí, čo považujú vzťahy v komunite za bezproblémové zažili konflikt v 22 percentách prípadov.

Jednotlivé typy konfliktov sú v rómskej populácii rozptýlené tiež heterogénne, pričom značným diferenciacným činiteľom je okres, v ktorom Rómovia žijú. V celej populácii sú jednotlivé typy konfliktov rozptýlené nasledovne:

5.2.1. Konflikty s Nerómami

Najčastejšie Rómovia odpovedali, že v ich komunite sa vyskytol konflikt s **Nerómami**. Táto kategória však zahŕňa veľké množstvo typov konfliktov, ktoré variujú od prejavov odmietania a nevraživosti, cez osobné hádky až po fyzické útoky. Konflikty s Nerómami sa vyskytujú v rovnakej miere vo všetkých okresoch, ale **prevažujú v mestách**. Najfrekventovanejšie odpovede Rómov sa týkali pohostinských zariadení, či už išlo o zákaz vstupu alebo o „hádky v krčme“.

Rómovia často uvádzajú ako prejav diskriminácie to, že je im zamedzený vstup do reštauračných zariadení, no v mnohých prípadoch tento fakt prijali ako „normu“, ktorú treba rešpektovať. Niektorí Rómovia uvádzali za zdroj konfliktov hádky v krčme, na základe ktorých im neskôr bol prístup do nej zamietnutý. Jeden takýto prípad dokonca vyvolal otvorený konflikt medzi majoritnou a rómskou časťou obce. „Dvaja chlapi, Róm a Neróm sa pohádali v krčme. Tento konflikt rozdelil dedinu na dva tábory, rómsky a nerómsky. Teraz nás všetci bieli nenávidia a hádžu nás do jedného vreca.“ (Respondent z okresu Liptovský Mikuláš.)

Ďalšou kategóriou sú fyzické napadnutia, ktoré v rovnakej miere často uvádzali aj muži aj ženy, pričom dokázali podrobne opísať priebeh napadnutia aj napriek tomu, že sa stal pred mnohými rokmi.

„Pred siedmimi rokmi som išla po ulici a z ničoho nič mi zastali cestu dvaja mladíci z mesta. Keď som ich chcela obísť, nadávali mi vulgárne do čiernych sviň. Potom ma pritlačili k stene a na rukách ma popálili cigaretami. Potom ma zhodili na zem a kopali ma do brucha.“ (Respondentka z okresu Skalica.)

Do kategórie konfliktov s Nerómami Rómovia často zaradovali odmietnutie poskytnúť zamestnanie. V každom okrese, bez ohľadu na mieru integrácie a región, Rómovia uvádzajú príklady, keď im na základe telefonického rozhovoru bola sľúbená práca, ale pri osobnom kontakte pracovné miesto nedostali. Nepochybne sa takéto prípady stávajú, ale Rómovia často túto situáciu uvádzajú ako konflikt s majoritou, aj keď ju sami nezažili.

146 | 5.2.2. Konflikty so starostom

Konflikty so starostom uvádzajú ako najvýznamnejší konflikt väčšinou Rómovia zo separovaných a segregovaných osád na východnom Slovensku. Takmer vždy ide o problémy spojené s bývaním, pričom Rómovia majú pocit, že platí akýsi dvojaký meter. „Starosta dostáva na nás peniaze rovnako ako na bielych, ale keď buduje cestu, tá vždy končí presne tam, kde sa začína osada. Chceli sme, aby nám pomohol spevniť studňu, pretože tam presakuje znečistená voda, chceli sme od neho len cement, aby sme si ju mohli sami spevniť a on to odmietol.“ (Výpoveď jedného z respondentov.)

Ďalšie konflikty vznikajú v súvislosti s verejnoprospešnými prácami, o ktoré je medzi Rómami veľký záujem. Vzhľadom na to, že starostovia majú možnosť vytvoriť len obmedzený počet takýchto pracovných miest, Rómovia často pociťovali nespravodlivosť v ich pridelení. Jeden respondent sa takto dostal do otvoreného konfliktu so starostkou v obci v okrese Gelnica. „Išiel som za ňou a opýtal som sa, prečo už tretíkrát zamestnala jedného človeka na VPP. Zavolala na mňa políciu, lebo som na ňu kričal. V susednej obci majú starostu, ktorý dokáže zabezpečiť viac pracovných miest a snaží sa, aby sa tam vystriedali všetci. Naša starostka zamestnáva len svojich kamarátov.“

Nedá sa však tvrdiť, že vždy je príčinou konfliktov neochota starostu. Často totiž problémy s neriešenou infraštruktúrou súvisia s tým, že obydliá Rómov sú postavené nelegálne bez stavebného povolenia, na pôde, ktorá nemá vyjasnené vlastníctvo a tak nie je možné nijakým spôsobom infraštruktúru dobudovať. Pozitívne príklady z niektorých obcí (Nálepkovo, Žehra, Čičava) však ukazujú na to, že ak je skutočná vôľa problémy riešiť (aj za účasti samotných Rómov), mnohým konfliktom medzi Rómami a majoritou sa dá zabrániť.

5.2.3. Konflikty so skinheadmi

Osemnásť percent Rómov, ktorí uviedli, že sa dostávajú do nejakých konfliktov s Nerómami zažilo osobne konflikt so **skinheadmi** (je potrebné podotknúť, že niekedy Rómovia konflikty so skinheadmi zaraďovali medzi všeobecnú kategóriu konfliktov s Nerómami, preto môže byť toto číslo vyššie). V prevažnej väčšine išlo o respondentov z okresu Skalica a Brezno, niekoľko prípadov sa objavilo aj v okrese Bardejov. Rómovia z Gelnického okresu a okresu Kežmarok ani v jednom prípade konflikt so skinheadmi neuviedli ako najvýznamnejší konflikt, ktorý zažili.

V Skalici majú problémy so skinheadmi Rómovia rovnako v mestách ako na dedine. „Často sa do osady privezú skíni, hádžu kamene do okien, vyhrá-

žajú sa, že nás zabijú. Horšie je to však v meste. Na úrade práce mi vulgárne nadávali, že ma zhodia zo schodov, ak okamžite neodídem.“ (Respondentka z okresu Skalica.)

Rómovia z východného Slovenska väčšinou uvádzajú, že v dedine, kde žijú problémy so skinheadmi nemajú, ale boja sa chodiť večer po meste, pretože tam im nebezpečenstvo hrozí viac. Niektorí tento problém uviedli ako dôvod, prečo nechcú, aby ich deti študovali na strednej škole. „Musel by chodiť do mesta a ja by som sa celé dni bála, že sa nikdy nevráti domov.“ (Respondentka z Vranova nad Topľou.)

5.2.4. Konflikty s učiteľmi

Konflikty s učiteľmi sa vyskytli v niekoľkých prípadoch. Problém vzdelávania rómskych detí je veľmi komplikovanou oblasťou. Veľmi zjednodušene však možno povedať, že najmä v prípade základných škôl školský systém na Slovensku predpokladá pravidelnú domácu prípravu, nevyhnutnú pomoc rodičov pri vypracúvaní domácich úloh. Rodičia detí zo segregovaných osád však nemajú internalizovaný takýto vzor správania, nemajú ani vytvorené podmienky na to, aby sa v dostatočnej miere deťom venovali. Hodnota vzdelania je v tomto prípade veľmi nízka. Dochádza tak k situácii, keď rómske deti po začatí povinnej školskej dochádzky automaticky zaostávajú za nerómskymi a často sú preraďované do špeciálnych tried alebo niekoľkokrát opakujú jeden ročník.

Problém nastáva vtedy, ak sú rómske deti posudzované nie na základe skutočných schopností, ale len na základe ich etnickej príslušnosti. Najmä respondenti žijúci integrovane, tí, ktorí majú vyššie vzdelanie a vyšší životný štandard uvádzajú ako konflikty s učiteľmi to, že ich deti sú v škole znevýhodňované. Napríklad v okrese Kežmarok respondentka uviedla takýto príklad: „Keď mala ísť dcéra do prvého ročníka, chceli ju automaticky zaradiť do osobitnej školy. Ja som s tým rázne nesúhlasila, pretože som mala pocit, že je dosť múdra. Nakoniec som sa rozhodla zapísať ju do inej školy, kde ju bez problémov prijali a teraz sa učí veľmi dobre.“

6. OČAKÁVANÉ VZŤAHY V BUDÚCNOSTI

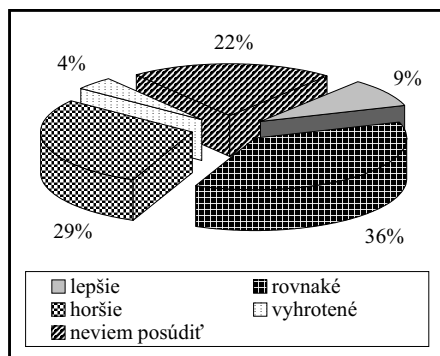
Postoje, vzájomné vzťahy a výskyt konfliktov medzi Rómami a majoritou do značnej miery vplývajú aj na to, ako vidia Rómovia a Nerómovia svoju bu-

148 | dúcnosť vo vzájomnom spolužití. Americký sociológ W. I. Thomas (1927) vytvoril teorému, podľa ktorej ak ľudia definujú určitú situáciu ako reálnu, tá sa stáva reálnou vo svojich dôsledkoch. V tomto prípade to môže znamenať, že ak majorita a Rómovia už teraz považujú vzájomné vzťahy za zlé a očakávajú ich zhoršovanie, môže nastať situácia, keď vzrastie vzájomná nevraživosť a agresivnosť – čo následne spôsobí nárast konfliktov, pretože Rómovia na túto situáciu môžu začať reagovať podobne. Neriešenie problému vzájomných vzťahov, ale aj konkrétnych problémov súvisiacich so sociálnou situáciou rómskej populácie by mohlo v budúcnosti priniesť zvyšovanie sociálnej vzdialenosti a tým aj narastanie sociálneho napätia medzi Rómami a Nerómami.

Z uvedených analýz vyplýva, že Rómovia v súčasnosti nepovažujú situáciu za kritickú, majú relatívne kladné postoje k Slovensku (postoje k Slovensku sú podrobnejšie analyzované v kapitole *Migrácia Rómov do krajín Európskej únie*) **aj k jeho obyvateľom a vzájomné vzťahy považujú za bezproblémové a dobré** (63 % rómskych respondentov z výskumu IVO, jún 2002). U majority je to presne naopak. Jej postoje voči Rómom sú formované osobnými skúsenosťami, obrazom Rómov v médiách a sčasti predsudkami a stereotypmi, a sú značne negatívne, rovnako ako aj ich hodnotenie vzájomných vzťahov.

6.1. AKÉ VZŤAHY V BUDÚCNOSTI OČAKÁVAJÚ RÓMOVIA?

Graf 11
Očakávané vzťahy v budúcnosti

V závislosti od hodnotenia vzájomných vzťahov s majoritou Rómovia vnímajú aj vývoj vzťahov do budúcnosti. **Vo všeobecnosti skôr prevláda tendencia k očakávaniu zhoršovania vzťahov.** Kým v súčasnosti ich považuje za bezproblémové a pomerne dobré až 63 % rómskych respondentov, rovnaké a lepšie vzťahy očakáva len 45 %. To znamená, že tu máme istú kategóriu Rómov, ktorí v súčasnosti považujú vzťahy za relatívne dobré, avšak očakávajú ich zhoršovanie.

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.

Lepšie a rovnaké vzťahy s Nerómami očakávajú v prevažnej miere Rómovia, ktorí žijú integrovane, prípadne separovane. **Zároveň platí, že čím lepšie hodnotia súčasné vzťahy, tým je vyššia tendencia očakávania zlepšenia vzťahov v budúcnosti.** Z respondentov, ktorí očakávajú lepšie vzťahy je 43 % tých, ktorí uviedli, že majú bezproblémové vzťahy a 25 % tých, ktorí považujú vzťahy za pomerne dobré. Na druhej strane polovica tých, čo v súčasnosti považujú vzťahy za neznesiteľné očakáva ich vyhrocovanie v budúcnosti.

Rovnako je možné nájsť súvislosť medzi **frekvenciou výskytu konfliktov** a očakávaním vývoja vzťahov. Z tých, čo očakávajú zhoršenie vzťahov malo konflikt 64,1 % a z tých, čo očakávajú vyhrocovanie vzťahov, zažilo osobne konflikt až 71,4 %. Postoje k Slovensku sú tiež vo významnej miere formované súčasnými a očakávanými vzťahmi. Rómovia, ktorí uvádzajú, že očakávajú zlepšovanie vzťahov, by si zároveň vybrali Slovensko za krajinu svojho narodenia, kým tí, čo očakávajú vyhrocovanie vzťahov by si v 85 % prípadov Slovensko za krajinu narodenia nevybrali.

6.2. AKO VIDIA BUDÚCNOSŤ VZÁJOMNÝCH VZŤAHOV NERÓMOVIA?

Z pohľadu majority môžeme poukázať nielen na to, aký vývoj očakávajú na poli vzájomných vzťahov, ale aj na to, ako vidia Nerómovia budúcnosť rómskej problematiky na Slovensku. Na základe výskumu Inštitútu pre verejné otázky zo septembra 2001 môžeme vidieť značný pesimizmus v názoroch obyvateľov Slovenska. Až 85,5 % respondentov si myslí, že je pravdepodobné alebo skôr pravdepodobné, že sa bude zvyšovať kriminalita Rómov. Výrazný nárast počtu Rómov očakáva 87,5 % populácie a 82 % si myslí, že je pravdepodobné alebo skôr pravdepodobné, že sa nepodari zvýšiť zamestnanosť Rómov. Pre väčšiu prehľadnosť uvádzame tabuľku 9.

Z hľadiska možných výskytov konfliktov je dôležitá otázka, či sa budú medzi Rómami a ostatným obyvateľstvom konflikty vyostrovať. Až 76,1 % respondentov si myslí, že je to skôr pravdepodobné alebo veľmi pravdepodobné, pričom opak si myslí len 13,2 %, a 10,7 % respondentov nevie túto otázku posúdiť. Keďže sa nesledovalo, čo rozumejú respondenti pod pojmom konflikt a či nejaké sami zažili, môžeme sa len domnievať na základe ďalších výrokov uvedených v tabuľke, že obyvatelia Slovenska očakávajú postupné zvyšovanie kriminality a počtu Rómov, na základe ktorých indikujú nárast konfliktov.

Tabuľka 9
Očakávania majority smerom k Rómom (v %)

	Je to veľmi	Je to skôr	Je to skôr	Je to veľmi	Neviem
	pravdepodobné		nepravdepodobné		
Kriminalita Rómov sa bude naďalej zvyšovať	41,4	44,4	6,3	0,9	7
Počet Rómov sa na Slovensku výrazne zvýši	56,2	31,6	4,3	0,9	7
Naša spoločnosť nenájde vhodný spôsob riešenia rómskej otázky	29,3	41,8	11,1	2,9	15
Nepodari sa zvýšiť zamestnanosť Rómov	45,5	36,5	7,0	3,1	7,9
Neriešenie rómskeho problému nám sťažuje vstup do EÚ	23,6	32,9	13,6	3,8	26,1

Zdroj: Inštitút pre verejné otázky, september 2001.

Tu sa však pohybuje v začarovanom kruhu. Ak budú mať Nerómovia k Rómom takéto postoje, bude sa zvyšovať sociálny dištanc. So zvýšeným dištancom sa zvyšuje aj sociálna vzdialenosť, Rómovia sú vylúčení z akejkoľvek participácie na spoločenskom živote majoritného obyvateľstva. Následne u nich narastá apatia a neochota dodržiavať normy majoritnej spoločnosti. Porušovanie noriem majorita chápe ako neprispôsobivosť a znovu zvyšuje svoju mieru odmietania Rómov. Stupňovaním takehoto odmietania môže dôjsť k vyostrovaniu vzájomných vzťahov a k narastaniu konfliktov.

Preto je nevyhnutná existencia objektívnych a hodnotovo nezaťažených informácií o Rómoch na Slovensku, aby sa realita o vzájomnom spoluzití rómskeho a nerómskeho obyvateľstva neprezentovala v takej negatívnej podobe, ako sa deje v súčasnosti.

POZNÁMKY

1. Predsudok je rigidným a iracionálnym zovšeobecnením o určitej kategórii ľudí. Tento postoj má tendenciu k vysokej stereotypnosti, k emocionálnemu náboju a nemení sa ľahko pod vplyvom opačnej informácie (Vašečka, 1995).
2. Podľa špeciálneho súpisu rómskeho obyvateľstva, ktorý sa uskutočnil v Uhorsku v roku 1893, žilo na území Uhorska až 88,5 % Rómov usadlým spôsobom života, polokočovním spôsobom života žilo 7,4 % Rómov a len 3,3 % z nich v tomto období kočovalo (Džambazovič, 2001, s. 497).

3. Ide tu o posudzovanie inej národnostnej skupiny očami vlastnej skupiny, pričom spôsob života a kultúru vlastnej skupiny považuje za najlepšie. Silná identifikácia síce pomáha vnútornej kohézii so skupinou, vedie však k nedôvere až k nepriateľstvu voči iným. Etnocentrickí ľudia chápu cudzincov ako symbol zla a nebezpečenstva, rituály iných kultúr považujú za necivilizované (Vašečka, 1995).
4. Táto teória vychádza z tendencie ľudí hľadať náhradné objekty za svoje neúspechy. Na Slovensku sa často stretávame s názormi obviňujúcimi Rómov z neúspešnej integrácie do európskych štruktúr, prípadne z celkovej zlej ekonomickej situácie v krajine. Tento postoj vytvára pôdu pre zvyšovanie napätia medzi rómskym a nerómskym obyvateľstvom a býva zneužívaný nacionalisticky orientovanými politickými subjektmi.
5. Príkladom môže byť obec Rudňany, ktorá má v extraviláne jednu z najproblematickejších rómskych osád na Slovensku. Až 98,2 % obyvateľov obce by nebolo ochotných dovoliť Rómom žiť v ich susedstve (Vašečka, 1998). Tento výskum nebol reprezentatívnym výskumom pre celé Slovensko, išlo len o samotnú obec Rudňany.
6. Treba si opäť uvedomiť určité disproporcie vyplývajúce z faktu, že uvedený výskum skúmal vzájomné **susedské** vzťahy, kým na Slovensku sa výskumy zameriavajú na vnímanie „celospoločenskej situácie“.

PRÍLOHA 1

DOTAZNÍK – PRVOSTUPŇOVÉ TRIEDENIE

Milý respondent, respondentka,

v septembri 2002 sa na Slovensku uskutočnia voľby do NR SR (parlamentu). Vieme, že v súčasnosti nie je v parlamente ani jeden rómsky poslanec. To vzhľadom na počet Rómov žijúcich v Slovenskej republike nemožno považovať za správne. Preto by sme veľmi radi priamo od Rómov prostredníctvom tohto dotazníka získali odpovede na niekoľko otázok súvisiacich jednak s parlamentnými voľbami ako takými, ale aj so zastúpením Rómov v politike, s ich významom, možnou spoluprácou s nerómskymi politikmi a politickými stranami a podobne.

Vy ste jedinými skutočnými odborníkmi na túto problematiku. Neexistuje správny alebo nesprávny názor, ale len Váš názor, pretože Vás sa táto záležitosť priamo dotýka. Informácie, ktoré nie je možné získať inak, než práve vďaka Vám, poslúžia na to, aby sa súčasné zastupovanie záujmov Rómov na parlamentnej a vládnej úrovni zlepšilo.

Všetky informácie, ktoré nám poskytnete sú anonymné a nikdy sa nedostanú do súvislosti s Vaším menom.

Ďakujeme Vám za spoluprácu!

Inštitút pre verejné otázky, Bratislava

Pohlavie	
muž	54,2 %
žena	45,8 %

Vek	
18 – 29	29,7 %
30 – 39	28,2 %
40 – 49	22,9 %
50 – 59	12,4 %
60 – 69	5,6 %
70 a viac	1,2 %

Vzdelanie	
neukončené základné	16,1 %
špeciálna základná škola	1,9 %
základné	48,9 %
neukončené stredné/učňovské	13,9 %
stredné bez maturity	15,2 %
stredné s maturitou	4,0 %
vysokoškolské	0,0 %

Rodinný stav	
slobodný (á)	15,8 %
ženatý/vydatá (druh/družka)	75,9 %
rozvedený (á)	2,5 %
vdovec/vdova	5,9 %

Národnosť	
rómska	26,3 %
slovenská	72,4 %
maďarská	0,6 %
iná	0,3 %

Miera integrácie (vyplní anketár)	
integrovaní	28,8 %
koncentrovaní	18,3 %
separovaní	40,9 %
segregovaní	12,1 %

Bydlisko	
Skalica	16,7 %
Brezno	21,7 %
Liptovský Mikuláš	13,0 %
Kežmarok	12,1 %
Bardejov	9,9 %
Gelnica	14,9 %
Vranov nad Topľou	11,5 %

0. Považujete sa za Róma?	
áno (pokračujte ďalej v rozhovore)	100 %
nie (ukončíte rozhovor)	0 %

1. Zúčastnili ste sa na parlamentných voľbách v roku 1998?	
áno (pokračujte otázkou č. 3)	64,9 %
nie	20,2 %
nemal som splnené podmienky pre účasť (nedovŕšil som 18 rokov, nemal som potvrdenie o trvalom pobyte)	13,0 %
neviem	1,6 %
bez odpovede	0,3 %

2. Ak nie, prečo ste sa nezúčastnili na voľbách v roku 1998? Prejdite na otázku č. 6.	
myslím si, že voľbami by sa nič nezmenilo	21,0 %
nevedel som, koho by som mal voliť	19,4 %
politici sa nezaujímajú o problémy bežných ľudí, chcú si len nahrabať	24,2 %
všetci politici, ktorí sú pri moci sú Nerómovia, a tí sa nezaujímajú o Rómov	1,6 %
nezaujímam sa o politiku	17,7 %
iné	16,1 %

3. Ktorú politickú stranu alebo hnutie ste volili?			
HZDS	57,6 %	SDK	22,4 %
SNS	0,0 %	SOP	1,5 %
ZRS	0,5 %	SMK	0,0 %
Nové Slovensko	0,0 %	KSS	3,9 %
SDL	0,5 %	iné	3,9 %
neviem	9,8 %		

4. Aké boli hlavné dôvody, pre ktoré ste túto politickú stranu (hnutie) volili?*	
zaujala ma vedúca osobnosť strany	23,8 %
dlhodobo sledujem jej pôsobenie v politike a som s ním spokojný	11,4 %
snaží sa vyriešiť problémy Rómov	12,4 %
sľúbil nám prácu	29,2 %
sľúbil zvýšiť dávky	16,8 %
sľúbil dobudovať infraštruktúru	2,2 %
sľúbil vyriešiť iné problémy našej komunity	2,2 %
jej predstavitelia nás navštívili, pohostili a zaujímali sa o naše problémy	5,4 %
v rozhodnutí ma ovplyvnila rodina alebo komunita	9,7 %
iné	10,8 %

5. Do akej miery táto strana (hnutie) splnilo Vaše očakávania?	
vôbec nespĺnila	34,1 %
častočne nespĺnila	16,5 %
aj splnila aj nespĺnila	22,6 %
častočne splnila	18,3 %
úplne splnila	5,5 %

6. Zúčastníte sa tento rok na parlamentných voľbách?	
áno (pokračujte otázkou č. 7)	65,6 %
nie (pokračujte otázkou č. 9)	18,6 %
neviem (pokračujte otázkou č. 10)	15,8 %
bez odpovede	0,0 %

7. Ktorú z politických strán kandidujúcich do parlamentu by ste volili, ak by sa voľby konali zajtra?			
HZDS	38,4 %	SNS	0,0 %
PSNS	0,5 %	SDĽ	0,5 %
SDA	0,0 %	SMER	0,5 %
ANO	2,4 %	SDKÚ	5,7 %
KDH	0,9 %	DÚ – DS	0,0 %
KSS	6,2 %	SMK	0,5 %
ešte som sa nerozhodol (pokračujte otázkou č. 10)	40,8 %	iné	3,8 %
bez odpovede	0,0 %		

8. Na základe čoho ste sa rozhodli pre túto politickú stranu (hnutie)?	
úspešne reprezentovala záujmy Rómov počas predchádzajúceho volebného obdobia	5,8 %
zaujala ma vedúca osobnosť strany	24,0 %
zaujímajú sa o problémy Rómov	19,0 %
sľúbili nám prácu	14,0 %
sľúbili zvýšiť dávky	5,0 %
sľúbili dobudovať infraštruktúru	1,7 %
ovplyvnila ma rodina alebo komunita	6,4 %
navštívili a pohostili nás a zaujímali sa o naše problémy	2,5 %
iné dôvody (vypíšte aké):	21,5 %
bez odpovede	0,0 %

9. Prečo nechcete ísť voliť?	
myslím si, že voľbami by sa nič nezmenilo	36,4 %
neviem, koho by som mal voliť	5,5 %
politici sa nezaujímajú o problémy bežných ľudí, chcú si len nahrabať	25,5 %
všetci politici, ktorí sú pri moci sú Nerómovia, a tí sa nezaujímajú o Rómov	9,1 %
nezaujímam sa o politiku	12,7 %
nemám trvalý pobyt v obci, v ktorej žijem	5,5 %
nemyslím si, že by môj hlas mohol niečo zmeniť	0,0 %
iné	5,5 %
bez odpovede	0,0 %

10. Čo (kto) by mohlo ovplyvniť Vaše rozhodnutie voliť konkrétnu stranu (hnutie)?**	
dám na mienku okolia	26,1 %
žiadnym sľubom už neverím, rozhodnem sa na základe činov	20,7 %
ak by nám dokázali zabezpečiť prácu	16,2 %
ak by sa im podarilo zvýšiť životnú úroveň	8,1 %
ak by zlepšili bytovú situáciu a infraštruktúru	7,2 %
ak by odstránili rasizmus a diskrimináciu	7,2 %
ak by prejavili priamy záujem o našu komunitu	4,5 %
ak by mali dobrý politický program	3,6 %
iné	6,3 %

11. Keby ste si mohli vybrať krajinu, v ktorej sa narodíte, vybrali by ste si Slovensko?	
áno	66,9 %
nie	24,8 %
neviem	8,4 %
bez odpovede	0,0 %

12. Vyberte si, prosím, ten z nasledujúcich výrokov, ktorý najlepšie vystihuje Váš postoj.	
Narodil som sa na Slovensku a chcem tu aj prežiť celý svoj život, lebo len tu budem vždy doma.	44,9 %
Človek je doma tam, kde má svoju rodinu a priateľov.	27,6 %
Človek je doma tam, kde je chlieb.	9,6 %
Človek je doma tam, kde sa cíti bezpečne a ako rovnocenný člen spoločnosti.	10,8 %
Pre človeka je prínosné spoznávať rôzne kraje a rôznych ľudí, preto by nemal celý život prežiť na jednom mieste.	3,7 %
Neviem to posúdiť.	3,4 %
Bez odpovede.	0,0 %

13. Keď sa Slovensko stane členom EÚ, jeho obyvatelia budú mať možnosť vycestovať do krajín EÚ bez obmedzení. Využijete túto možnosť? (Uveďte len jednu možnosť!)	
Áno a už sa nikdy nevrátim.	8,4 %
Áno, ale ostal by som natrvalo, iba ak by mi tam bolo lepšie ako na Slovensku.	17,0 %
Áno, odídem, kým sa finančne zabezpečím a potom sa vrátim späť na Slovensko.	25,1 %
Neviem, vôbec som o tom neuvažoval.	15,5 %
Nie, neodídem, lebo aj na Slovensku sa po vstupe do EÚ zlepši moja sociálna situácia (životná úroveň).	2,5 %
Nie, neodídem, pretože nechcem opustiť svoju rodinu a priateľov.	20,7 %
Nie, neodídem, pretože nemám istotu, že sa mi tým zlepši (prípadne nezhorší) životná úroveň.	7,1 %
iné	3,1 %
bez odpovede	0,6 %

14. Súhlasíte so vstupom Slovenska do EÚ?	
áno	63,5 %
nie	8,4 %
neviem	27,2 %
bez odpovede	6,9 %

15. Aké by to podľa Vás prinieslo výhody a aké nevýhody?	
výhody:	Otázka bola spracovaná obsahovou analýzou (pozri kapitolu <i>Migrácia Rómov do krajín EÚ</i>).
nevýhody:	

16. Poznáte nejaké rómske politické strany?***	
Nie, nijaké nepoznám.	67,8 %
ROI	26,6 %
RIS	7,4 %
RÚ	1,2 %
iné	5,2 %

17. Ak áno, dôverujete niektorej z nich?***	
Nie, nedôverujem žiadnej.	83,2 %
ROI	11,8 %
RIS	1,9 %
iné	3,1 %

18. Myslíte si, že by Vaše záujmy mali byť v parlamente a vo vláde reprezentované rómskymi politikmi?	
Určite áno, jedine Rómovia dobre poznajú naše problémy, a preto ich dokážu reprezentovať.	28,2 %
Áno, ale iba v spolupráci s majoritnými stranami.	23,5 %
Áno, ale iba ak by boli schopní sa zjednotiť.	0,0 %
Nie, rómski politici nemajú záujem riešiť naše problémy (ich záujmy sú egoistické).	8,4 %
Nie, hanbím sa za to, ako rómski politici reprezentujú Rómov.	19,2 %
Nie, Rómovia nemajú dostatočný vplyv na to, aby mohli efektívne riešiť naše problémy a neadobudnú ho ani v prípade spolupráce s majoritnými politickými stranami.	4,6 %
Neviem, nezamýšľal som sa nad tým.	7,1 %
iné	5,9 %
bez odpovede	3,1 %

19. Charakterizujte, prosím, vzťahy medzi Vašou komunitou a majoritou.	
bezproblémové	37,8 %
pomerne dobré	26,0 %
neutrálne	12,1 %
zlé	18,6 %
neznesiteľné	5,6 %
neviem	0,0 %
bez odpovede	0,0 %

20. Vyskytol sa vo Vašej komunite konflikt s predstaviteľmi majority?	
áno	46,6 %
nie (prejdite na otázku č. 24)	50,6 %
neviem (prejdite na otázku č. 24)	2,8 %
bez odpovede	0,0 %

21. Ak áno, o aký konflikt šlo?*	
konflikt s nerómskymi spoluobčanmi	58,0 %
konflikt s políciou	7,3 %
konflikt so starostom	25,3 %
konflikt so štátnou správou	3,3 %
iný: hnutie skinheads, učitelia, zamestnávateľa, zdravotní pracovníci	36,0 %
neviem	0,0 %
bez odpovede	0,0 %

22. Myslíte si, že príčinou tohto (týchto) konfliktu (ov) bol fakt, že ste Róm?	
áno	77,6 %
nie, mal inú príčinu	17,5 %
neviem to posúdiť	4,9 %
bez odpovede	0,0 %

23. Opíšte nám, prosím, podrobne, najvýznamnejší konflikt s majoritou, s ktorým ste sa Vy osobne (!) stretli.
Otázka bola spracovaná obsahovou analýzou (pozri kapitolu Rómovia verzus majorita – postoje, vzťahy, konflikty).

24. Aké vzťahy s majoritou v rámci Vašej komunity očakávate do budúcnosti?	
lepšie	8,7 %
rovnaké	36,2 %
horšie	28,5 %
vyhrotené	4,3 %
neviem posúdiť	21,4 %
bez odpovede	0,9 %

Z nasledujúcich dvojíc výrokov vyberte ten, s ktorým súhlasíte.

161

1	a) Hlavou rodiny je muž a preto by mal mať vplyv na všetky rozhodnutia.	26,9 %
	b) O závažných veciach by mali rozhodovať všetci členovia rodiny.	72,1 %
2	a) Moje dieťa má právo vybrať si svojho partnera na základe vlastného rozhodnutia.	65,0 %
	b) Ako rodič mám právo spolurozhodovať o tom, koho si môj syn/dcéra vyberie za partnera.	33,7 %
3	a) Keď spraví dieťa niečo zlé, malo by byť fyzicky potrestané, aby si to dobre zapamätalo.	54,2 %
	b) Rodičia by nemali za žiadnych okolností biť svoje deti. Dobrá rada je vo výchove účinnejšia ako facka.	44,3 %
4	a) Štát nemá právo brať ľuďom život ani v prípade spáchania závažných trestných činov.	49,5 %
	b) Na Slovensku by mal byť zavedený trest smrti za závažné trestné činy.	48,6 %
5	a) Poriadok v štáte môže nastoliť len silný politik. (Najlepšia vláda je vláda jednej strany.)	44,9 %
	b) Poriadok v štáte je vecou všetkých, preto by sa na jeho kontrolovaní a udržiavaní mali podieľať všetky subjekty.	51,7 %
6	a) Štát by mal zabezpečiť bezplatné a každému dostupné vzdelanie a zdravotníctvo.	92,3 %
	b) Každý občan má právo na také vzdelanie a zdravotníctvo, aké si zo svojich finančných prostriedkov môže dovoliť.	6,5 %
7	a) O cenách tovarov a služieb majú právo rozhodovať len ich poskytovatelia.	12,7 %
	b) Štát by mal regulovať ceny základných tovarov, aby sa nestalo, že by si ich tí najchudobnejší nemohli dovoliť.	88,5 %
8	a) Majetnejší by zo solidarity mali prispievať na pomoc chudobnejším.	54,5 %
	b) Ak sa človek ocitne vo finančnej núdzi, mal by sa v prvom rade spoľahnúť na vlastné úspory a rodinu, až nakoniec na pomoc iných.	44,0 %
9	a) Za kvalifikovanejšiu prácu by ľudia mali dostávať vyššie mzdy.	30,3 %
	b) Je nesprávne, ak niektorí ľudia zarábajú viac, hoci aj za kvalifikovanejšiu prácu, pretože to zvyšuje rozdiely medzi ľuďmi.	67,8 %
10	a) Ak o zamestnávaní pracovníkov rozhodujú podnikatelia, nie štát, rozhodujú sa na základe toho, či je človek Róm alebo Neróm.	78,0 %
	b) Každý má rovnakú šancu nájsť si prácu, ak sa snaží.	19,2 %
11	a) Ak je človek v tejto dobe poctivý a čestný, každý sa mu len vysmeje. V tomto svete človek prežije, len ak klame a podvádza tak, ako všetci ostatní.	31,3 %
	b) Oklamať a podviesť človeka, či už je to Róm alebo gádzo, je odsúdeniahodný čin. Tým si úctu a vážnosť iných nezískame. (Zákony treba dodržiavať aj keď ich iní porušujú.)	65,6 %

* Súčet je viac ako 100 %, pretože respondenti si mohli zvoliť viac ako jednu odpoveď.

** Otvorená otázka.

VÝSKUMNÝ TÍM

Michal Vašečka,	koordinátor projektu
Martina Jurásková,	príprava výskumu, spracovanie a analýza empirických údajov
Elena Kriglerová,	príprava výskumu, koordinácia anketárskych prác, zber údajov, spracovanie a analýza empirických údajov
Peter Puliš,	príprava výskumu, spracovanie a analýza empirických údajov
Jana Rybová,	príprava výskumu, analýza empirických údajov

ZOZNAM ANKETÁROV

Katarína Bartoňová, Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

Dávid Bosý, Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

Martin Fotta, absolvent sociológie

Andrej Fukas, Katedra etnológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

Ondrej Gallo, Katedra politológie, Filozofická fakulta UCM v Trnave

Norbert Hajský, Evanjelická bohoslovecká fakulta UK v Bratislave

Barbora Kahátová, Katedra rómskej kultúry, Pedagogická fakulta UKF v Nitre

Martin Kišša, Katedra politológie, Filozofická fakulta UCM v Trnave

Stanislava Kompaníková, Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

Monika Kompaníková, Katedra grafiky, Vysoká škola výtvarných umení v Bratislave

Albert Kováč, Katedra rómskej kultúry, Pedagogická fakulta UKF v Nitre

Elena Kriglerová, Katedra sociológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

Katarína Kučavíková, Katedra sociálnej práce, Pedagogická fakulta UK v Bratislave

Júlia Ledňová, Katedra politológie, Filozofická fakulta UK v Bratislave

1. *Aktuálne problémy Česko – Slovenska*. Bratislava, Centrum pre výskum spoločenských problémov, máj 1990.
2. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, Ústav pre sociálnu analýzu Univerzity Komenského, máj 1991.
3. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, január 1999.
4. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, marec 2000.
5. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, FOCUS, máj 2000.
6. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, september 2001.
7. *Aktuálne problémy Slovenska*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.
8. Bútorová, Z. – Gyárfašová, O. – Velšic, M.: *Verejná mienka* In: Kollár, M. – Mešník, G. (ed.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2000.
9. Džambazovič, R. – Vašečka, M.: *Rómovia a chudoba*. In: *Národná správa o ľudskom rozvoji*. Bratislava, UNDP a CPHR 2000a.
10. Džambazovič, R. – Vašečka, M.: *Rómska politika na Slovensku*. In: *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava, IOM – Interantional Organization for Migration, jún 2000b.
11. Džambazovič, R.: *Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia*. Sociológia, č. 5/2001.
12. *European Values Study*. Tilburg University – Sociologický ústav SAV 1999/2000.
13. Gellner, A.: *Národy a nacionalismus*. Praha, Hříbal 1993.
14. <http://www.sociologia.sav.sk/evs.html>
15. *Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike*. Bratislava, Svetová Banka, Inštitút pre otvorenú spoločnosť, INEKO, S.P.A.C.E. 2002.
16. Jurová, A.: *Riešenie rómskej problematiky na Slovensku po druhej svetovej vojne*. In: Mann, A. (ed.): *Neznámi Rómovia*. Bratislava, Ister science press 1992.
17. Jurová, A.: *Vývoj rómskej problematiky na Slovensku po roku 1945*. Bratislava, Goldpress Publishers 1993.
18. Jurová, A.: *Pokus o pohľad na niektoré problémy vývoja Rómov na Slovensku v 90. rokoch*. ČAS, č. 3/1999.
19. Konopásek, S.: *Otvorená minulosť – autobiografická studie štátného socializmu*. Praha, Karolinum 2000.
20. Krivý, V.: *Hodnotové a politické profily*. In: Gyárfašová, O. – Krivý, V. – Velšic, M. et al.: *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2001.

- 166 | 21. Maczejková, M. – Rigová, S.: *Rómovia v základnom a strednom školstve SR*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
22. Majchrák, J.: *Rómovia ako téma politických strán*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
23. Mann, A.: *Rómovia a voľby 1992*. Romano Džaniben, č. 2/1994.
24. Mann, A.: *Rómovia – minulosť a prítomnosť*. Dilema, október 2000a.
25. Mann, A.: *Rómsky dejepis*. Bratislava, Kalligram 2000b.
26. Murín, M.: *Problematika slobody pohybu osôb po vstupe Slovenska do Európskej únie a rómska migrácia*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
27. *Názory*. Informačný bulletin. Bratislava, Ústav pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR, ročník 13, č. 2/2000.
28. *Názory*. Informačný bulletin. Bratislava, Ústav pre výskum verejnej mienky pri Štatistickom úrade SR, ročník 12, č. 2/2001.
29. Novák, K.: *Etnická identita Rómov*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
30. *Problémy tolerance a intolerance*. Praha, GfK – Institut pro výzkum trhu, september 1995.
31. Radičová, I.: *Hic sunt Romales*. Bratislava, S.P.A.C.E. 2001.
32. *Roma Human Development Project*. <http://www.ivo.sk/showvyskum.asp?Id=102>.
33. *Romano Nevo lil*, č. 503 – 508, 509 – 517, 533 – 541, 542 – 551/2002.
34. *Rómovia pred parlamentnými voľbami 2002*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky, jún 2002.
35. Smeltz, D. et al.: *10 Years after the Fall of the Wall, Public Opinion in Central and East European Countries in Transition*. Office of Research Surveys 2000.
36. *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava, IOM, jún 2000.
37. Szép, A. – Kotvanová, A.: *Mediálne pokrytie problematiky migrácie Rómov*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
38. Šebesta, M.: *Rómska politická scéna*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
39. Thomas, W. I.: *The Unadjusted Girl*. Boston 1927.
40. Vaňo, B. – Haviarová, E.: *Demografické trendy rómskej populácie*. In: Vašečka, M. (ed.): *Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
41. Vašečka, I.: *Profil a situácia žiadateľov o azyl a potenciálnych migrantov do krajín EÚ zo Slovenskej republiky*. In: *Sociálna a ekonomická situácia potenciálnych žiadateľov o azyl zo Slovenskej republiky*. Bratislava, IOM, jún 2000.
42. Vašečka, I.: *Migrácia Rómov zo Slovenska do krajín EÚ – príčiny a podnety*. In: *Sociológia*, č. 5/2001, s. 457 – 473.

43. Vašečka, M.: *Spoločenské problémy a podmienky ich riešenia na lokálnej úrovni v procese revitalizácie obecného spoločenstva*. Brno, Fakulta sociálnych štúdií, Masarykova univerzita 1995. (Magisterská práca)
44. Vašečka, M.: *Rómovia a Slovensko*. In: Vagač, L. (ed.): *Národná správa o ľudskom rozvoji. Slovensko 1998*. Bratislava, UNDP 1998.
45. Vašečka, M.: *Rómovia a parlamentné voľby 1998*. In: Bútorá, M. – Mesežnikov, G. – Bútorová, Z. (ed): *Kto? Prečo? Ako? Slovenské voľby '98*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 1999.
46. Vašečka, M.: *Rómovia*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2000. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2000.
47. Vašečka, M.: *Rómovia*. In: Kollár, M. – Mesežnikov, G. (ed.): *Slovensko 2001. Súhrnná správa o stave spoločnosti*. Bratislava Inštitút pre verejné otázky 2001a.
48. Vašečka, M.: *Správa zo vstupného projektu k výskumu*. Training Programme for Local Authorities and Opinion-makers. Phare service Contract 2001b.
49. Vašečka, M.: *Vzťah majoritnej populácie k Rómom*. In: Gyárfášová, O. – Krivý, V. – Velšic, M.: *Krajina v pohybe. Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2001c.
50. Vašečka, M. – Holecová, M. – Kriglerová, E. – Puliš, P. – Rybová, J.: *Výskum IVO: Rómovia sú vďační voliči*. Sme, 23. 4. 2002.
51. *Výzkum internetních vzťahů*. Brno, Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita, január 2002.
52. *Záverečná správa z prieskumu verejnej mienky pre International Republican Institute*. Bratislava, FOCUS, máj 2000.

NAJČASTEJŠIE POUŽÍVANÉ SÚBORY EMPIRICKÝCH DÁT

Termín	Inštitúcia	Vzorka
Máj 1990	Centrum pre výskum spoločenských problémov	2 576
Máj 1991	Ústav pre sociálnu analýzu Univerzity Komenského	983
1999/2000	Tilburg University/Sociologický ústav SAV	neuveďené
Január 1999	Inštitút pre verejné otázky	1 809
Marec 2000	Inštitút pre verejné otázky	1 805
Máj 2000	FOCUS	1 097
Apríl – jún 2000	IOM	82
September 2001	Inštitút pre verejné otázky	1 818
December 2000 – marec 2001	Svetová banka/S.P.A.C.E.	356
November 2001	Inštitút pre verejné otázky/UNDP	1 030
Január 2002	Fakulta sociálnych štúdií, MU Brno	1 949
Február 2002	Inštitút pre verejné otázky/IRI	1 048
Apríl 2002	Inštitút pre verejné otázky/IRI	1 045
Jún 2002	Inštitút pre verejné otázky	323
Jún 2002	Inštitút pre verejné otázky	1 875
Júl 2002	ÚVVM	1 057

RÓMSKE HLASY
RÓMOVIA A ICH POLITICKÁ PARTICIPÁCIA
V TRANSFORMAČNOM OBDOBÍ

Michal Vašečka
Martina Jurásková
Elena Kriglerová
Peter Puliš
Jana Rybová

Jazykový redaktor: Miroslav Kollár
Typografická úprava: Kalligram Computing, s. r. o.
Návrh obálky: Gabriela Farnbauerová
Foto na obálke: Andrej Bán
Tlač: Trenčianske tlačiarne, s. r. o.

© IVO – Inštitút pre verejné otázky, Bratislava 2002

ISBN: 80-88935-36-9